

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΝΑΟΥΣΑΣ

Το Αρχείο του Τουρκικού Ιεροδικείου Βεροίας - Ναούσης (1598 - 1886)

Νουσαϊκή οικογένεια την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας

Διαθήκες: Πηγή πληροφοριών

Εθνική Αντίσταση στην περιοχή Βερμίου (1941 - 1944)

Σελίδες από την εργατική ιστορία της Νάουσας

Φυλάξτε τα τεύχη της «Νιάουστας»

Παλαιά τεύχη μπορείτε να προμηθευτείτε από τα γραφεία του Συλλόγου

Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» στηρίζεται στην αγάπη και το ενδιαφέρον
των συνδρομητών της

Παρακαλούμε να μεριμνήσετε για την ανανέωση
της συνδρομής σας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ
- 2) ΜΝΗΜΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΙΨΟΥΝ
ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΙ-Γ-ΚΟ ΣΠΙΤΙ

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας. Τηλέφωνα 24.102 και 22.575

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
-ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ-

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1996

Έτος 20ο - Τόμος 1' Τεύχος 76-77
Αριθμός ISSN 1106 2118

!ΔΡΥΤΑΙ:

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, Οδυσσεύς Ντινόπουλος †

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Ελένη Μήτσοια - Ζεγκίνη, Λευκή Σαμαρά
Χρήστος Μπαταντζής, Αλέξανδρος Οικονόμου

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Διον. Σολωμού 3. Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ
Τηλ. 0332/24.102 & 22.575

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 60.331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Ναουσαϊκή οικογένεια την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας
Φωτογραφία: Ελένη Μήτσοια

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

Τυπογραφείο Αντώνη Γ. Μαυρογένη
Αντων. Καμάρα 3 — Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνα 260.140 & 261.747 - FAX 261747

Περιεχόμενα

● Ιστορικά

- ΕΛΕΝΗΣ ΜΗΤΣΙΑΛΑ: Το Αρχείο του Τουρκικού
Ιεροδικείου Βεροίας - Ναούσης (1598-1886) 100
ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Αρχείο του Μακεδονικού
Αγώνα περιοχής Ναούσης 105
ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Σελίδες από την εργατική
ιστορία της Νάουσας 113
ΦΙΛΩΤΑ ΑΔΑΜΙΔΗ: Εθνική Αντίσταση στην πε-
ριοχή Βερμίου (1941 - 44) 118
ΠΕΤΡΟΥ ΔΕΙΝΟΠΟΥΛΟΥ: Διαθήκες πηγή πλη-
ροφοριών. Η διαθήκη του Ιωάννου Τσιώμη 122
ΘΩΜΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ: Εκόνες και Ιστορία (2) 124

● Λογοτεχνικά — Λαογραφικά

- ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Ο Καλλίνικος Μάρτυς Βαβύλος 126
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΑΛΤΑΔΩΡΟΥ: Γιατροί - Μαμές -
Οδοντίατροι στην παλιά Νάουσα 128
ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΡΤΣΗ: Τα παραδοσιακά τραγούδια
και χοροί στη Νιάουστα 130
ΘΑΛΕΙΑΣ ΣΑΜΑΡΑ: Στη ρεματιά της προδοσίας 133

● Ποικίλα — Πολιτιστικά

- ΕΛΕΝΗΣ ΜΗΤΣΙΑΛΑ: Τα ποιά Ελληνικά τυπο-
γραφεία. — Ένα τυπογραφείο με σεβασμό
στην παράδοση 138
ΛΕΥΚΗΣ ΣΑΜΑΡΑ: Η εκπαίδευση των κοριτσιών
(1830 - 1833) 144
ΛΕΥΚΗΣ ΣΑΜΑΡΑ: Εκδήλωση της Π.Ε.Ν. «Ανα-
στάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» με καλεσμένο
τον φιλόσοφο κ. Χρήστο Γιανναρά 147
ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΔΑΜΙΔΗ και ΑΛΕΞ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ:
Ο θεσμός των αδελφοποιήσεων. - Ένα βήμα
προς την Ευρώπη των πολιτών 148

● Γεωργικά

- ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗ: «ΠΕΛΛΑ» Η νέα ποι-
κιλία βερικοκκιάς του Ινατιπούτου Φυλλο-
βόλων Δένδρων 150

Αγαπητοί φίλοι της «Νιάουστας»

Το τεύχος του περιοδικού μας που κρα-
τάτε στα χέρια σας είναι διπλό. Το 76 και
το 77.

Μια ανθρώπινη καθυστέρηση στην εκτύ-
πωση του τεύχους 76 μας υποχρέωσε να
προχωρήσουμε στην έκδοση διπλού τεύχους.
Και έτσι μαζί με το 76 του Σεπτεμβρίου έχετε
και το τεύχος 77 του Δεκεμβρίου πολύ νωρί-
τερα.

Η ύλη του περιοδικού μας πάντα με θέ-
ματα πρωτοδημοσιευμένα πιστεύουμε πως θα
σας ικανοποιήσει, γιατί αυτό προσπαθούμε
να κάνουμε σε κάθε τεύχος.

Περιμένουμε όπως πάντα τις συνεργα-
σίες σας και τις παρατηρήσεις σας.

Καλή Χρονιά!

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Πολιτ. Εταιρείας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

ΛΕΥΚΗ ΣΑΜΑΡΑ, Πρόεδρος
ΘΩΜΑΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, Αντιπρόεδρος
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Γραμματέας
ΒΑΓΓΕΛΙΤΣΑ ΔΕΛΗΧΡΗΣΤΟΥ, Ταμίας
ΕΛΕΝΗ ΜΗΤΣΙΑΛΑ - ΖΕΓΚΙΝΗ, μέλος
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗΣ, μέλος
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΤΑΝΤΖΗΣ, μέλος

Διακίνηση περιοδικών
Εμβάσματα — Συνδρομές
ΛΟΓΙΣΤΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ

ΒΑΓΓΕΛΙΤΣΑΣ ΔΕΛΗΧΡΗΣΤΟΥ
Παναγούλη 14 Τηλ. (0332) 25.278
δίπλα στο Ταχυδρομείο

Τιμή τεύχους δρχ. 750
Ετήσια συνδρομή ιδιωτών 3.000
Δήμοι, Κοινότητες, Συν)ομοί 5.000
Εξωτερικού δολ. 40

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΙΕΡΟΔΙΚΕΙΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑΟΥΣΗΣ (1598 - 1886)

Α) Ανεύρεση - μετάφραση - δημοσίευση του αρχείου

Πολύ συχνά σε άρθρα που αφορούν τη Νάουσα και την περιοχή της αναφέρεται σαν ιστορική πηγή των χρόνων της Τουρκοκρατίας το «Ιστορικό Αρχείο του τουρκικού Ιεροδικείου Βεροίας - Ναούσης». Για τους ιστορικούς ερευνητές και συγγραφείς θεαίμως το «Αρχείο Βεροίας - Ναούσης» είναι πολύ γνωστό, όχι όμως και για τους περισσότερους αναγνώστες της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ», γι' αυτό θεωρήσαμε χρήσιμο να παρουσιάσουμε μερικά στοιχεία γι' αυτό.

Τα τουρκικά αρχεία βρισκόταν στα ιεροδικεία (ιεροδικαστήρια). Ο τούρκος ιεροδίκης (καντής) αντίγραφε δια τον γραμματέως του σε κώδικα (μεγάλο τετράδιο). α) Καθε αυτοκρατορικό διάταγμα (φιρμάνιο) το οποίο αφορούσε σε τοπικά, γενικά ή γενικότερα πολλές φορές ζητήματα, στρατιωτικά, διοικητικά, ζητήματα προνομίων, οικονομικά εν γένει και κυρίως φορολογικά, διεθνούς δικαίου, όπως συνθήκες ειρήνης, εμπορίου, ναυτιλίας και πολλά άλλα. Τα προνόμια και οι φορολογικές απαλλαγές παραχωρούνταν στους ενδιαφερομένους κυρίως με σουλτανικά θεράτια. β) Κάθε έγγραφο του μπεηλέρμπεη του βαλή και άλλων ανωτέρων στρατιωτικών ή διοικητικών αρχών τα οποία αφορούσαν σε τοπικά ή γενικότερα ζητήματα. γ) Αποφάσεις δικαστικές ποινικού ή αστικού περιεχομένου, καθώς και ιερονομικές γνωματεύσεις εκδιδόμενες τόσο από τον ιεροδίκη, όσο και από το μολά, για διά-

φορα θέματα του δημοσίου και ιδιωτικού βίου.

Μέσα από τις σελίδες των κωδικών βλέπει ο αναγνώστης τα περισσότερα από τα πολεμικά γεγονότα που συνέβησαν στη Βαλκανική τα χρόνια της τουρκοκρατίας, την οργάνωση και τη δράση των αρματολών και κλεφτών, το παιδομάζωμα, τον κοινωνικό και εκκλησιαστικό βίο, την οικονομική ζωή και δυσβάστακτη φορολογία, τις μετακινήσεις πληθυσμών, τις εξισλαμίσεις, την απονο-

φιρμάνι του έτους 1718 του αρχείου Θεσσαλονίκης. Αφορά Επίθεση Ναουσαίων αρματολών κατά του τουρκικού διοικητηρίου Ναούσης

μή δικαιοσύνης και πλείστες άλλες εκδηλώσεις της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Έτσι οι ειδικοί επιστήμονες βρίσκουν άφθονο υλικό για τη μελέτη της ιστορίας και μπορούν να

Της Ελένης Μήτσιαλα - Ζεγκίνη

κάνουν τους παραλληλισμούς και τις συγκρίσεις τους με άλλες ελληνικές ή ξένες πηγές.

Στην Παλιά Ελλάδα, δυστυχώς δεν σώθηκαν τουρκικά αρχεία εξαιτίας των πολεμικών περιπετειών. Μόνο σε ελάχιστες επαρχιακές πόλεις που ελευθερώθηκαν αργότερα βρέθηκαν κάποιοι τουρκικοί κώδικες. Στη Μακεδονία όμως λόγω της ραγδαίας προέλασης του Ελληνικού στρατού στους απελευθερωτικούς πολέμους το 1912 - 13 διασώθηκαν αρκετά τουρκικά έγγραφα.

Την πρώτη καταγραφή των αρχείων της (Δυτικής) Μακεδονίας έκανε ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής της Θεσσαλονίκης, Αντώνιος Σιγάλας το 1930 - 31 και 1937. Εκείνος όμως ο οποίος έκανε έργο ζωής του την έκδοση και μελέτη των αρχείων των τουρκικών ιεροδικείων της Μακεδονίας ήταν ο αξιωματικός Ιωάννης Κ. Βασδραβέλης. Ο ακούρατος αυτός ιστορικός με πολλούς κόπους και κινδύνους, κατά την περίοδο της κατοχής, κατόρθωσε να περισυλλέξει και να περισώσει τα πολύτιμα αυτά έγγραφα που βρίσκονταν στα ιεροδικεία Θεσσαλονίκης και Βεροίας και στη Μονή Βλατάδων. Το υλικό στο σύνολό του εκδόθηκε από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών σε τρεις τό-

μους.

α) «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσ)νίκης (1695 - 1912)» Θεσ)νίκη 1952.

β) «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Β' Αρχείον Βεροίας - Ναούσας (1598 - 1886)» Θεσ)νίκη 1954.

γ) «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Γ' Αρχείον Μονής Βλατάδων (1466 - 1839)» Θεσ)νίκη 1955.

Προηγούμενος ο Ι. Βασδραβέλλης είχε εκδόσει μέρος των εγγράφων των εν λόγω αρχείων στα βιβλία του «Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνες 1796 - 1832» Θεσ)νίκη 1940, «Ιστορικών Αρχείων Βεροίας, Εκλογαί «Θεσ)νίκη 1943, και «Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν» Θεσ)νίκη 1948.

Πρώτος κάνει λόγο για το αρχείο Βεροίας ο Ευστάθιος Στουγιαννάκης στον πρόλογο του βιβλίου του «Ιστορία της Πόλεως Ναούσας» Έδεσσα 1924. Ο ιστορικός της Νάουσας μας πληροφορεί τα εξής: Είχε συμπληρωθεί η διόρθωση του έργου του, όταν στη Βέροια ανακαλύφθηκε σιδερένιο κιβώτιο, που περιείχε υπερτετρακοσίους (ο αριθμός δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα) κώδικες με πάρα πολλά πολυτιμώτατα έγγραφα, ολόκληρο το Αρχείο του Ιεροδικείου Βεροίας. Τότε το Συμβούλιο της «Εταιρείας επί του εξωραϊσμού της πόλεως Ναούσας» στο οποίο προήδρευε ο πάντα πρόθυμος Γρ. Λόγγος, ζήτησε από το διευθυντή του μεταφραστικού Γραφείου Βεροίας Σωκράτη Αναγνωστίδη να μεταφράσει έναντι αμοιβής, τα σχετικά με τη Νάουσα έγγραφα. Ο Αναγνωστίδης κάτοχος τέλειων των δυογλωσσών παραχώρησε μεταφρασμένα τα ντοκουμέντα αυτά συνοδευόμενα μάλιστα με αρκετές διασαφήσεις και αξιόλογες ιστορικές σημειώσεις. Τις πολύτιμες αυτές πληροφορίες αξιοποίησε ο Στουγιαννάκης για τη συμ-

πλήρωση της Ιστορίας της Νάουσας, έτσι διαβάζουμε αντοΐσια έγγραφα ή αποσπάσματα στις σημειώσεις του βιβλίου του.

Ο Ιωάννης Βασδραβέλλης μαθαίνει για την ύπαρξη των τουρκικών αρχείων της Βέροιας το 1936 από το Ν. Τότσιο Δ)ντή της Ελευθέρας Ζώνης Θεσ)νίκης και πρώην ανώτερο διοικητικό υπάλληλο στη Βέροια.

Ο Ν. Τότσιος όταν υπηρετούσαν υποδιοικητής στη Βέροια το 1918 ερευνώντας τα υπόγεια του παλιού τουρκικού δικαστηρίου της πόλης βρήκε έναν ολόκληρο θησαυρό τουρκικών κωδίκων και εγγράφων. Ζήτησε τότε από το μεταφραστή του Προτοδικείου Σ. Αναγνωστίδη να μεταφράσει μερικές σελίδες των κωδίκων. Από τη μετάφραση αποδείχθηκε ότι σημαντικότητες πληροφορίες που αφορούν τον Ελληνισμό των βορείων επαρχιών έρχονταν στο φως. Τότε ο Τότσιος αντιλαμβανόμενος τη σπουδαιότητα των εγγράφων ζήτησε πίστωση από το Υπουργείο Εξωτερικών για να προβεί στη συστηματική μετάφραση των κυριωτέρων κατά την κρίση του. Κατά τα έτη 1919 - 1920 μεταφράσθηκαν 90 περίπου έγγραφα που αφορούσαν κυρίως τη συμμετοχή των Μακεδόνων στους αγώνες για την ανεξαρτησία και μερικά από τις διάφορες πολεμικές περιπέτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τις μεταφράσεις αυτές έθεσε ο Ν. Τότσιος στη διάθεση του Ι. Βασδραβέλλη, ο οποίος και τις δημοσίευσε στα πρώτα του βιβλία.

Η σπουδαιότητα του περιεχομένου των τουρκικών εγγράφων συγκίνησε βαθύτατα τον ιστορικό που πήρε την απόφαση, με κάθε θυσία, να προβεί στη μετάφραση και δημοσίευση ολόκληρου του αρχείου Βεροίας. Το έργο ήταν όχι μόνο επίπονο, αλλά και δύσκολο γιατί δεν υπήρχε η ανάλογη κατανόηση εκ-

μέρους των αρμοδίων.

Κατά την εισβολή των εχθρικών στρατευμάτων το 1941 το πολύτιμο αρχείο βρισκόταν στη Βέροια, φυλασσόμενο με τη φροντίδα του Καμπιτόγλου προέδρου του νομικού προσώπου υπό τον τίτλο «Ιστορικό Αρχείο Βεροίας» και πρώην δημάρχου. Ο Ι. Βασδραβέλλης φοβούμενος την αρπαγή και εξαφάνιση των εγγράφων μέσα στη γενική αναταραχή πήγε στη Βέροια, όπου σε συνενόηση με το Δήμο, έβαλαν τους κώδικες μέσα σε μεγάλο σιδερένιο κιβώτιο το οποίο έκρυψαν στο υπόγειο των καταστημάτων των αδελφών Παλιζοΐδων, εκλεκτών πατριωτών της Βέροιας. Προς στιγμήν επεκράτησε η σκέψη να μεταφερθεί το αρχείο στη Θεσ)νίκη, αλλά γρήγορα απορρίφθηκε, διότι υπήρχε κίνδυνος κατασχέσεως από τους Γερμανούς ή διαρπαγής από τους ατάκτους τροφίμους της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσ)νίκης.

Εξ αιτίας αυτού του γεγονότος αναγκάζοταν ο Ι. Βασδραβέλλης να πηγαίνει επί δυο συνεχή χρόνια στη Βέροια με αυτοκίνητο της Γενικής διοικήσεως να μεταφέρει ανά δυο ή τρεις κώδικες προς μελέτη στη Θεσ)ναλονίκη και στη συνέχεια να τους επιστρέφει για να πάρει άλλους. Για το λόγο αυτό οι μεταφράσεις στερούνται αριθμού κώδικα και σελίδας πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει με το αρχείο της Θεσ)νίκης. Εν τω μεταξύ είχε ανσταθεί επιτροπή για τη μελέτη των αρχείων (Βεροίας και Θεσ)νίκης) από τους Μιχαήλ Λάσκαρη, καθηγητή της νεωτέρας Ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης του Δημητρίου Λίγκα τ. Υπουργού της Δικαιοσύνης, δικηγόρου πτυχιούχου του Παν)μίου Κων)πόλεως, Κων)νου Τσώπρου, δικηγόρου, τελειοφοίτου του Τουρκικού γυμνασίου Ινταντιέ και του Ιω. Βασδραβέλλη. Μεταφραστής για το αρχείο Βεροίας - Ναούσας ήταν ο δι-

κηγόρου Θεοδ. Συμεωνίδης, απόφοιτος της νομικής σχολής του Πανεπιστημίου Κωνσταντινούπολης, άριστος τουρκομαθής.

Η μεταφραστική εργασία γινόταν με κάθε επιμέλεια και προσοχή. Η επιτροπή συνεδρίαζε και επέλεγε τα κείμενα προς μετάφραση. Οι μεταφραστές έκαναν τις μεταφράσεις οι οποίες ελέγχονταν στη συνέχεια από την επιτροπή σε πιστή παραβολή με το πρωτότυπο, έτσι αποφεύγονταν ενδεχόμενα λάθη. Το ευτύχημα ήταν ότι υπήρξε κατανόηση και οικονομική πίστωση από τη Γενική διοίκηση Μακεδονίας, πράγμα δύσκολο και σπάνιο για ανάστατα όργανα του κράτους και μάλιστα σε περίοδο κατοχής. Έτσι το έργο σχεδόν ολοκληρώθηκε μέχρι την απελευθέρωση το 1944.

Το αρχείο του Ιεροδικείου Βεροίας αρχίζει από το 1595 και λήγει το έτος 1889 είναι δε κατά εκατό έτη παλαιότερο από το αρχείο Θεσπρωτικής. Αποτελείται από 57 κώδικες και πολλά σταθμά μεταφράσθηκα δε ολοκληρωμένα επίλογη πάντα. Η μελέτη και η μετάφρασή του διήρξεσε 30 περίπου μήνες και μεταφράσθησαν 415 έγγραφα. Σήμερα βρίσκεται στο «Ιστορικό Αρχείο Βεροίας».

Β) Έγγραφα που αφορούν τη Νάουσα

Στο Αρχείο Βεροίας μεταξύ των κώδικων, βρέθηκε και ένας του Ιεροδικείου Ναούσης των ετών 1260 - 1278 (Ελληνική χρονολογία 1844 - 1860). Η Νάουσα, όπως προκύπτει από τα δημοσιευμένα έγγραφα, είχε κατά καιρούς ιεροδικείο αυτοτελές, άλλοτε δεν είχε ναίτην (βοηθόν του ναίτη). Το ναίτην Ναούσης Αβδούλ Βεχάπ σκότωσαν οι Ναουσαίοι κατά την επανάσταση το 1822 και είναι πολύ πιθανόν τότε να κατέστρεψαν και τα έγγραφα του Αρχείου Ναούσης. Ενώ ο Μεχ-

μέτ Εμίν (Αβού Λουβούτ) βρίσκεται ακόμη στο στρατόπεδο της πόλης, ανέστως μετά την καταστροφή της Νάουσας, στις 4 Ιουλίου 1822, ορίζει προσωρινό ιεροδίκη του καζά Ναούσης το γραμματέα του ιεροδικείου Βεροίας Ομέρ Λουτφί, ο οποίος και εγκαθίσταται στο στρατόπεδό του. Το ιεροδικείο Ναούσης λειτούργησε μέχρι το 1860, όταν ο καζά Ναούσης, προσαρτήθηκε στον καζά Βεροίας. Τότε προφανώς ο κώδικας της Νάουσας μεταφέρθηκε στη Βεροία με τη συγχώνευση των δυο ιεροδικείων. Ο εν λόγω κώδικας περιέχει 33 έγγραφα.

Στην αρχή του άρθρου αναφέρονταν σε γενικές γραμμές τα θέματα που πραγματεύονται τα έγγραφα του αρχείου αρχικά από αυτά όμως είναι τοπικού ενδιαφέροντος και αφορούν τη Νάουσα και την περιοχή της (στην περιοχή υτολογίσαιμε και τα χωριά Κοπανός, Μονόσπιτα και Αρχονδοχώρι της σημερινής επαρχίας Ναούσης, έστω και αν στα έγγραφα αυτά υπάγονται στον καζά Βεροίας), ή έχουν σταλεί και στον Ιεροδίκη Ναούσης.

Τις περιλήψεις των εγγράφων αυτών, όπως τις δημοσιεύει ο Ι. Βασδραβέλλης θα καταχωρήσουμε στη συνέχεια κατά χρονολογική σειρά και με το χαρακτηρισμό του εγγράφου.

φ = Αυτοκρατορικό φερμάνιο

β = Αυτοκρατορικό βεράτιο

ι = Ιεροδικαστική απόφαση ή πράξη

κ = Κατάλογοι και πίνακες

δ = Λιαταγή (μπουγιουρντί)

ε = Εκθέσεις δικαστικών και διοικητικών αρχών.

1. ι. (1627) Περί συλλήψεως ληστού εκ Ναούσης παρ' Ελλήνων αρματολών.

(Ύστερα από προσεχτική ανάγνωση προκύπτει ότι ο ληστής δεν ήταν από τη Νάουσα, αλλά η σύλληψή του έγινε εκεί).

2. φ. (1639) Περί απαγορεύσεως αναμίξεως τρίτων εις τας υποθέσεις του μητροπολίτου Βεροίας Ιωαννικίου.

3. β. (1646) Περί χορηγήσεως βερατίου εις τον Γιουσοφ μπέην ίνα διακατέχη και εξουσιάζη το τοφλίσιον Αρχονδοχωρίου Βεροίας.

4. φ. (1649) Περί παραχωρήσεως βερατίου εις τον νεοελεγέντα μητροπολίτην Βεροίας Ιωακείμ.

5. φ. (1669) Περί απαγορεύσεως διαφόρων να εμποδίζουν τον μητροπολίτην Βεροίας εις την άσκηση των καθηκόντων του.

6. ι. (1671) Περί συλλήψεως και καταδίκες χριστιανού ληστού.

7. ι. (1671) Περί συλλήψεως και απαγχονισμού του αρχηγού των κλεφτών Ναούσης Ανδρέα Σερμιπέτη.

8. ι. (1672) Περί καταδίκες χριστιανών κακοποιών εκ του χωρίου Μονόσπιτα Βεροίας.

9. ι. (1681) Περί απαγχονισμού χριστιανού ληστού εκ Ναούσης.

10. δ. (1683) Περί λήψεως μέτρων δια την σύλληψιν των κακοποιών και την πάταξιν της ληστείας.

11. φ. (1687) Περί μεταφοράς των φοιτητών του καζά Βεροίας εις τους τόπους της καταγωγής των δι' ενόργειαν απογραφής.

12. φ. (1692) Περί καθαιρέσεως του μητροπολίτου Βεροίας - Ναούσης και διορισμού ως επιτρόπου ιερέως εκ Ναούσης.

13. φ. (1696) Περί επιτάξεως φορταμαζών εκ του βλαστίου Θεσσαλονίκης και αποστολής αυτών εις Αδριανούπολιν.

14. δ. (1705) Περί διώξεως των αρματολών της Ναούσης, οίτινες εφόνευσαν τους απεσταλμένους του σουλτάνου δια την στρατιολογίαν των χριστιανοπαίδων γενιτσάρων.

15. δ. (1705) Περί μαχών μεταξύ των αρματολών της Ναούσης και των στρατιωτών αποσπασμάτων διώξεως.

16, γ. (1705) Κατάλογος των εξόδων, άτινα απητήθησαν δια την δώξιν και εξόντωσιν των αρματολών Ναούσης.

17, φ. (1715) Περί προσαγωγής εις το διβάνιον της Κωνσταντινουπόλεως Τούρκων, καταλαβόντων αυθαρέτως κτήματα του χωρίου Κοπανός.

18, φ. (1723) Περί λήψεως μέτρων κατά των ενοχιαστών των βα κοιφικών κτημάτων, οίτινες κατατι γνανούν τους κωλυρηγής.

19, δ. (1728) Περί τιμωρίας ραγιάδων, οίτινες προέβησαν εις ανεγέρσεις και επιδιορθώσεις εκκλησιών άνευ άδειάς.

20, φ. (1732) Περί απαγορεύσεως ενοχλήσεως του μητροπολίτου Βεροίας - Ναούσης Ιωακείμ και εκδικάσεως των διαφορών του εις το διβάνιον Κωνσταντινουπόλεως.

21, δ. (1742) Περί καταδιώξεως και συλλήψεως των λεμαινομένων την έπαυθρον ληστών και κωλοποτών

22, δ. (1747) Περί επιδρομής του αρχίαρστού Γούτα εκ Κατρανίτης κατά των περιφερειών Ναούσης και Σελίου.

23, δ. (1751) Περί εξοντώσεως των αρχίαρστών Μόζου και Μιζου γιάνη εις την περιοχόν Καϊλασιών Σερβίων.

24, δ. (1751) Περί εξοντώσεως των ληστών Σάζου και Μάρζου και διώξεως των λεμαινομένων την έπαυθρον

25, δ. (1761) Περί ληστείας, διαπειραχθείσης από τους φίλακας της Ναούσης και Εδέσσης, και διανομής των ληστευθέντων μεταξύ των κωλυμπάσηδων.

26, δ. (1764) Περί απομαρύνσεως εκ των κωλύδων Βεροίας, Γεννη τσών, Ναούσης κλπ των Αλβανών ένεκα κακής διαγωγής.

27, δ. (1770) Περί επιδρομής από των Αλβανών κατά των χωριών του κωλύ Εδέσσης και λεηλασίας αυτών

28, δ. (1770) Περί καταδιώξεως

αρχίαρστού Αλβανού, δρόντος εις την περιοχόν Οστρόβου

29, δ. (1795) Περί διώξεως ληστών εκ των περιοχών Εδέσσης και Ναούσης

30, φ. (1798) Περί ναυτολογίας εκ των κωλύδων Θεσσαλονίκης, Βεροίας, Ναούσης κλπ, ναυτών, προσοριζομένων δια την επάνδρυσιν του στόλου, μέλλοντος ν' αποπλεύσθ εις την Αίγυπτον, καταλήφθησαν υπό των Γάλλων.

31, φ. (1798) Περί στρατολογίας σακαρανίων, προσοριζομένων δια την κατά των Γάλλων εις Αίγυπτον εκστρατείαν

32, δ. (1821) Περί αγοράς 12500 προβάτων δια τας ανάγκας των στρατευμάτων του βαλή της Πελοποννήσου Χουρσίτ πασά, δρόντος κατά του Αλή Τεπελενλή

33, δ. (1821) Περί συλλήψεως Τούρκων λιποτακτών, προσοριζομένων εκ του στρατοπέδου Ιωαννίνων

34, φ. (1822) Περί των προνομίων και δικαιωμάτων του μητροπολίτου Βεροίας Ζαχαρία

35, δ. (1822) Περί οχυρώσεως της Ναούσης υπό των Ελλήνων επαναστατών, αρμομένων να συνθηκολογήσουν

36, δ. (1822) Περί απαγορεύσεως των Ελλήνων να φέρουν αλβανικάς στολίας, ίνα μη δημιουργήται σύγχυσις

37, δ. (1822) Περί αυτοπροσώπου εκστρατείας του βαλή Θεσσαλονίκης κατά των επαναστατών της Ναούσης

38, φ. (1822) Περί επιβαλλομένης καταστολής της επαναστάσεως της Ναούσης υπό του βαλή Θεσσαλονίκης αυτοπροσώπου

39, δ. (1822) Περί αποκοπής των αγροικονιών της επαναστατησής Ναούσης

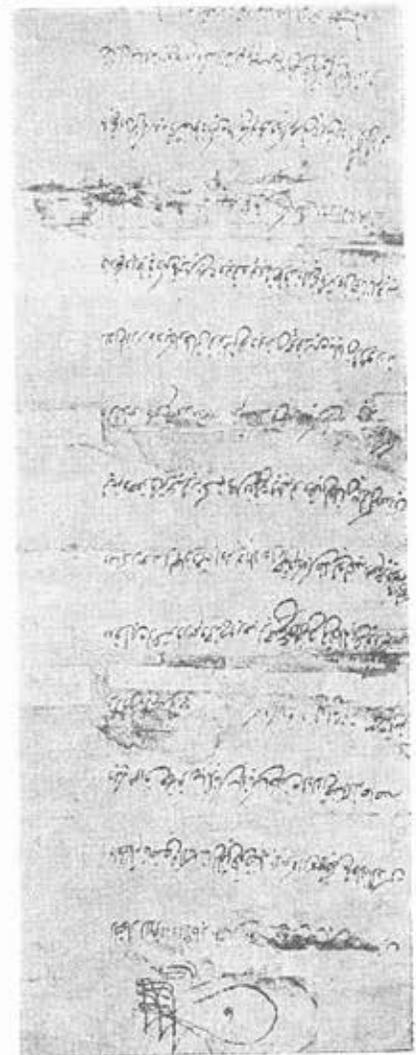
40, γ. (1822) Κατάλογος δαπανών της Βεροίας δια τα πολιωρηκόνα την Νάουσαν τουρκικά στρατεύματα.

41, δ. (1822) Περί καταδιώξεως των εις την περιοχόν Βεροίου καταφυγόντων αρχηγών της εν Ναούση επαναστάσεως

42, δ. (1822) Περί επαναφοράς εις Βέροϊαν βαρέων πυροβόλων, χρησιμοποιηθέντων δια τον βομβαρδισμόν της Ναούσης

43, δ. (1822) Περί τοποθετήσεως νέου κινή εις Νάουσαν εις αντικατάστασιν του φανευθέντος υπό των Ναουσαίων

44, δ. (1822) Περί μεταφοράς εις Θεσσαλονίκην των αιχμαλωτισθέντων γυναικοπαίδων των αρχηγών της επαναστάσεως της Ναούσης

Τα αρχαιότερο έγγραφο του αρχείου, φιομάνι του έτους 1598. «Περί πωλήσεως χριστιανού ως δούλου σε τούρκο για μιά δεκαετία».

45. δ. (1822) Περί αποστολής στρατιωτικής δυνάμεως δια την φρονήσιν της Βεροίας

46. δ. (1822) Περί επιστροφής του βαλή Θεσσαλονίκης εις την έδραν του μετά την καταστολήν της επαναστάσεως της Ναούσης

47. γ. (1822) Κατάλογος διαφόρων εξόδων της εξστρατείας κατά της Ναούσης.

48. γ. (1822) Περί καταδιώξεως των υπολειφθέντων αρχηγών της επαναστάσεως της Ναούσης, όστινες κρηλατούν τα τουρκοζικά χωρία.

49. δ. (1822) Περί διώξεως και εξοντώσεως των υπολειμμάτων των επαναστατών Ναούσης, άτινα κατέφυγον εις τα όρη.

50. δ. (1822) Αναφορά του ιεροδύτου Βεροίας περί συγκροτήσεων με τα υπολείμματα των επαναστατών της Ναούσης.

51. δ. (1822) Περί απαγορεύσεως διορισμού Ελλήνων κοινοταρχών διότι δεν εμπνύουν εμπιστοσύνην

52. δ. (1822) Περί διευκολύνσεως Εβραίων εκ Θεσσαλονίκης, ίνα αγοράσουν λάφυρα εκ της λαφυραγωγηθείσης Ναούσης

53. δ. (1832) Περί αναγνωρίσεως εις τον ηγούμενον της Παναγίας του Λοβρά Παπαζοσιάν κληρονομικών δικαιωμάτων επί αζινητών

54.δ. (1835) Περί φόνου των εκ των παλαιών αρματολών της Ναούσης Καραμήτσου και τινων οπαδών του εις Λεπτοζαράν Κατερίνη

55. δ. (1835) Περί εισπράξεως οφειλών παρά μαγαζάδων του καζά Βεροίας, ας διεκδικεί ο καπετάν Δημήτριος Καρατάσιος, μεσολαθήσει τον Έλληνα προξένου Θεσσαλονίκης

56. δ. (1837) Περί εγκαταστάσεως του καπετάν Αθ. Συροπούλου εις Κόζοβη και τον πρωτοπαλληγάρου του Καραμπιτάκη εις Νάουσαν

57. ε. (1839) Λιάφοροι εξισλαμίσεις των περιοχών Βεροίας και Ναούσης

58. δ. (1844) Περί εξαγωγικού δικαιού καπνών, εξαγομένων υπό Άγγλων και Γάλλων εμπόρων.

59. δ. (1844) Επειδή μετά την επανάστασιν του 1821 εγκαταστάθησαν Οθωμανοί εις Νάουσαν, απηγορεύθη η υπ' αυτών πώλησις παλαιών ελληνικών κτημάτων εις ραγιάδες

60. δ. (1848) Περί εξοντώσεως ληστών, ομιλούντων την βουλγαρικήν γλώσσαν και ενεργούντων ληστείας εις τους καζάδες Γεννητσών, Βεροίας και Ναούσης

61. δ. (1849) Περί εκλογής ιδιαιτέρου μοδίου δια την Νάουσαν, μη δυναμένην να διοικηθή υπό του καζά Βεροίας

62. δ. (1860) Περί αναθέσεως των καθηόντων του ιεροδύτου Ναούσης εις τον καίτην Βεροίας μετά την προσάρτησιν του καζά Ναούσης εις Βέροιαν

Τελειώνοντας δημοσιεύουμε και τις περιλήψεις μερικών εγγράφων που έχουν σχέση με τη Νάουσα αλλά είναι καταχωρημένα στους κώδικές του ιεροδικείου Θεσσαλονίκης

1) φ. (1712) Περί τιμωρίας των ραγιάδων της Ναούσης

2) φ. (1718) Περί επιθέσεως των Ναουσαίων αρματολών

3) δ. (1822) Περί της επαναστάσεως της Ναούσης

4) γ. (1822) Πίναξ των εν Ναούση φρονιθέντων Ελλήνων επαναστατών.

5) φ. (1830) Περί επιβαλλόμενου εκμονοουμάνισμού της Ναούσης

6) φ. (1832) Περί εκποιήσεως της Ναούσης

7) φ. (1832) Περί εγκαταστάσεως νέου μονοουμάνου εις Νάουσαν

8) φ. (1833;) Περί κτημάτων του φρονιθέντος Ζαφειριάκη εκ Ναούσης

● Βιβλιογραφία

Βασδραβέλλη Γ. «Ιστορικών αρχείων Βεροίας, Έκλογαί» Ε.Μ.Σ. Θεσ)νίκη 1942

Βασδραβέλλη Γ. «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης 1695 - 1912», Ε.Μ.Σ Θεσσαλονίκη 1952

Βασδραβέλλη Γ. «Αρχείον Ιεροδικείου Θεσσαλονίκης» «Μακεδονικά» Ε.Μ.Σ Θεσ)νίκη 1955

Βασδραβέλλη Γ. «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, Β' Αρχείον Βεροίας Ναούσης 1598 - 1886» Ε.Μ.Σ Θεσσαλονίκη 1954

Στουγιαννάκη Έρασ. «Ιστορία της πόλεως Ναούσης» Σύλλογος Αποφύτων Ναούσης 6' έκδοσι Θεσσαλονίκη 1976

Χιονίδη Γ. «Η έκδοσι των τουρκοζικών αρχείων και η αξιολόγησή τους από τον Στέργιο Αποστόλου» ΝΙΑΟΥΣΤΑ τευχ. 55 1991

Η Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

Θερμά ευχαριστεί τον κ. Άγγελο Βαλταδώρο για την παραχώρησι στην Π.Ε.Ν. των αντιτύπων του βιβλίου του «Αναμνήσεις».

ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

Δ' Μέρος

Η δικαία αγανάκτηση του Καπετάν Αχρίτα εναντίον του Κέντρου Θεσσαλονίκης για την ατυχή προετοιμασία της αποβιβάσεως των σωματίων, η οποία, όπως φαίνεται από τις προηγούμενες επιστολές, τον ζήτηξε και τον είχε εξοργίσει αφάνταστα, μόλις στην παρούσα από 10 Μαΐου επιστολή του φαίνεται ότι του εγκατέλειψε και άρχισε πλέον να σκέπτεται πιο ήρεμα.

Τώρα ομολογεί ότι «όλοι τον φταίνε». Αυτή είναι η ψυχολογία του ανταρτοπολέμου, που τον κάνει πολλές φορές να υπερβάλλει τα πράγματα.

Πιθανόν στην ψυχολογική αυτή κατάσταση οφείλονται και οι άδικες πολλές φορές κρίσεις του για τους ρομανίζοντες του Βερμίου και για τους «έξοντοζαυδούς» τσορμπιτζήδες της Νάουσας, που όπως θα δούμε σε επόμενες επιστολές, είναι κυριολεκτικά αν όχι υπερβολικοί, αν και ομολογούμενοι, πολλές φορές το ομολογεί και ο ίδιος, στήριζαν ηθικά και υλικά τον αγώνα.

Ο λοχαγός Μιχαήλ Μωραΐτης (Καπετάν Κόδρος)

Την επιστολή αποστέλλει από το οριστικό και μόνιμο λημέρι του στο Περισόρι, που ήταν τον περιμενόμενο χειμώνα, λημέρι και του Καπετάν Τσόρη. Η μνεία του Καπετάν Τσόρη στοχεύει σε δυο πράγματα. Πρώτα κάνει γνωστό στο Κέντρο Θεσσαλονίκης, που ακριβώς βρίσκεται το λημέρι του πάνω στο Βέριο.

Χρησιάζεται, όμως, να πούμε δυο λόγια για τον Καπετάν Τσόρη. Ο Μαζαράκης, ενώ ακόμη ήταν ειδικός γραφέας στο Προξενείο Θεσσαλονίκης, είχε αρχίσει να οργανώνει μικρά ένοπλα σώματα κυρίως στην περιοχή Βερμίου - Ναούσης - Βοδενών, την οποία ελημένοντο οι βασικές Λούζας, Καρατάσος, Αποστόλης και άλλοι.

Έτσι για την περιοχή Βερμίου είχε οργανωθεί από τον Μαζαράκη σώμα 18 ανδρών υπό τον Αφενόδα Τσόρη, παλιό αντίστη του 1897, ο οποίος είχε αποσταλεί τότε από την «Εθνική Εταιρεία» για να δώσει στο ίδιο μέρος.

Εκτός του σώματος του Καπετάν Τσόρη στην περιοχή Βερμίου - Βοδενών είχαν αποσταλεί και τα σώματα του Επαιμεινόνδα με 20 άνδρες και του Γιουβάνη με 18 άνδρες, κυρίως για την περιοχή Βλαδύβου - Τεχόβου - Μεταζόβου.

Η κατάσταση, όμως, στην περιοχή δεν μπορούσε να αντιμετωπισθεί μόνο με τα μικρά αυτά ντόπια και από την ελεύθερη Ελλάδα σώματα. Έπρεπε να κατακτηθεί στο των ψυχών έδαφος, όπως έγραψε ο Κορομηλάς σε αναφορά του προς το Υπουργείο Εξωτερικών, με ισχυρότερα και καλύτερα οργανωμένα σώματα υπό την αρχηγία πεπειραμένων αξιωματικών.

Ο Καπετάν Αχρίτας, υπενθυμίζει τον Καπετάν Τσόρη και για να κλείσει την παράγραφο της οργής και του εκνευρισμού του και να ομολογήσει ότι «όλοι μας φταίνε και γινόμεθα έξω φρενών» όπως συνέβη πέρουσι που για παράδειγμα είχε προκαλέσει την οργή των γραφείων αξιωματικών του Προξενείου η διαμάχη των δυο Καπεταναίων Τσόρη - Επαιμεινόνδα.

Τότε είχε αναγκασθεί ο Μαζαράκης να ανέλθει χρονιά στο λημέρι τους για να τους συμβιβάσει και να επιβάλει πειθαρχία στα σώματα.

Επιπλέον ο Καπετάν Μαζαράκης, σαν επίλογο της παραγράφου της οργής του, αναφέρει ότι μόνο τον αποδέκτη της επιστολής «φίλιτατο Αθανάσιος, Αθανάσιο Εξαδάκτυλο, έχουν δια να αντιλαμβάνεται τις

ανάγκες και να τις προλαμβάνει και προπαντός για να ξεσπούν κάποτε και να εναντιώνονται χωρίς να παρεξηγηθούν, όπως στην παραπάνω περίπτωση. Ενώ ο Άθως, εννοεί τον Υπουργό των Εξωτερικών Άθω Ρομανό, στον οποίο όφειλαν την έγγραφη για την χρηματοδότηση του αγώνα, έχει πολλές δυσκολίες και είναι πιο δυσπρόσιτος.

✧ ✧

Στη συνέχεια πληροφορεί το Κέντρο ότι στερείται πληροφοριών και ζητάει να μάθει τί απέγινε με τα σώματα του Κόδρου και του Αναγνωστάκου. Ένωσι, βέβαια, τα σώματα του Λοχαγού του Πεζικού Μιχαήλ Μωραΐτη (Καπετάν Κόδρος) και το σώμα του ανθεπασπιστού υλικού Πρωτοβολικού Μιχ. Αναγνωστάκη (Καπετάν Ματαπά). Αυτά τα δυο σώματα είχαν προστοιμασθεί στην Βουλιαγμένη μαζί με το σώμα του Καπετάν Αζορίτα για ένοπλη δράση στη Μακεδονία και μαζί αποβιβάσθηκαν στις ακτές του Θερμαϊκού, όπως προαναφέρθηκε στο α' ένθετο. Όσον αφορά το σώμα του Κόδρου, με 40 άνδρες, κατά το πλείστον από τα Χασιά της Θεσσαλίας, προοριζόμενο για τα Λιβάδια του Πάϊκου, μετά την αποβίβαση από το ατμόπλοιο «Αχιλλεύς», την 27 Απριλίου, ακολούθησε δική του πορεία και περί τις αρχές Μαΐου έφθασε στον προορισμό του. Λυσιτελής, όμως, το σώμα αυτό είχε κακή τύχη. Εφορισζόμενο εντός χαράδρας, λόγω προδοσίας, περικεκλώθηκε από τουρκικό απόσπασμα και κατόπιν σκληρής συμπλοκής αποδεκατίσθηκε. Εφρονείθη ο αρχηγός Μιχ. Μωραΐτης και ο υπαρχηγός ανθεπασπιστής Πεζικού Σπ. Τραγυζόπουλος, Καπετάν Ζόγρας.

Όσον αφορά δε τον Αναγνωστάκο, δια τον οποίο ο Κόστας Μαζαράκης ζητάει πληροφορίες, πρόκειται για τον ανθεπασπιστή υλικού πολέμου Μιχ. Αναγνωστάκο, ο οποίος με σώμα 15 ανδρών μετέβη και άρχισε ένοπλη δράση στην περιοχή Λαγκαδά.

✧ ✧

Ο Μαζαράκης φαίνεται πως είναι πληροφορημένος για τη τύχη του σώματος Νταφώτη και προβαίνει στην επιστολή αυτή σε διάφορες παρατηρήσεις.

Ένα από τα προοριζόμενα δια την Μακεδονία σώματα που εκπαιδεύθηκε στο ειδικό κέντρο συγκροτήσεως και εκπαίδευσως στην Βουλιαγμένη Αθηνών και μάλιστα το πρώτο που διήλθε από το κέντρο αυτό ήταν και το σώμα του οπλαρχηγού Νταφώτη. Το σώμα δυνάμει 80 ανδρών προοριζετο δια την περιοχή Νιγρίτης - Σερρών. Το σώμα ακολούθησε και ο ανθυπολοχαγός Πεζικού Κ. Μπουκουβάλας, ο οποίος θα

ανελάμβανε την αρχηγία της περιοχής.

Αρχές Απριλίου του 1905, το σώμα επιβιβάσθηκε πλοίου στην Βουλιαγμένη και κατά τα μέσα του ιδίου μηνός, αποβιβάσθηκε εις τις ακτές του κόλπου του Ορφανού, κοντά στα Κερδύλλια. Αμέσως μετά την αποβίβαση άρχισε την πορεία του προς Βορράν με κατεύθυνση προς τα Στεφανικά. Ο όγκος, όμως του σώματος (80 άνδρες) και τα πολλά μεταφορικά είχαν ως αποτέλεσμα να γνωσθεί η παρουσία του εις τις τουρκικές αρχάς, οι οποίαι εξαπέλυσαν εναντίον του ισχυρά έφιπλα καταδιωκτικά αποσπάσματα. Την 25η Απριλίου τα τουρκικά αποσπάσματα προσέβηλαν το σώμα βορείως των Στεφανικών με αποτέλεσμα τον φόνο εννέα ανδρών. Μετά την συντόνισή το σώμα αναγκάσθηκε να στραφεί προς Νότον και δια τον διαδρόμον μεταξύ των λιμών Αγίου Βασιλείου και Βόλβης να κατευθυνθεί προς τα Βασιλικά της Χαλκιδικής, παρακολουθούμενο συνεχώς από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα. Κοντά στο χωριό Λιβάδι το σώμα προσεβλήθη εκ νέου και κατά την σύγκρουση οι απόλοιποι ανήλθαν εις ένδεκα άνδρες. Οι εναπομείναντες άνδρες κατέφυγαν στη μονή της Αγ. Αναστασίας, από την οποία καίτοι κεκλιθέντες από τους Τούρκους, επέτεχαν τελικώς να διαφύγουν προς Θεσσαλονίκη. Από την Θεσσαλονίκη με την βοήθεια του Προξενείου προσήλθην στην Αθήνα. Έτσι διαλύθηκε το σώμα Νταφώτη, με αποτέλεσμα την αποτυχία της προσπάθειάς εγκαταστάσεως ελληνικού σώματος στην περιοχή Νιγρίτης - Σερρών.

✧ ✧

Είναι γνωστό στους μελετητές του Μακεδονικού Αγώνα ότι ο οπλαρχηγός Νταφώτης, πότισε με αρχαίες πιρσιές τον Καπετάν Αζορίτα. Γενικά ο Καπετάν Αζορίτας χαρακτηρίζει στα απομνημονεύματά του τον

Το σώμα του Ιωάννη Νταφώτη που προοριζόταν για την περιοχή Νιγρίτας, λίγο πριν ξεκινήσει για τη Μακεδονία

Νταφώτη φιλόδοξο και κακό χαρακτήρα. Πιθανόν η ατίθαστος χαρακτήρας του συνετέλεσε στη διάλυση του σώματος, εφόσον δεν θέλησε να εποφειληθεί από την στρατιωτική πείρα του δια την ελαφρότητα των αποσκευών την ελάτωση του αριθμού των ανδρών ούτως ώστε να συντηρείται ή να διαφεύγει ευκολότερα.

Ο Νταφώτης ενεργούσε ανεξάρτητα και αντίθετα με τις οδηγίες του Προξενείου Θεσσαλονίκης. Ο Κώστας Μαζαράκης δεν εννοούσε τις επιχειρήσεις πολυάριθμου σώματος από την Ελλάδα. Αλλά ο Νταφώτης δεν εννοούσε να συμφορωθεί και προχώρησε με μεγάλο σώμα το οποίο ήταν ενάλωτο. Επιπλέον στερούμενος εμπείρων ντόπιων οδηγών, διότι μόνο στους Κρήτες οπλίτες του είχε εμπιστοσύνη, περιπλανήθηκε ανά την Β.Α. Χαλκιδική, εκθέτοντας το σώμα του στους προδότες.

Η διάλυση του σώματος Νταφώτη, δια την οποία θεωρείται ο ίδιος υπαίτιος, κατά την άποψη πολλών ερευνητών είχε αντίκτυπο στον τοπικό ένοπλο αγώνα. Λιότι αι γινόμενα διαπάναι δια την προετοιμασία δεν επέφεραν κανένα αποτέλεσμα και δυσχέραιναν για ένα

Ο υπολοχαγός Κωνσταντίνος Μπουκουβάλας

διάστημα την εγκατάσταση σώματος στην περιοχή Νιγρίτης.

✽ ✽

Πιθανότατα ειρηνικά ο Κώστας Μαζαράκης αποκαλεί τον Νταφώτη επιτελάρχη του Μπουκ... Πρόκειται για τον ανθυπολοχαγό του Πεζικού Κ. Μπουκουβάλα, ο οποίος θα ετίθετο επικεφαλής του σώματος Νταφώτη. Μετά τη διάλυση, όμως, του σώματος ο Κ. Μπουκουβάλας αναγκάσθηκε να κατευθυνθεί προς την Θεσσαλονίκη, από όπου μετά ολίγο χρονικό διάστημα απεστάλη στη λίμνη των Γεντισίων όπου έδρασε με το ψευδώνυμο Πετρίλζος.

✽ ✽

Οι συνεχείς βροχαπτώσεις των ημερών εκείνων, κρατούσαν το σώμα στο λημέρι του, το παλιό λημέρι του Καπετάν Τσόρη, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Μαζ λέει, όμως, ο Καπετάν Ακρίτας ότι μέσα στο λημέρι αισθάνονταν ζωσμένος από τους ρουμανίζοντες, οι οποίοι είχαν σηκώσει «παντιέρα» και πρόδιδαν την παρουσία του στον τουρκικό στρατό. Δια το λόγο αυτό ο Καπετάν Ακρίτας σκέπτεται να εφαρμόσει σκληρά μέτρα κατά των πρωταίων κεχαγιάδων της Βέροιας Χατζηγόγο και Αδάμ Σαμαρά που είχαν ανθρώπους των δια να τους κατασκοπεύουν. Ύπηρε, όμως και η μερίδα των ελληνοφρόνων Καραβίδα, Χρήστου Βασίλη και άλλων, από τους οποίους σκέπτεται να ζητήσει να διαμαρτυρηθούν κατά του τουρκικού στρατού και να επηρεάσουν τους ρουμανόφωνους υπέρ των σομιών. Λιότι οι Τούρκοι κατά την προηγηθείσα μάχη της Σουμπανίτσας, εφόρευσαν τους 2 Βλάχους κατασκόπους του Χατζηγόγου, ενώ ο Καπετάν Ακρίτας προσπαθεί να τους συνεντίσει με ολίγο ξύλο και πολλές φιλοφρονήσεις.

✽ ✽

Η πόλις Νάουσα άρχισε να προσφέρει τις υπηρεσίες της στον αγώνα. Οι «λεοντόκαρδοι» τσορματζήδες Ναουσαίοι, ζήτησαν να συναντηθούν μαζί του και ανέλαβαν να περιποιηθούν τους ασθενείς: 2 τραυματίες και 3 από στραμπουλίγματα και σπάσιμο των ποδών από ζοπιώδη πορεία.

✽ ✽

Ήδη μελετάται η προς Βορράν πορεία του σώματος Μπούα, δηλαδή η δια Καϊμακτσαλάν εγκατάστασις του στην περιοχή Μορίχοβο πάνω από το Μετάχοβο. Προς αντιπερισπασμόν και δια κάλυψη της πορείας του σώματος Μπούα σχεδιάζεται κτίσημα

κατά του Μεσημεριού, εν αναμονή οδηγών οι οποίοι ήταν Μεσημεριώτες έφεδροι που για λίγο χρονικό διάστημα είχαν εκπαιδευθεί ως οδηγοί στον Ναύσταθμο του Πόρου.

✽ ✽

Όπως είναι αποδεδειγμένο, το κυριότερο έργο του αγώνα ήταν η πόλις Νάουσα, όπως και οι τσορμαπαζήδες Βιομήχανοι, που ειρωνικά τους αποκαλεί «λεοντόκαρδους» είναι πολύτιμοι συνεργάτες του. Η πόλις Νάουσα είναι ο τροφοδότης του σώματος και το αποκομίζει των ασθενών οπλιτών.

✽ ✽

Εν τω μεταξύ αυξάνεται η δύναμις του σώματος. Προσέρχεται το σώμα του Καπετάν Γιοβάνη και με τους 18 άνδρες τον ενισχύεται η δύναμις του Καπετάν Αζρίτα, η οποία φθάνει τους 58 άνδρες.

Ο Καπετάν Γιοβάνης ή Ι. Φιστόπουλος ήταν παλαιός οπλαρχηγός από τη Σλήμνιτσα της Καστοριάς. Το σώμα του είναι ένα από τα μικρά σώματα τοπικής εμπέλειας που σχημάτισε ο Κώστας Μαζιράκης, όταν ακόμη υπηρετούσε ως ειδικός γραφέας του Προξενίου Θεσσαλονίκης.

Η παρουσία του σώματος Γιοβάνη ήταν αρκετά αισθητή στην περιοχή Ναούσης Γραμματικού. Είναι γνωστή η νικηφόρα σύγκρουσή του με βουλγαρικό σώμα κατά τον Ιανουάριο του 1905 κοντά στη Μονή Αγίου Ιωάννου Προδρόμου.

✽ ✽

Στην ίδια επιστολή συμπεριλαμβάνεται και η οικονομική διαχείριση των 108 οθ. λιρ., που είχε μαζί του ο Καπετάν Αζρίτας κατά την αποβίβασή του, κατά το διάστημα 15 Απριλίου μέχρι 30 Μαΐου.

Η δύναμις του σώματος που ξεκίνησε για την Μακεδονία ήταν 40 άνδρες με μισθό 2.25 οθ. λίρες οι οπλίτες και 3 οθ. λίρες οι υπαξιωματικοί.

Αναφέροντας αναλυτικά τα έξοδα και τις πληρωμές, βλέπουμε ότι ο Καπετάν Αζρίτας είναι γενναίος στα φιλοδοξήματα, αμοιβεί τους οδηγούς και πάντοτε πληρώνει περισσότερο από ό,τι έπρεπε την αξία των τροφίμων που παίρνει από τους Βλάχους.

Για πρώτη φορά εμφανίζεται στην αλληλογραφία ο Ναουσαίος Φλώρος ως ταμίας, ένας άγνωστος μέχρι τώρα κάτω από αυτό το ψευδώνυμο Ναουσαίος πατριώτης, από τους πλέον στενούς συνεργάτες του Καπετάν Αζρίτα, που πιθανόν να γίνει γνωστή η ταυτότητά του με την πρόοδο της έρευνάς μας.

Επίσης από την επιστολή αυτή μαθαίνουμε και

για τον γνωστό Ναουσαίο Μακεδονομάχο Επαμ. Γκαρνέτα, ότι υπήρξε οδηγός του σώματος Γιοβάνη και ως οδηγός του σώματος Αζρίτα τραυματίσθηκε.

Το πρωτότυπο της επιστολής

10 Μαΐου 1904

Φίλιπτε Αθανάσιε,

Ελάβομεν όλας τας επιστολάς σου. Ουδεμία παρεξήγησις δύναιται να υπάρξει μεταξύ μας όπως σου γράφω εγώ ελευθέρως όταν έχω φούρκας αν παρακαλώ να με υβρίζεις και συ όταν σου ζητήθῃ ἢ ἔχεις πλείωτερα δίκαια διότι αντιλαμβάνομαι τί μετέλαδες ἔχεις στο κεφάλι σου. Ἐτοι εἴμαστε εμεῖς οἱ τσοιλιάδες ὅλοι μας φταῖνε ενθιμοῦ τον φίλιπτον Τσόρη ἀπό το ἡμέρι του οποίου σου γράφω. Ανακαλύψαμε πολλές πλάτες γουρουνίσιας. Κακόμοιση μη τύχει και το κουνήσεις ἀπ' αὐτοῦ. Ξεύρεις ὅτι μόνον σε ἔχομεν αὐτοῦ δια να ἀντιλαμβάνεσαι τας ἀνάγκας μας και να τας προλαμβάνεις. Ο Ἄθως ἔχει θεβαίως πολλές ἀσχολίας. Λεν διαφιλοβητώ το ενδιαφέρον ουδενός, ἀλλ' εἶναι πολὺ ευχάριστον να ἔχει κανεὶς φίλον καθ' οὐ να ξεσπάει **Και** ὅστις να δύναιται να ἐπιπλήττει χοροὶς να παρεξηγείται.

Θα κάμωμεν και εμεῖς τα λαθάκια μας, εἴμεθα πρωτάρηδες. Γράψε μου περί Κόδρον και Αναγνωστάκου. Ελευπήθηθα δια διάλυση Νταφ. (εννοεὶ Νταφρότη) ἐπιτελάρχου εννοεὶς τον Μπουκ. (εννοεὶ Μπουκουβάλα)! Μου εφάνη περίεργον δηλ. εφάνη εἰς Βάβδον, ἀφοῦ ἀπεβιδιάσθη τόσο βορείως, ἐνὸς ἡδύνατο αἰέσως να πιάσει το δάσος Σοχού.

Λεν τολμώ να (...) διότι βλέπω τας δυσχέριας της ἀποφυγῆς συγκρούσεως ἀπαξ προδοθῶσιν αἱ κινήσεις.

Εν τούτοις καλόν εἶναι να γνωρίζετε τα εξής: Επέστησα πολὺ την προσοχὴν του και προφορικῶς και εγγράφως ἐπὶ της ἀχοιτομηθίας του ἑλληνόφωνου πληθυσμοῦ, της ἀνάγκης οδηγῶν της συντόνου προς Β. της (...) πορείας μέχρι της εγκαταστάσεως εἰς τα περί Σοχόν, Νιγρίταν, την ελαφρότητα των ἀποσκευῶν, λέγον πόσον το ἔδαφος ἦτο ἀπαράσκευον την ἐλάττωσιν του ἀριθμοῦ ἵνα ευκολώτερον συντηρηθῆται ἢ διαφεύγει. Αντίταξε τοιαύτην ἀρνησιν και δη την τελευταίαν στιγμὴν ὡς ἦτο ἀδύνατον να γίνεῖ τι. Οδηγόν δεν ἤθελε κανέναν διότι ἔλεγε δεν εἶχε ἤεις τους Κρήτας ἐμπιστοσύνη. Ουδε υπαξιωμα. δι' ὁ παρεκάλεσα τον Μπουκ. δι' εαυτὸν τουλάχιστον. Σπόρον (φυσίγγια) ὡς ἔμαθον σχεδόν με ἔβρισε ὅταν ἔμαθε ὅτι μόνον 46.000 του ἐφόρτωσα, ἐνὸς ἤθελε 100.000 να τα κρήνει εκ των ἄλλων ἐπίσης δι' ἄλλας ἀποσκευῶν - καζάνια κλπ.

Λυπούμαι δια την διάλυσιν πρώτον, δια την γενομένην δαπάνην, δεύτερον διότι ορισμένοι είναι τολμηροί και γενναίοι και διαφεύγουν τας πρώτας σιγμάς και ηδύνουν να είναι εποικηλείς.

Σας γράφω όμως τα ανωτέρω φοβούμενος μήπως καθ' ο Ρωμ., και διότι μου έδωσε δείγματα νοσηροβουλίας φορτώσει εις ράξιν μου έλλειψιν πληροφοριών, οδηγιών, παρασκευής κτλ. Ενώ ηργάσθην με αυταπάτησιν δια το σώμα του παραβλέψας τα ιδικά μας και εφοδιάσω με ό,τι ηδυνάμην ίνα φύγει εξ Αθ. Μάρτυς μου οι Κοζκόζ και Παμίκος δια την υπομονήν μου. Παρακαλώ να γραφούν και κάτω εις Αλέξαν (:) και Κοζκόζ αι λεπτομέρειαι ίνα εν γνώσει ανταπεξέλθουν κατά τυχόν παραπόνων, διαμαρτυριών κλπ. εκτός των παρασκευών και άλλων μετρητών ως αι αποδείξεις ην έλαβε εν τω ατμοπλοίω 185 λίρας.

Ήδη περί ημών. Είμεθα κυριολεκτικώς ζωσμένοι εις λημέρι Τσόφρη. Οι Ρουμανίζοντες Βλάχοι εσήκωσαν παντίερα ως οδηγοί του στρατού. Είναι αδύνατο να ξεφύγει τις υπό τοιαύτας συνθήκας. Απόλυτος ανάγκη τιμωρίας Χατζηγγώγον και Αδάμ Σαμιρά εις Βέροιαν οίτινες και κατασκόπους έβουλαν και άγουν και φέρουν τους Βλάχους, οίτινες τότε θα λουφάζουν. Δεν είναι δυνατόν να διενεργηθεί διαμαρτυρία εκ μέρους των ελληνοφρονούντων Καραβίδα, Χρήστον Βασίλη και άλλων και Σαραζατσαναίων κατά του στρατού και πιέζοντας αυτούς και δια τον φόβον των 2 Βλάχων ον ορισμένως οι Τούρκοι διέπραξαν; Και να πεισθούν οι Βλάχοι; Τί περιμένουν από τους Τούρκους; Ημείς τους περιποιήθημεν εκτός ολίγου ξύλου και δεσμάτος των τελευταίων, αποπείρας αιχμαλωσίας ην διέκοψεν η μάχη.

Οι λεοντόκαρδοι εδηλώσαν ότι θέλουν να με συναντήσουν, πιστεύω να εφιλότηθήσαν. Περιποιούνται τους ασθενείς μας - 2 τραυματίες - 3 από στραμπούλιασμα και πιάσιμο των ποδών κατόπιν των κόπων των πορειών, διότι πρέπει να σημειώσετε ότι δεν σταματήσαμε πουθενά πλέον των 2 ωρών, ως προηθές και ανήφορος, ποτάμια όπου φαίνεται εκρήσσαν. Εξ εξ αιματ... και πυρετού, έχομεν 2 ακόμα ελαφρότερον πληγωμένους και 2 αδιάθετους (το όλον ή όχι 4 ως έγγραφον). Δόξα ο Θεός, εγώ και ο Ντίνος εβαστάξαμε καλά και είμεθα όπως ποτέ εβάλαμε κάτω τα ενζωνάκια. Μου φαίνεται περιέργον πως πρώτοι απ' όλους δεν βαστούν οι Ζουπάνοι τελευταίοι δε έρχονται οι φιλότιμοι υπαξιωματικοί οι ανεπτυγμένοι αφ' ων είμεθα ενθουσιασμένοι. Ένας πυρήν όστις ποτέ δεν θα μας εγκαταλείψει και όστις μας εννοεί. Ήδη σκεπτόμεθα την προς Β πορείαν, τον χωρισμόν του Ντίνου, μετά την πρόσληψιν οδηγών, τον χωρισμόν των

ιδιζών μου προς αντιπερισπασμόν του στρατού εις 2 διάφορα σημεία, κτίτημα κατά του Μεσ, αλλά μη προσανατολισθείς ακόμα και μη συγκεντρώσας τους οδηγούς μου έχων δ' υπ' όψιν την αναζήτησιν των ιχνών μας δεν δύναμαι ορισμένως να σας προαναγγείλω τι. Αφίζοντο οι εκ Μεσ, έφοροι, οι πρώην Πορωίται. Προστώμ να φύγει πρώτα ο Ντίντος και έπειτα ενεργήσω ίνα μη δυσκολευθεί η διάβασή του.

Περιποιηθείτε την φιλοδοξία των λεοντόκαρδων έχων τινές επιτροφή επί των αρχών και δύναται να έχων πληροφορίας δι' αυτό και μόνον και δια την διατροφήν προς το παρόν ως και αποκοίμην ασθενών και τραυματιών.

Έλθομεν εις το οικονομικό ζήτημα από 15 Απριλίον - 30 είχαν 40 άνδρας όπερ μας κάμνει 40X2,25 = 90, δια τους υπαξι)κούς διαφορά ¼ λ.π. = 10,5 σύνολο 100,5, δι' ήμισιν μήνα συν. 50,25.

Δια έκτακτα δε έδωσα μέχρι τούδε περί τας 18	
εις καράβι Αλιάζμονα	2
εις άλογο μέγχι Σου...	1
εις άλογο μέγχι ποταμού	2
εις φιλοδοωρήματα Βλάχων εις μπατσούς	1
εις Κλονάρα (διά...)	1
εις Κουνούλα δι' ανεύρεσιν 2 χαμένον μετά μάχην	2
εις Τσομπάνη Καραγεώργον οδηγώ και αποστολήν προς ανεύρεσιν ειδών	1
εις Καραβίδα δι' αποστολήν ταχυδρομών με εγκυκλίους (δια...)	1
εις Κλονάρα και 2 Σαραζατσαναίους δια διάφορους υπηρεσίας	2
εις Λραγάτας Τούρκους, Χρηστ. Βασίλη	1
εις Λραγάτας Τούρκους Σέλια	½
εις Λραγάτην Ντόλιανης Τούρχον Σαμπτήνην	1
εις Τσοζάρην οδηγόν προκαταβολή	1
εις έτερον οδηγόν... προκαταβολή	1
σταλέντα παρά Φλώρου εις τροφοδότας	
4 φιλοδοωρήματα	1½
Σύνολον	18

Αφήνω άλλα μικρά είναι αληθές ότι πιθανόν να γίνει τακτικότερα εις το μέλλον, αλλά όταν βαδίζει τις ή θέλει να καλοκερδίσει δεν είναι δυνατόν να κάνει παζάρια. Επί παραδείγματι παντού εις τας Στρούγκας των Βλάχων επληρώσαμεν περισσότερον απ' ότι έπρεπε δια γάλα, αρνιά, ψωμί κλπ. όπερ δεν είναι δίκαιον να λογισθεί εις το συσσίτιον των ανδρών. (Σημειωτέον ότι όλοι οι τέως οδηγοί παραπονούνται δια περασμένα από εποχής Τουρκ. είναι η πρώτη κουβέντα τους, φοβούμενοι δε και τους ψυχρά... αμέσως).

Μεταξύ αυτών είναι και ο πληγωθείς Επαμ. Γκαρ-

Α) Δούζοι Κρούστα.

- 1) Γιοβάνις Δούζοι — Δύο άνερα επί τούτου είναι τού
- 2) Βουρβούζοι Βάρρα (νεώτεροι αντιστάτες)
- 3) Αλεξάνδρου Βάρρα (νεώτεροι αντιστάτες)
- 4) Τσιπουροπούς νεώτεροι αντιστάτες
- 5) Παναγιώτου Κούφι

1^η Διμορφία

- 1) Ζαφρανίου Δούζοι επί Μουσίου
- 2) Ν. Μίση — 2^{ος} επί Γαβριήλ Κεάνου
- 3) Βαβ. Κιουρτζίου επί Κεάνου (2^{ος}) επί Κεάνου
- 4) Κούζοι Σουρβίου — Αρσένιο
- 5) Κ. Κούστα — Αρσένιο
- 6) Ν. Κουρτουκού — Αρσένιο
- 7) Κ. Κουρτουκού — Εύριος
- 8) Ε. Περγιάου — Κούφι
- 9) Κούστα — Κούφι (2^{ος})
- 10) Ε. Κούστα — Κούφι
- 11) Σ. Κούστα — Αρσένιο
- 12) Κούστα (2^{ος}) — Αρσένιο
- 13) Παν. Κουρτουκού — Αρσένιο (2^{ος})
- 14) Κούστα — Αρσένιο

2^η Διμορφία

1) Παναγιώτου Δούζοι επί	11) Κ. Κούστα
2) Κουρτουκού επί	12) Κούστα
3) Κουρτουκού επί Κεάνου	13) Κουρτουκού
4) Κούστα	
5) Κούστα	
6) Κούστα	
7) Κουρτουκού	
8) Κουρτουκού	
9) Κούστα	
10) Κούστα	

Όνομαστική κατάσταση του σώματος του καπετάν Αζίτα

3^η Δεκεμβρία

- 1) Χ. Μπαϊρακτζή 20x επί. — Καρμιά φιδιούλας
- 2) Φραγκοπούλου 2x επί. " "
- 3) Γρηγορίου (καρμιά φιδιούλας)
- 4) Αποστολίου } επί. — φιδιούλας
- 5) Διομανής — Καρμιά Χάισα
- 6) Βασιλειάδης — " "
- 7) Γ. Μανουλάκης Κοφάνη
- 8) Χρ. Νόζος — Τζαμπαλιόλης
- 9) Α. Ζαΐλας Νικαία (πίε Πολύζου)
- 10) Δδ. Γεωργίου Μεσοπέλα
- 11) Π. Παναγιώτου Εμψύς
- 12) Καραβίτης 20x επί. Εμψύς φιδιούλας.

4^η Δεκεμβρία

- 1) Β. Παναγιώτης 20x επί. — Εμψύς φιδιούλας
- 2) Δ. Αποστολίου 20x επί. Καρμιά φιδιούλας
- 3) Γ. Καραβίτης — 20x επί. Τσάρλι φιδιούλας
- 4) Δημάκης Δδ. (καρμιά ή φιδιούλα) Χάισα
- 5) Βερμακίου — Καρμιά φιδιούλας
- 6) Καραβίτης " "
- 7) Νίκος Γ. Εμψύς Χάισα —
- 8) Π. Διομανής ή Μανουλάκης — Τζαμπαλιόλης
- 9) Μίσης Αβρα. Αφ. Βαγιά, Α. Α. Α.
- 10) Μπαϊρακτζή — Αφ. Βαγιά
- 11) Μαζουζαίου Κεϊν
- 12) Ζαΐλας 20x επί. φιδιούλας.
- 1) Αφ. Σαμψαδίου (καρμιά φιδιούλας)
- 2) Καραβίτης ή Καραβίτης } εν Πύργοις εμψύς φιδιούλας

Όνομαστική κατάσταση του σώματος του καπετάν Αζούτα

νέταξ, ούτω λογάρισε εκ του Γιοβ, ας είχε επιδιδα-
ζόμενος 50 μισθούς, περίπου 20 έκτακτα σύνολο 70.

Έκτοτε μου προσετέθησαν ο Γιοβάνης με 17 τρι-
όλον 18 νέτοι, οίτινες ως λέγουν δεν έχουν λάβει μισ-
θόν Απριλίον εκτός 2 - τα έχει ο Φλώρος εκ Ρουμ-
λουκίου (εις Βερροιώτης και εις Πατρινός) ους έ-
στειλε χωρίς να ζητήσω ο Τσιπουρλιάς εκ Ρουμλουκίου
2 Βλαντοβίτες Μπάτζας και Κάρτας νέτος - τους ζή-
τησα αφού τους έστειλαν. Δεν εννόουν δι' αυτών να
αυξήσω το σώμα μου, αλλά δια τινών Σαρακατσαναί-
ων ους ζήτησα από Κανούταν εν τούτοις θα τους έχω
προσφορούς εις την δύναμίν μου ως το τέλος του μη-
νός, θα πληρώσω όσους ζητήσω, σήμεραν όμως δύ-
ναμής μου είναι δια Μάϊον 58 και εγώ = 59 το όλον.

Σον εσωκλείω ονομαστικήν κατάστασην. Συμφώνως
με τον αριθ. 59 και τα ανωτέρω κανόνισα τί πρέπει
να μου σταλεί. Λι' όσα τρόφιμα εστάλησαν εκ Ναού-
σης έγγραφα επανειλημμένως να μου γίνει λογμός εν
καιρίς δεν είδεν, θα τα πληρώσω εγώ ή δια τον Ντίν-
τον αν δεν προφθάσω.

Σος
Κώστας

✽ ✽

Στην επιστολή του ο Καπετάν Ακρίτας επισυνά-
πτει και ονομαστική κατάσταση του σώματός του.

Οι 51 άνδρες είναι διηρημένοι σε 4 διμοιρίες υ-
πό υπαξιοματιζόν έκαστη και με δήθεν υπαρχηγό τον
Γιοβάνη και ιδιαίτερον ακόλουθο τον Κώστα Γαυφίη.

Βλέπουμε ότι η πλειονότητα από τους 40 άνδρες
που ξεκίνησαν από τη Βουλιαγμένη κατέγονται από
την ιδιαίτερα του πατρίδα, την Φθιώτιδα, πατρίδα τον
Λινιάν Τους στρατολόγησε ο ίδιος ο Κ. Μαζαράκης
κατά μια μετάβαση στη Φθιώτιδα. Μοιρασμένοι στις
4 διμοιρίες είναι και οι άνδρες του Γιοβάνη εκ των
οποίων οι περισσότεροι ήταν ντόπιοι Μακεδόνες.

Α' Κώστας Ακρίτας

1) Γιοβάνης, οδηγός δήθεν υπαρχ. του επήρω
όλους τους άνδρας και τους εμοίρασα, 2) Βουρδένας,
Βέρροια (πρώην Ρουμλουκί), 3) Αργυροπούλος, Πα-
τρια (πρώην Ρουμλουκί), 4) Τσιπουρλιάς, (πρώην
Ρουμλουκί), 5) Παπαεναγγέλου, Κάρι.

1η Διμοιρία

1) Ζερβογιάννης, επιλ. πεζ., Τρίπολις, 2) Ν. Μέ-
λιος, λογ. πεζ. (αδελφός Ντίντον), 3) Βασ. Νικολοδή-
μος, λογ. ευζ. ασθενής εν Ναούση Υπάτη, 4) Κωνστ.
Συπλάτης, Λαμία, 5) Χρ. Κάρτας, Βιάντοβο, 6) Ν.

Ο Μιχ. Αναγνωστάκος (καπετάν Ματαπάς) ως η-
γούμενος Παπά - Χρήστος στη μονή της Οσσαίας
(Αρχιεγγέλου)

Καίω, Φρόπουλος, Λαμία, 7) Ιω. Σπανόπουλος, Στε-
λίζ, 8) Ευ. Περιστιάνος, ασθενής εν Ναούση Κύ-
προς, 9) Γεωργαντάς, Ζόφι Φθιώτιδος, 10) Ευ. Τά-
σαν, Χάσια, 11) Στ. Γούσης, Γραμματίκοβο, 12)
Κάρτας, (νέος) Βιάντοβο, 13) Παν. Κρητιζός, (Α-
σβεστοχώρι) Θεσσαλονίκη, 14) Μάρκος, Νιούσσι.

2η Διμοιρία

1) Παπαεναγγέλης, επιλ. Πυροβ., 2) Γαλιάνο-
πούλος, λογ. πεζ., 3) Νικολοδήμος, δεκαν. ευζ., Υπά-
τη, 4) Ντήμασης, Υπάτη, 5) Χοντζιάς, Βιάντοβο,
6) Σκορδάς, Μαυρολιθάρι, 7) Μετληρναίος, Στελίζ,
8) Στεφόπουλος, Λαμία - ασθενής εν Ναούση, 9)
Γρηγόρης, Κάρτατος, δεκ. πυρ., 10) Γιώργος, Υπάτη.

3η Διμοιρία

1) Χ. Μπάμπας, λογ. ευζ., Καματά Φθιώτιδος,
2) Φλωρόπουλος, δεκ. ευζ., Καματά Φθιώτιδος, 3) Κε-
ρίσης, (ελαφρός τραυματισθείς) ευζωνος, 4) Κο-
ραγγούνης, ευζωνος, 5) Λιαμαντής Κονισσό Χάσια,
6) Στάμον Χαρ., Κονισσό Χάσια, 7) Ι. Μαυροθεόδω-
ρος, Κοζάνη, 8) Χρ. Νούσης, Γραμματίκοβο, 9) Α.
Ζώτας, Νιούσσι (υπό επίδελξιν), 10) Αθ. Τσιου-
σης, Μεσημέρι, 11) Ευ. Παπαζαχαρίας, Σοχος, 12)
Καλέβας, λογ. πεζ., Σέλινη Φθιώτιδος.

4η Διμοιρία

1) Β. Παπακώστας, λογ. ευζ., Σέλινη Φθιώτι-
δος, 2) Α. Σκαριμίσης, λογ. ευζ., Καματά Φθιώτιδος,
3) Γ. Καραμήτρος, λογ. ευζ., Γαυδίσι Φθιώτιδος, 4)
Βλαζάβας Αθ., (τρισεγγονος του αρματολού) Χάσια.
Συνέχεια στη σελ. 146

Σελίδες

από την εργατική ιστορία της Νάουσας *

Είναι γνωστό ότι στην Νάουσα κατά το τελευταίο τέταρτο του περασμένου 19ου αιώνα, η υφαντική οικιακή βιοτεχνία, πιθανόν με συντεχνιακή έως τότε μορφή, χάρις στον «λευκό άνθρακα», δηλαδή στην κινητήριο δύναμη του νερού, ανήλθε σε βιομηχανικό επίπεδο. Έτσι, από το 1874 λειτουργούν στην Νάουσα αξιόλογα βιομηχανικά εργοστάσια, τα οποία στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, χαρίζουν στην πόλη τον επίσημο τίτλο «MANCHESTER της Μακεδονίας»¹.

Δύο από τα λειτουργούντα κατά τον Μεσοπόλεμο εργοστάσια της πόλεως, η «Ανώνυμος Εταιρία Έρμα» και η «Ανώνυμος Εταιρία Λαναρά - Κύρτη και Σία» είναι Ξφαντουργεία. Οι τέλειες εγκαταστάσεις των Ξφαντουργείων αυτών αποτελούσαν την μοναδική υφαντουργία του κράτους που μπορούσε να συναγωνισθεί τα ευρωπαϊκά υφαντουργικά εργοστάσια.

Εκτός από υφάσματα και κουβέρτες εμπορίου αρίστης ποιότητας, παρήγαν χακί και στρατιωτικές κουβέρτες δια της ανάγκης τον Ελληνικό Στρατό και εκάλυπταν σχεδόν το σύνολο των στρατιωτικών αναγκών σε χακί και κουβέρτες. Η ετήσια παραγωγή των έφθανε μέχρι τα 450.000 μέτρα, το δε σύνολο

* (Φωτοτυπία της αρχαικής ενότητας από το Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης που αποτέλεσε πηγή του άρθρου έχουν κατατεθεί στο αρχείο του περιοδικού).

λο των εργατών και των οποσδήποτε απασχολούμενων εις αυτά έφθαναν τους 850.

Εκτός από την εργασία που παρείχαν και έλταν το οξύ πρόβλημα

Του Γεωργίου Τουσίμη

της ανεργίας σε επαρχία όπου δεν υπήρχαν άλλες αναπτυξιακές δυνατότητες. (η φροντοπαραγωγή ήταν ακόμη πρωτόγονη), παρείχαν εργασία και στον προσφργγικό κόσμο που πρόσφατα είχε καταλύσει την περιχή μετά την μικρασιατική καταστροφή. Επιπλέον δε προσέφεραν υπηρεσίες και στον Εθνικό Στρατό, διότι τον εφοδίαζαν επανειλημμένως και μάλιστα σε κρίσιμες δια το έθνος στιγμές, ακόμη και επί πιστώσει. Υπήρξε εποχή που το Ελληνικό Δημόσιο όφειλε περί τα 10 εκ. δραχμές.

Ενώ, λοιπόν, τα δυο ναουσαϊκά υφαντουργεία εκάλυπταν ανάγκες του ελληνικού στρατού σε χακί και κουβέρτες, παραδόξως, το Ελληνικό Δημόσιο, δηλαδή το τότε Υπουργείο Στρατιωτικών και σημερινό Υπουργείο Εθνικής Αμύνης, κατά το 1924, αδικαιολογήτως και παρά πάσαν λογική, τα απέκλεισε από τις επανειλημμένες δημοπρασίες προμηθείας στρατιωτικών αναγκών. Συγκεκριμένα, κατά τον Μάρτιο του 1924, προκηρύχθηκε διαγωνισμός δια 630.000 μ. χακί, χλαινών και χιτωνίων και 150.000 μ. χλαινών ετοίμων. Τα Ξφαντουργεία Ναούσης προσέφεραν 300.000 μ. με τι-

μή 10,6 σελίνια το μέτρο. Η δημοπρασία, όμως, κατοχυρώθηκε σε εταιρία του εξωτερικού με 9,3 σελίνια το μέτρο, χωρίς να ληφθεί υπόψη ότι τα εγχώρια προϊόντα επιβαρύνονταν α) με δημοτικό φόρο 4,50 δραχμές κατ' οκά, β) με εισαγωγικό δασμό χρομάτων με 35 δραχ. το χιλιόγραμμο και γ) με εισαγωγικούς δασμούς ερίου, μεγάλο μέρος του οποίου τα Εργοστάσια Ναούσης προμηθεύονταν από το εξωτερικό.

Επίσης τον Ιούνιο του ίδιου έτους προκηρύχθηκε διαγωνισμός δια προμήθεια κλινοσκεπασμάτων. Τα εργοστάσια της Ναούσης προσέφεραν τιμή δια αρίστη ποιότητα, σελίνια 13,9. Οι Άγγλοι προμηθευτές προσέφεραν δια κατώτερα ποιότητα 8 σελίνια, λαμβανομένου υπόψη ότι η τιμή αυτή ήταν απαλλαγμένη από φόρους. Εάν δε προσετίθετο και ο φόρος 8 σελίνια, έπρεπε η τιμή των Άγγλων να είναι 16 σελίνια.

Αυτή η άστοργη συμπεριφορά του Ελληνικού Δημοσίου προς την εργατική τάξη της Ναούσης, έπομένο ήταν να προκαλέσει επιδείνωση της θέσεως των εργοστασιών και ζήτημα υπέρθεός των. Με λίγα λόγια το ίδιο το Ελληνικό Δημόσιο στραγγάλιζε την ελληνική βιομηχανία και αδιαφορούσε δια την στέρηση εργασίας από 850 εργάτες, για τους οποίους όφειλε κατόπιν να εξείρει άλλες εργασίες ή να τους περιθάλπει. Δηλαδή το Κράτος στραγγάλιζε την εθνική βιομηχανία δια να εξοικονομήσει μερικές εκατοντά-

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αριθ. Πρωτ. 17221

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

ΜΕΣΣΗΠΕΡΑΙΩΘΗ

Αριθ. Αποκ. 6707
49974

Αριθ. Φωτολίστου

Αναφορά της Γενικής Διοικήσης Θεσσαλονίκης (3-9-1924) προς τα Υπουργεία Στρατιωτικών και Εθνικής Οικονομίας, για την υπόθεση των εργοστασίων «Έρια» και «Λαναρά - Κύρτσι».

1924
17221
1024

Κυριότητα Λαχανικών
2 Έργων Οικονομίας
Αθήνας

Υπόθεση Κτήσης Λα-
χανικών Κτήσεων, Έργων
Αναμνηστικών Στοιχείων
και άλλων επί παραρτήμα-
τος αριθμ. 17221/24
Υπόθεση Κτήσεων Στοιχείων
Αναμνηστικών Στοιχείων
και άλλων επί παραρτήμα-
τος αριθμ. 17221/24

Κυριότητα Λαχανικών
2 Έργων Οικονομίας
Αθήνας

May. 1924
Kell

δες χιλιάδες δραχμές ή μερικές μονάδες εκατομμυρίων (με την τότε δραχμική αξία), τα οποία από την άλλη μεριά μπορούσε να τα εισπράξει από τους δασμούς και τους φόρους των εγχωρίων προϊόντων.

Φυσικό ήταν, ύστερα από αυτά, να αρχίσουν κινητοποιήσεις και αγώνες στη Νάουσα δια την εξασφάλιση «του ψομίου», διότι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ζούσε από τα εργοστάσια.

▲ ▲

Προφανώς δια να συζητήσουν το ανάγλυτο κράτος οι Διευθυντές των δυο Εργοστασίων ειδοποίησαν το προσωπικό ότι βρίσκονται στην ανάγκη να σταματήσουν την λειτουργία των Εργοστασίων από 1η Οκτωβρίου 1924. Η εργοδοτική εταιρεία «Λαναρά - Κύρτση και Σία» απηύθυνε την παρακάτω ειδοποίηση:

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Με πόνον ψυχής αναγκαζόμεθα να ειδοποιήσωμεν το αγαπημένο μας προσωπικόν του Εργοστασίου, ότι ευρισκόμεθα εις την δυσάρεστον ανάγκην να απολύσωμεν περί τους 240 εργάτας και εργατριάς την 1η Οκτωβρίου ε.έ. και θα κρατήσωμε μόνον όσους εργάζονται εις υπέρματα της αγοράς.

Την σκληράν αυτήν απόφασιν επέκειτο να λάβωμεν προ τεσσάρων μηνών, όταν το Κράτος έδωκεν 630.000 μέτρα χαζί εις την Αγγλία, αλλά επειδή εν τω μεταξύ μάς υπέσχοντο ότι κάτι θα έδιδον και εις την εγχώριαν βιομηχανίαν, εξακολουθήσαμε να κρατώμεν όλους τους εργάτας και εργατριάς και να πληρώνωμεν 200.000 κάθε μήνα ημερομίσθια χωρίς να βγάλωμεν παραγωγή όπως όλοι σας το ξέρετε. Έτσι λοιπόν με υποσχέσεις πέρασαν τέσσερες μήνες και πληρώσαμε 800.000 δραχμάς και το Κράτος

δεν μας έδωσε ούτε μέτρο. Η υπομένη μας λοιπόν και η αντοχή, εξαντλήθησαν πλέον και δεν μπορούσαμε να βαστάζωμεν τόσον μεγάλη έξοδα χωρίς να έχωμεν εργασία και με πολλήν λύπην αναγκαζόμεθα να σταματήσωμεν ένα μεγάλο μέρος του Εργοστασίου με την ελπίδα, ότι το σταμάτημα θα είναι προσωρινόν, ότι πολύ γρήγορα και πάλιν θα αρχίσωμεν τας εργασίας. Επειδή πιστεύωμεν ότι η σημερινή Κυβέρνησις και ιδίως ο σημερινός υπουργός Στρατιωτικών δεν θα περιφρονήσει την Ελληνική Βιομηχανία ουδέ θα δείξει την αδιαφορίαν της προηγουμένης Κυβερνήσεως.

Εκ του Γραφείου
του Εργοστασίου Λαναρά Κύρτση
και Σία.

Την παρακάτω ειδοποίησιν απήχθη και η Εταιρεία Έρια προς το δικό της προσωπικό:

Εν Ναούση τ' 2 Σεπτεμβρίου 1924
Νέα Αν. Ελλ. Ύφαντουργική
Εταιρεία Νάουσας Έρια
Νάουσα

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Λεδομένον ότι από καιρού η Κυβέρνησις δεν μας παρέχει προμηθείας Έριεας και κλινοσκεπασμάτων Στρατού, αγοράσαμε πάντα τα αναγκασιόντα αυτή ποσά εκ του εξωτερικού, δηλούμεν μετά λύπης μας εις το προσωπικόν ότι ελλείπει εργασία, ευρισκόμεθα εις την σκληράν ανάγκην να σταματήσωμεν την λειτουργία του Εργοστασίου από ποιότης προσεγούς Οκτωβρίου.

Νέα Αν. Ελλ. Ύφαντουργική Εταιρεία Ναούσης Έρια.

Η Επιτροπή Γραφείου Ναούσης
Την απόφασίν της κοινοποίησε η Εταιρεία Έρια προς τον Δήμαρχον Ναούσης Θ. Αρνή, ζητώντας την συμπαραστάσή του και ο Διευθυντής του Εργοστασίου Λαναρά-Κύρτση Σταύρος Λαναράς προς το Α-

στυνομικό Τμήμα και προς τον Δήμαρχο Ναούσης.

▲ ▲

Φυσικά η προβλεπόμενη ανεργία πιθανολογούσεν και δικαιολογημένες ταραχές. Δια το λόγο αυτό ο Γενικός Διοικητής Θεσσαλονίκης ειδοποίησε το Ύπουργείο Στρατιωτικών ότι είναι ανάγκη να αλλάξει τακτική και να προτιμήσει την εγχωρία υφαντουργία, διότι προβλέπετο εργατική και κοινωνική αναταραχή μέσα στη Νάουσα και δημιουργία κοινωνικού προβλήματος με απρόβλεπτες συνέπειες.

Αν κρίνουμε από τα υπάρχοντα έγγραφα δεν φαίνεται να υπήρχε ακόμη στη Νάουσα οργανωμένος συνδικαλισμός. Διότι υπέρ της προστασίας της εργατικής τάξεως συνηγορεί ο Δήμαρχος Αρνης, η Αστυνομία Ναούσης, η Υποδιώκισις Χωροφυλακής Βεροίας, η Γενική Διοίκισις Βορείου Ελλάδος. Δεν υπάχει στην ενότητα των εγγράφων κανένα συνδικαλιστικό έγγραφο ή διαμαρτυρία. Υπάρχει μόνο το παρακάτω τηλεγράφημα επιτροπής των εργατών προς την Γενική Διοίκισις Θεσσαλονίκης από την οποία ζητούν την ταχεία ενέργειά των προς εξασφάλιση «του ψομίου των».

«Χωρίς ψομί και μάλιστα αρχάς χειμόνος διότι αποζούσαμε μόνον από ημερομίσθια αδυνατούντες εύρωμεν άλλου εργασίαν, παρακαλούμεν όπως άμέσως εξασφαλίσητε συντήρησιν οικογενειών μας, αφού εργοστάσια ευρίσκονται εις την ανάγκην να μας απολύσουν λόγω ελλείψεως εργασίας επειδή κυβέρνησις δεν τους δίδει παραγγελίας χαζί, αναμένωμε αγωνιωδώς ταχείας ενέργειάς σας προς εξασφάλισιν σωτηρίας μας.

Επιτροπή 500 εργατών εργοστασίου Λαναρά - Κύρτση και Έρια. (Υπογράφουν:) Ιωάννης Καραθάνας, Ενάγγελος Καρπούζας, Κων. Συνέχεια στη σελ. 143

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΒΕΡΜΙΟΥ

Οι πρώτες αντιστασιακές δράσεις στην κατεχόμενη Ελλάδα

Μια μεγαλειώδης και τολμηρή αντιστασιακή ενέργεια έρχεται να αναπτερώσει το ηθικό του λαού μας, αλλά και όλων των σκλαβωμένων λαών της Ευρώπης, σχεδόν αμέσως μετά την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα και την έναρξη της μαύρης περιόδου της τριπλής Κατοχής. Δύο νεαρά παλληκάρια, ο Μανώλης Γλέζος και ο Απόστολος Σάντας στις 30 Μαΐου του 1941 κατεβάζουν την Γερμανική σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό απ' την Ακρόπολη και υψώνουν την Ελληνική. Έτσι αρχίζει η ανοργάνωτη και αυθόρμητη αυταποχή, αυταποταγή και οι μεμονωμένες αντιστασιακές ενέργειες στην αρχή και η εμφάνιση των πρώτων ενόπλιων τμημάτων σε όλη την Ελλάδα.

Οι πρώτες ένοπλες ομάδες στη Μακεδονία, εμφανίζονται στην περιοχή Νιγρίτας, η πρώτη τον Ιούλιο του 1941 με την ονομασία «Οδυσσέας Ανδρούτσος» και επικεφαλής τον δάσκαλο έφεδρο ανθ'γό Θανάση Γζένιο (Λασάνη), και στην περιοχή Κιλκίς η δεύτερη, τον Σεπτέμβριο, με την ονομασία «Αθανάσιος Λιάκος» και επικεφαλής τον επίσης δάσκαλο και έφεδρο ανθ'γό Χρήστο Μόσχο (Πέτρος). Η δύναμη της κάθε ομάδας είναι 60 περίπου άνδρες, καλά οπλισμένοι με τον οπλισμό που χούψαν με τη διάλυση του στρατού μας απ' την Αλβανία και τα οχυρά.

Αμέσως με τη συγκρότησή τους οι ομάδες αρχίζουν τη δράση τους. Μέσα στο Σεπτέμβριο η ομάδα του Λασάνη αφοπλίζει τους σταθμούς χωροφυλακής στα χωριά Μανρωθιάλασσα και Εγκαρπία Νιγρίτας, η δε ομάδα του Πέτρου, ανατινάξει τη σιδηροδρομική γέφυρα στις Μουριές και χτυπάει Γερμανικό αυτο-

(1941 - 44)

**Του
Φιλώτα Αδαμίδη
(Καπετάν Κατωίων)**

κίνητο στο δρόμο Θεσ/νίκη - Λαγκαδά.

Το Αντάρτικο στη Νάουσα

Η πατρίδα μας η Νάουσα, πιστή στις ηρωϊκές παραδόσεις του λαού της, όπως το Ολοκαύτωμα του 1822 και οι Μακεδονικοί Αγώνες, μπαίνει και πάλι στην πρωτοπορεία της Εθνικής Αντίστασης. Στέλνει στο βουνό τα καλύτερά της παιδιά για να ληισιώσουν και να στελεχώσουν το 16ο σύνταγμα του ΕΛΑΣ Βερμίου, παίρνοντας δικαιωματικά την ονομασία της ανταρτομάνας.

Απ' το 1942 μια ομάδα εφέδρων αξιωματικών μεταξύ των οποίων οι Χρήστος Παλαμάς, Ανέστης Κοντοζής, Θεόφιλος Σιμανίκας, Νίκος Αποστολίδης, Άλκης Παπαδόπουλος και Φιλώτας Αδαμίδης, συνέρχονται παράνομα και προετοιμάζουν ημιστασιακές οργανώσεις. Είναι όλοι τους οργανωμένοι στο ΕΑΜ.

Στις αρχές του 1943 (τέλη Γενάρη), αποφασίζεται από τις οργανώσεις της πόλης (επιτροπή πόλης), να γθούν αντάρτες στο Βέρμιο. Προσφέρεται ο Χρήστος Παλαμάς, που φέρει βαρέως την καθήκονσή του απ' το βαθμό του Ανθυπολοχαγού απ' τη δικτατορία του Μεταξά ως κομμουνιστή, με αποτέλεσμα να πολεμήσει στην Αλβανία ως απλός στρατιώτης.

Με το ψευδώνυμο καπετάν Μαύρος και με 5 Ναουσαίους πατριώτες, τους Παναγιώτη Τριφτανίδη (Ψευχογιώ), Γιάννη Κουκουλίδη του Νικολάου, Αργυρίου Δημήτριο, ενός ονόματι Στέφανο και ενός ονόματι Λαρισινό, βγαίνει στο Βέρ-

μιο. Είναι η πρώτη αντάρτικη ομάδα, η μαγιά του ΕΛΑΣ στο Βέρμιο. Η ομάδα αυτή ενισχυμένη στο μεταξύ και με μεριζούς ακόμη απ' τη γύρω περιοχή, συνολικής δύναμης 15-17 ανδρών, σε συνεννόηση και συνεργασία με την οργάνωση της Νάουσας αποφασίζεται να μπει στην πόλη και να την καταλάβει στις 31 Μαρτίου 1943.

Η πρώτη πολεμική επιχείρηση

Η δύναμη των Γερμανών στην Νάουσα είναι ένας λόχος οχυρωμένος στο Γήπεδο και ελάχιστοι Γερμανοί και γιατροί στο Νοσοκομείο, όπου στις αποθήκες του είχαν, σύμφωνα με πληροφορίες της οργάνωσης, 45 γερμανικές αραβίδες με τα αντίλογα πυρομαχικά.

Πράγματι η επιχείρηση πραγματοποιείται την καθορισμένη ημερομηνία και η Νάουσα καταλαμβάνεται, εκτός του Γηπέδου, όπου οι Γερμανοί οχυρωμένοι προβάλλουν σθεναρή αντίσταση έχοντας υπεροχή δύναμης και πυρός. Στη μάχη στο γήπεδο σκοτώθηκε και ένας απ' τους 5 αντάρτες με το όνομα Λαρισινός. Το Νοσοκομείο κατελήφθη και πάρθηκαν οι 45 αραβίδες λάφυρα. Οι Γερμανοί απ' το Γήπεδο δεν κινήθηκαν, γιατί δεν ήξεραν πόση δύναμη ανταρτών κατέλαβε την πόλη.

Η πρώτη αυτή ανταρτική επιχείρηση στη Νάουσα, είχε τρεις στόχους: Το αναπτέρωμα του ηθικού του λαού της περιοχής και έναρξη του ένοπλου αγώνα, την κατάληψη του Νοσοκομείου, όπου υπήρχαν όπλα και πυρομαχικά, και η λαφυρογώγησή τους και τέλος την μαζική έξοδο Ναουσαίων στο βουνό, στον ΕΛΑΣ που συγκροτούνταν.

Πράγματι και οι τρεις στόχοι πραγματοποιήθηκαν, και μετά από μια ενθουσιώδη πατριωτική ομιλία

στην πλατεία Καμμένα (σήμερα Δημοκτηριών) απ' τον έφεδρο αξιωματικό, διηγήτορο Θεόφιλο Σιμανίκα (Νικηταρά) κατοπινό καπετάνιο Συν)τος, πάνω από 200 παλληκάρια ακολούθησαν τον καπετάν Μαύρο στο Βέρμιο. Ανάμεσά τους αρκετοί αξιωματικοί, όπως οι Θεόφιλος Σιμανίκας, Ανέστης Κοντοζής (Ακρίτας), κατοπινός καπετάνιος τάγματος στο 16ο, Νικόλαος Αποστολίδης, κατοπινός καπετάνιος Λόχου στο 16ο, Άλκης Παπαδόπουλος, κατοπινός λοχαγός στο 16ο. Λόγω του χειμώνα, στρατοπέδευαν όλοι στο Μοναστήρι της Ύπαπαντής για να οργανωθούν σε συγχροτήματα, υπό τους καπετάν Μαύρο, καπετάν Ακρίτα και καπετάν Νικηταρά.

Οι Γερμανοί, μετά την κατάληψη της Νάουσας, για να σπάσουν το ανεδασμένο ηθικό των Ναουσαίων, εκτέλεσαν σε αντίποινα 8 Ναουσαίους. Οι εκτελεσθέντες είναι οι Βλαχοδήμος Στέργιος, Γραμματιζόπουλος Ανέστης, Καραβίδας Πέτρος, Μανρογιώργος Γιώργος, Μπαξεβάνος Δημήτριος, Νεράντζης Στέργιος, Παππάς Αντώνης και Φέσιος Παναγιώτης. Στον ίδιο χώρο εκτελέστηκε λίγο αργότερα από συνεργάτες των κατακτητών ο γέροντας Μάρκος Φραγκοτσινός, που τόλμησε να επισκεφτεί τον τόπο της ομιδικής εκτέλεσης.

Η Μάχη του Προφήτη Ηλία

Λεν πρόλαβαν καλά καλά να συζητηθούν οι νέες δυνάμεις των Ανταρτών, και στις 3 Απριλίου 1943, Γερμανικές δυνάμεις που ήρθαν στη Νάουσα μετά την κατάληξή της, ξεκίνησαν για την Ύπαπαντή για να τους χτυπήσουν. Ειδοποιημένοι οι Ελασίτες για την κίνηση των Γερμανών, κατέβηκαν στο ύψωμα του Προφήτη Ηλία να τους υποδεχτούν από καλύτερες θέσεις.

Πράγματι στη θέση αυτή, έγιναν

σκληρή μάχη με απώλειες και απ' τις δυο πλευρές. Οι Γερμανοί που δεν περίμεναν τέτοια αντίσταση, αποφάσισαν να υποχωρήσουν και τότε οι Ελασίτες τους καταδίωξαν μέχρι την τοποθεσία Μηλίτσα, προκαλώντας τους απώλειες και κερδίζοντας λάφυρα, κυρίως οπλισμό που τον είχαν ανάγκη. Πιάστηκε κι ένας Πολωνός αιχμάλωτος. Εδώ πρέπει να αναφερθούν οι Ναουσαίοι Ελασίτες νεκροί: Είναι οι Γιώργος Ιωσηφίδης, Λάζαρος Παναγιωτίδης (Μανροματίδης) και Βασίλης Μπισούρης.

Μετά την επιτυχή μάχη στον Προφήτη Ηλία, τα συγχροτήματα του Βερμίου, συμπύχθηκαν με εντολή της Κεντρικής Διοίκησης στην Ελεύθερη Ελλάδα, όπου ανασυγχροτούνταν και στέλλονταν στις περιοχές που υπήρχαν ανάγκες, ή για να αναζητήσουν τους Γερμανούς, που προσπαθούσαν να καταλάβουν τις ελεύθερες περιοχές, όπου δημιουργούνταν οι μηχανισμοί της ηγεσίας του ΕΛΑΣ. Στο Βέρμιο επέστρεψε ύστερα από 2 ½ μήνες μόνο ο καπετάν Ακρίτας, για να συναντηθεί με το νέο συγκρότημα που δημιουργήθηκε στο μεταξύ υπό την ηγεσία του Καπετάν Κατσώτα.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις στο Βέρμιο το 1944

Για την εκτέλεση του σχεδίου του Σημμαζικού Στρατηγείου της Μέσης Ανατολής «Κιβωτός» συγχροτείται στο Βέρμιο (όπως και σε άλλα βουνά), στις αρχές του 1944, ειδικό Απόσπασμα με τις δυνάμεις του 16ου Συν)τος και με ορισμένα τμήματα της ΙΧ Μεραρχίας, με Στρατιωτικό αρχηγό τον Αντ)ρχη Διονύσιο Καράτζο (Μελά) και καπετάνιο τον καπετάν-Πέτρο. Αποστολή του Αποσπάσματος η διενέργεια σειράς επιχειρήσεων εναντίον των εχθρικών συγκοινωνιών του εχθρού, όπως οι δημόσιοι δρόμοι και οι σι-

δηροδρομικές γραμμές γύρω από την οροσειρά του Βερμίου. Λίγο αργότερα το Απόσπασμα Βερμίου μετατράπηκε σε Κλιμάκιο της ΙΧς Μεραρχίας, με δυνάμεις το 16ο και το 30ο Συν)τα του ΕΛΑΣ για να ελέγχουν και τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης - Γευγελή. Το Απόσπασμα, και σε συνέχεια το Κλιμάκιο, αναπτύσσουν αμέσως σοβαρή πολεμική δράση, προκαλώντας στον εχθρό μεγάλες ζημιές.

Οι Γερμανοί βλέποντας την απειλή, αποφασίζουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σ' όλο το χώρο του κλιμακίου, αρχίζοντας από το Βέρμιο. Το Απόσπασμα έχοντας θετικές πληροφορίες για συγκέντρωση δυνάμεων για εκκαθαριστικές επιχειρήσεις αποφασίζει να αμυνθεί και ενημερώνει γι' αυτό την ΙΧη Μεραρχία.

Στις 22 Απριλίου 1944 το Βέρμιο βρίσκεται κυκλωμένο από Γερμανούς που κινούνται από 13 κατευθύνσεις προς το βουνό. Έρχονται σε επαφή με τα τμήματα των ανταρτών και η μάχη γενικεύεται. Οι μαχητές του 16ου Συν)τος και του 3/53 Τάγματος, που ανήκει στη δύναμη του Αποσπάσματος, αντιμετωπίζουν τον εχθρό, δίνοντας σκληρές μάχες. Ο εχθρός χτυπιέται παντού και έχει μεγάλες απώλειες. Το 3/53 με όλα τα πυρά του θορξίζει τους Γερμανούς που επιχειρούν να ανέβουν απ' την κατεύθυνση του Γραμματικού, ενώ το 3/16 του «Ακρίτας» ανατρέπει γερμανική φάλαγγα που ανεβαίνει από τη Νάουσα.

Οι Γερμανοί χρησιμοποιώντας προπολικό και για πρώτη φορά αεροπορία, επιμένουν πεισματικά. Σε ορισμένα σημεία, το πεζικό του εχθρού, προωθείται προς την κορυφή. Ιδιαίτερα κρίσιμη κατάσταση δημιουργείται απ' τη φάλαγγα που προχώρησε απ' τη Φλαμουριά - Άνω Γραμματικό, ανατρέποντας διμοιρία ανταρτών και πλησιάζοντας σε απόσταση 1.500 μέτρων από το

Σ.Α. του αποσπάσματος, την οποία υπερασπίζεται γενναία δημοσία επονιτών, που είναι η εφεδρεία της Λιοίκησης, μαζί με τη φρουρά. Η κρίσιμη αυτή κατάσταση ξεπερνιέται όταν με το σούρουπο ο ηρωϊκός καιπειάνιος τάγματος Κολοκοτρώνης (που σκοτώθηκε μετά την απελευθέρωση της Νάουσας στη μάχη του Σταυρού με τους υποχωρούντες απ' τη χώρα μας Γερμανούς) μπαίνει επικεφαλής των επονιτών και ανατρέπει τους Γερμανούς, που αναγκάζονται να γυρίσουν στη Φλαμουριά. Έτσι λήγει η πρώτη μέρα των επιχειρήσεων.

Οι Γερμανοί συνεχίζουν και την άλλη μέρα να πιέζουν από όλες τις μεριές. Οι μάχες συνεχίζονται με μεγαλύτερη σκληρότητα, αλλά το αποτέλεσμα η Λιοίκηση του Αποσπάσματος, διαπιστώνει ότι τα τμήματα δεν έχουν προμαχικά για πόλεμο διαρκείας, ούτε και τρόφιμα. Μπροσά στην αυτήν την κατάσταση αποφασίζει να εγκαταλείψει το Βέρμιο, δίνοντας εντολή στο 3/53 Τάγμα να σπάσει τον εχθρικό κλοιό και να περάσει στο Σινιάτσικο, και στο 16ο Συν)μα να συμπυκνωθεί προς Πάικο απ' τον κάμπο της Σκιάθρας.

Οι Γερμανοί όμως που ετοιμάζαν εγκαταστατικές επιχειρήσεις και στο Πάικο, είχαν συγκεντρώσει μεγάλες δυνάμεις γύρω του, οπότε το 16ο βρήκε κλειστό αυτό το δρόμο και αναγκάστηκε, με μεγάλες δυσκολίες, να γυρίσει πίσω και να κινηθεί προς Γρεβενά για ανασυγκρότηση. Ένα όμως τμήμα του Κολοκοτρώνη, δύναμης περίπου δυο λόγων, με επικεφαλής τους Παγώνα, Χωνό και Μπιγκάνο παρέμειναν και καλύφθηκαν στον κάμπο, στην περιοχή του Αγγελοχωρίου, με τη βοήθεια των πολιτικών οργανώσεων, μέχρι την αποχώρηση των Γερμανών απ' το Βέρμιο.

Σ' όλες αυτές τις μάχες, οι Γερμανοί είχαν μεγάλες απώλειες. Με-

ταξύ των νεκρών και ο διοικητής του 8ου Συν)τος Εξ-Εξ Πολιτουά που τον έθαψαν στο Μέγα Ρεύμα. Όμως και τα τμήματα του ΕΛΑΣ Βερμίου και το 3/53 είχαν βαρειές απώλειες. Και το 16ο Συν)μα έχασε το διοικητή του Συν)ρχη Μεσημέρη, που πηγαίνοντας από ένα τμήμα σε άλλο, έπεσε πάνω σε Γερμανούς στο χωριό Λραζύλοβο, πιάστηκε αιχμάλωτος και εκτελέστηκε.

Οι Γερμανοί μένοντας μόνοι στο Βέρμιο, το οποίο ερευνούν σπθαμιά προς σπθαμιά, και λυσσοσμένοι που δε μπόρεσαν να εγκλωβίσουν και να ξοντώσουν το 16ο Συν)μα, ξέσπασαν στα χωριά του, που τα λεηλάτησαν και τα έκαψαν, όπως την Κατράνιτσα, το Μεσόβουνο, το Άνω και Κάτω Γραμματικό, το Σέλι, το Λραζύλοβο και την Κουτσοφλιανή. Και το χειρότερο, σκότωσαν, αφού πρώτα βασάνισαν, πάνω από 600 γυναϊκόπαιδα στα χωριά Κατράνιτσα, Μεσόβουνο (για δεύτερη φορά), Άνω και Κάτω Γραμματικό και Κουτσοφλιανή. Στις πόλεις Νάουσα και Βέροια, συνέλαβαν πάνω από 500 άτομα. Διαδίδουν ότι διέλυσαν το 16ο Συν)μα και αυτό τους βοηθάει να εξοπλίσουν ορισμένα χωριά του κάμπου, όπως Κρύα Βρύση, Αγγελοχώρι και άλλα.

Η Μάχη του Προδρόμου

Μετά την αποχώρηση των Γερμανών, το τμήμα που ήταν στον κάμπο επιστρέφει πρώτο πρώτο στο Βέρμιο απ' την περιοχή της Μονής του Προδρόμου, μαζί και με την ανεξάρτητη ομάδα κρούσης, που δρούσε μόνιμα στη Νάουσα και γύρω της. Επικεφαλής της ομάδας αυτής ήταν ο ανθ)γός Αθανασίου, της σχολής αζ)κών του ΕΛΑΣ, που πρόσφατα είχε γυρίσει απ' την ελεύθερη Ελλάδα, απ' τη σχολή, μαζί με άλλους 5 Ναουσαίους, που αποφοίτησαν κι αυτοί απ' τη σχολή και ανέλαβαν τη διοίκηση δημοιρών

και λόγων στο 16ο Συν)μα. Στον Αθανασίου είχε ανατεθεί η διοίκηση του ανεξάρτητου αυτού τμήματος μαζί με το Γιώργο Μπαρμπανιάννη. Και ενώ το τμήμα (διλοχία): υπό τους Παγώνα, Χωνό και Μπιγκάνο συμπύκνωσε γηλότερα στο Βέρμιο, προς τη Βίγλα, το μοιραίο ανεξάρτητο τμήμα σταμάτησε και λημέριωσε στη Μονή του Προδρόμου.

Ύστερα από 10-15 μέρες, στις αρχές του Μάη επιστρέφουν στο Βέρμιο και τα υπόλοιπα τμήματα από την Πιερία και το Σινιάτσικο, καθώς και οι ξεκομμένοι αντάρτες, και γίνεται η ανασυγκρότηση του 16ου Συν)τος για να ξαναρχίσει τη δράση του, διαφεύδοντας τις φήμες που διέδωσαν οι κατακτητές περί διάλυσής του, και να αποπλύνει τα χωριά που όπλισαν οι Γερμανοί.

Και ενώ τα τμήματα του 16ου Συν)τος ασχολούνταν με την ανασυγκρότησή τους και τα νέα τους σχέδια για δράση, το ανεξάρτητο τμήμα, ξέγνοιαστο που ξαναβοήσκει στα γνωστά του «ασφαλή» λημέρια ύστερα απ' την ταλαιπωρία αρκετών ημερών, χαλαρώνει την επιγρύπνησή του, αδιαφορώντας για τα μέτρα ασφαλείας, πράγμα που έπρεπε να είναι το πρώτο μέλημα κάθε τμήματος μόλις λημεριάσει κάπου. Αυτό το λάθος θα το πληρώσουν όλοι με την ίδια τους τη ζωή.

Οι πληροφορίες που υπάρχουν απ' την εποχή εκείνη μιλούν για κάποιες γυναϊκες που γυρίζουν στη Νάουσα απ' το Μοναστήρι, όπου πήγαν να ανάψουν κεριά, και ίσως από άγνοια δίνουν πληροφορίες στον παπά Γρηγόρη της Παναγίας, που είναι συγχρόνως και Δήμαρχος της Νάουσας, τοποθετημένος απ' τους Γερμανούς, των οποίων είναι συνέργατος. Ο ρασοφόρος αυτός προδότης, που ντρόπιασε τον ελληνικό κλήρο, ενημέρωσε τους Γερμανούς για τη στάθμευση του ανεξάρτητου τμή-

ματος στη Μονή του Προδρόμου. Οι Γερμανοί μόλις παίρνουν την πληροφορία στέλνουν με απόλυτη μυστικότητα τη νύχτα της 22ης προς 23η Μαΐου διλοχία στρατού, που κυκλώνει το Μοναστήρι απ' ό- τις τις πλευρές και τα χαράματα βιάει με όλη τη δύναμη πυρός που διαθέτει αιφνιδιάζοντας στον ύπνο τους ανυποψίαστους αντάρτες.

Η μάχη είναι άνιση και η φυγή αδύνατη. Οι αντάρτες που προσπαθούν να αμυνθούν σκοτώνονται σχεδόν όλοι και μόνο δυο κατορθώνουν να διαφύγουν τον κλοιό. Πρόκειται για τον Ναουσαίο Στέργιο Τσουκαλά, που ζούσε τα τελευταία χρόνια στην Αμερική όπου και πέθανε πρόσφατα, και έναν ακόμη αγνώστων στοιχείων.

Οι αγωνιστές που πότισαν με το αίμα τους το δέντρο της Λευτεριάς στο Μοναστήρι του Προδρόμου είναι οι παρακάτω: Αθανασίου Κωνσταντίνος, Τη)γός, Βασιλειάδης Ιωάννης, Γρηγοριάδης Λάζαρος, Ζαχαριάδης Δημήτριος, Αξ)κός, Ζιούζιας Κων)νος, Ηλιάδης Ευάγγελος, Καζεπίδης Κων)νος (9 ετών), Κεράνος Δημήτριος, Μπαδόλας Παναγιώτης, Μπαρμπαγιάννης Γεώργιος, Παπαδόπουλος Χαράλαμπος, Πετρόπουλος Θεόδωρος, Πιπίκος Αθανάσιος και Τάνος Ηλίας. Σκοτώθηκαν ακόμη πέντε πολίτες, αγνώστων στοιχείων, πρόσφυγες, που έμεναν στο μοναστήρι, ανεβάζοντας τον αριθμό των νεκρών στους δεκαεννιά.

Η προσφορά της Νάουσας στον Αγώνα

Συνεπτικά, αξίζει να επισημανθεί η μεγάλη προσφορά της Νάουσας στον αγώνα, που όχι μόνο είχε επιστήσει το μεγάλο φορτίο της τροφοδοσίας και συντήρησης του 16ου Συν)τος Βερμίου κάτω από συνθήκες τρομοκρατίας των Γερμανών και των συνεργατών τους, αλλά και έδωσε πάνω από 300 μαχητές στον ΕΛΑΣ. Ανάμεσά τους και

πολλούς αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και απλούς στρατιώτες που με την παλληκαριά τους αναδείχτηκαν σε διοικητές μονάδων, όπως 2 καπεταναίους Συνταγματών, 4 καπεταναίους ή διοικητές ταγμάτων, 10 διοικητές Λόχων, πάνω από 20 Λιμοιρίτες και πολύ μεγαλύτερο αριθμό

ομαδαρχών. Απ' τους Ναουσαίους Ελασίτες, πάνω από 30 σκοτώθηκαν σε μάχες με τους κατακτητές σε διάφορα σημεία της Ελλάδας. Όσο για τους τραυματίες και τους αναπήρους, αυτοί ξεπερνούν τους 400.

Νάουσα, Ιούλιος 1996

«Φωνή Ναούσης» Δευτέρα 25 Δεκεμβρίου 1961

Η μισήρκα έφτιγιν

Ταχύ - ταχύ τα κόλλιντα γύρισαν απ' του παζάρι ου Νάκης μί μιά μισήρκα σαν αρνί. Δεν βαστιούνται απ' τη χαρά του.

— Κατέβα Λέγκου να ιδής τί σ' έφτιρα. Τώρα θα φτιάσομι Χριστούγεννα για τα καλά.

Κατεβαίνει αυτή πηλαλιόντας τη σκάλα, τηράει τη μισήρκα κι κατιβάζει του ζουρνά.

— Αρά χάζιφεις; Τί είναι αυτό που μι ζουβάνισης ζουρνιάρια μέρα; Αμέτι — μουαμέτι τόβαλις να φρουγγέφουμι;

— Όλους ου κόσομους μάρη, αγουράζει μισήρκις, γιατί να μην φάμι κι ημείς πουλί, ζουρνιάρια μέρα;

— Δεν ξέρις τη σί γένητι μί φαίνιτι. Αρά δ' αφήρομι του γουροίνι κι του; σαριμάδης για να φάμι μισήρκουν; Πού αζούστηνιν έτεου πράγμα. Στην Νιάουστα είμισι ή στην Ανθήνα; Τράβα την ου πίσου κι φέρι γουρουνίσου κρέας να καταλάβουμι Χριστούγεννα. Δε μας κάφη ου Θιός που πάμι να χαλάσομι τ' αντέτια.

Πε ου ένας πε ου άλλους, άναφιν ου Κουπανος. Μισήρκα γύριβι να φάη ου Νάκης, γουρουνίσου γύριβιν η Λέγκου.

— Αρά τί τρώγηστι; τους λέει ου Γιάγκους ου γείτουνας που τους άκουσιν να μαλλώνουν. Φάτι κι τι μισήρκα να σας βγή η όριξι πάρι κι γουρουνίσου να γένη του αντέτι.

Έτσι γίνηκιν. Σφάχτηκιν η μισήρκα πάρθηκιν κι γουρουνίσου κι βάλθηκιν η Λέγκου να τα μαγειρέψη.

— Πότι να τα προφτάσου όλα μαρή Γούδα; Έλιγιν στην αντραδέλφη της. Θέλει να φτιάσου κι κουλίγια για τα ανηψίντγια μου. Ιφτάκι θα γένου;

— Μη σεζλιτίζισι, φούρμισι τι μισήρκα κι έλα να ζυμόσομι τα κουλίγια μαζί. Μι έναν κόπου θα στα ψησου ιγώ.

Έχιν πάρει να σμουργίζει όντας μπίτηνι μι τη μισήρκα η Λέγκου. Έκαφιν καλά - καλά του φούρνου την έχουσιν σί μιά τάφα, έβαλιν κι σι μιά άλλη ένα μπουτι γουρουνίσου κι κίνηκιν για την αντραδέλφη της να φτιάσου κουλίκια. Ιζει ήταν κι η Αντιγόνη της Μαρίγιας κι τις αναγκούρουσιν να φτιάσου κι μπακλαβί. Ντε να φτιάσου τα κουλίκια, ντε να στομπίσου τα καρόντγια για του μπακλαβί πέρασιν η ώρα δίχους να καταλάβου καλά - καλά. Τόσου είχαν ξιδου-

Συνέχεια στην σελίδα 143

ΔΙΑΘΗΚΕΣ: ΠΗΓΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Η διαθήκη του Ιωάννου Τσιώμη

Η λέξη «διαθήκη» μας φέρνει στο νου το τυπικό και ψυχρό συνήθως συμβολαιογραφικό έγγραφο ή ακόμα και το ιδιωτικό χειρόγραφο, με το οποίο ένας άνθρωπος εκφράζει τη βούλησή του για το πώς και πού θα διατεθούν τα περιουσιακά του στοιχεία, όταν τερματίσει την επίγεια ζωή του. Υπάρχουν όμως διαθήκες, ιδίως εκείνες που συντάχθηκαν σε παλαιότερους χρόνους, που παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τις κοινωνικές συνθήκες και συνήθειες που επικρατούσαν εκείνη την παρωχημένη εποχή, για ονοματεπώνυμα και ιδιότητες ανθρώπων.

Μιά τέτοια διαθήκη μού είχε εμπιστευθεί, στα τέλη της περασμένης δεκαετίας, λίγα χρόνια πριν από το θάνατό του ο Κωνσταντίνος Ιωάννου Τσιώμης, συνταξιούχος έμπορος, γνωστός στους φίλους του με το παρατσούκλι «Μακ». Θα την παρουσίαζε ο ίδιος, σε κάποια από τα σημειώματά του στη «Φωνή» ή στο «Μακεδονικό Ημερολόγιο» της Θεσ/νίκης, αλλά τα μάτια του πλέον δεν τον βοηθούσαν. Τον επισκεπτόμουνα τακτικά στο σπίτι του στη Θεσσαλονίκη και τον άκουγα να διηγείται, με κριτικό και πολλές φορές δεικτικό πνεύμα του διάφορα περιστατικά από την παλιά Νάουσα. Μιά μέρα ο λόγος ήρθε στις παλιές διαθήκες. Έβγαλε τότε από το αρχείο του ένα κιτρινωμένο και ταλαιπωρημένο χαρτί. Ήταν η διαθήκη του πατέρα του Ιωάννου Τσιώμη, με ημερομηνία 24 Ιου-

νίου 1902.

— Πάρ' την, μου λέει, σύμμασε την και, αν νομίζεις ότι ενδιαφέρει, παρουσίασέ την!

Στην αρχή, είναι αλήθεια, δεν έδωσα πολλή σημασία. Όταν όμως καταπίαστηκα να κολλήσω

Του Πέτρου Δεινόπουλου

τα κομμάτια της, να μαντεύσω τα σημεία που έλειπαν, να τη «συμμάσω» όπως είπε ο παλιός μου φίλος, τότε διαπίστωσα ότι άξιζε τον κόπο να την παρουσιάσω, έστω και καθυστερημένα.

Η διαθήκη του Ιωάννου Θωμά Τσιώμη, οθωμανού υπηκόου, Χριστιανού Ορθόδοξου συντάχθηκε εις «την κατοικίαν αυτού κειμένην εις την ενορίαν Αγίου Μηνά», όπως αναφέρει ο εκτελών και χρέη συμβολαιογράφου Λάζαρος Υιετίων, γραμματέας της Ιερής Μητροπόλεως Βεροίας και Ναούσης. Το γεγονός ότι ο Υιετίων ήρθε από τη Βέροια «επί τούτω» και συνέταξε τη διαθήκη στην κατοικία του Τσιώμη σημαίνει ότι ο διαθέτης ήταν βαρειά άρρωστος. Διαφορετικά θα πήγαινε ο ίδιος στη Μητρόπολη στη Βέροια.

Η διαθήκη είναι γραμμένη σε κόλλα κάτρ - ριγέ διαστάσεων 40X40 εκατ. ενώ στο επάνω μέρος της πρώτης σελίδος υπάρχει η βούλα και η περίτεχνη υπογραφή του τότε μητροπολίτη, που επικυρώνει το γνήσιον του περιεχομένου. Απουσιάζει εντε-

λώς οποιαδήποτε σφραγίδα ή άλλο στοιχείο ενδεικτικό του Οθωμανικού κράτους.

Στο τυπικό και προκαταρτικό μέρος της διαθήκης αναφέρεται ότι ο διαθέτης είχε «σώσας φρένας και υγιά τον νούν» και ότι οι επί τούτω προσκληθέντες μάρτυρες υποσχέθηκαν «εν βαρει συνειδήσεως» — δεν ορκίστηκαν δηλαδή — ότι θα φυλάξωσι μυστικόν κ.τ.λ.

Εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι ως μάρτυρες παρέστησαν πάνω από έξι (6) άτομα — στο σημείο αυτό λείπει κομμάτι από τη διαθήκη. — Διακρίνονται μόνο τα ονόματα των έξι: ΠαπαΑναστασίου Σακελλαρίου, προϊσταμένου της εκκλησίας Αγίου Μηνά, Γρηγορίου Δ. Λόγγου εργοστασιάρχου, Χ. Χ. Πετρίδου κτηματίου, Γεωργίου Λαπαδίτσα κτηματίου, Μήτση Αγγελάκη εμπόρου, Δημητρίου Χρ. Μπογιατζή κτηματίου...

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο διαθέτης ενώ έχει «φυσικούς και νομίμους κληρονόμους επτά τέκνα, ήτοι δύο άρρενα τον Κωνσταντίνον και Γεώργιον και πέντε θήλεα, την Αγγελικην, Καλλιόπην, Ελένην, Αφροδίτην και Ευδοσίαν και την σύζυγόν του Μαρίαν το γένος Ι. Αλτάκου»¹ διορίζει γενικούς κληρονόμους του τη γυναίκα του και τους δύο γιουούς του τους οποίους όμως, υποχρεώνει να προικίσουν τις αδελφές τους ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, αναφέροντας μάλιστα ότι η προίκα τους σε ενδύματα και

μετρητά δεν θα είναι μικρότερη από 70 Οθωμανικές λίρες. Εξαιρέση κάνει μόνο για τη μεγαλύτερη, την Αγγελική για την οποία δίνει εντολή να της δοθούν επί πλέον μετρητά 10 λίρες².

Επειδή όμως οι δύο υιοί ήταν ανήλικοι, τους θέτει υπό την κηδεμονία της συζύγου του και του κ. Δημ. Γ. Μπίλλη. Σε περίπτωση που θα χρειαστούν χρήματα για την προίκα των κοριτσιών οι κηδεμόνες θ' αποφασίσουν αν πρέπει να πωληθεί κάποιο κτήμα.

Η διαθήκη δηλαδή επιβεβαιώνει ότι στην παλαιά Νάουσα επικρατούσε η συνήθεια να μεταβιβάζεται η πατρική περιουσία αποκλειστικά στα άρρενα τέκνα, έστω και αν είναι ανήλικα, όπως στην περίπτωση που αναφέρουμε.

Η περιουσία του Ι.Θ.Τ. όπως περιγράφεται στη διαθήκη αποτελούνταν από δύο σπίτια στην ενορία Αγίου Μηνά, τέσσερα αμπέλια, το καθένα σε διαφορετική αγροτική θέση, τρεις «παχτοέςδες» επίσης σε διαφορετικές θέσεις. Πιθανώς να υπήρχαν κι άλλα ακίνητα αλλά οι δύο τελευταίες γραμμές της σελίδας είναι δυσανάγνωστες, ούτε όμως μας ενδιαφέρουν.

Και στο σημείο αυτό της διαθήκης επιβεβαιώνεται μία άλλη συνήθεια των παλιών Ναουσαίων, που λειτουργούσε ως ασφάλεια: Να έχουν, δηλαδή, τα κτήματά τους διεσπαρμένα σε διάφορες αγροτικές θέσεις, ώστε αν κάποια θεομηνία (χαλάζι, ανεμοθύελλα κ.τ.λ.) πλήξει τη μία περιοχή να γλυτώσουν τα κτήματα των άλλων περιοχών.

Στην περιγραφή των κτημάτων αναφέρονται ως γείτονες οι: Φίλιππος Κασίδας, Αδελφοί Ιπιλης, Αδελφοί Μπαπότση, Μή-

τσης Αγγελάκης, Ζαφείρης Πέρου, Δημ. Βώϊος, Μήτσης Τούρπαλης, Τούσκας Αρνής, Λούσης Φτεριώτης, Τελιτσώμος, Χρίστος Νικολάου, Γ. Παπαγιάννης, Χατζηκωνσταντίνος Δομνας, Δημ. Τζώτζιος.

Το επώνυμο «Ιπιλης» αναφέρεται δύο φορές και ευανάγνωστα. Πρόκειται για λάθος; Τότε πως εξηγείται ότι σε άλλα σημεία της διαθήκης αναφέρει δύο φορές «ο κ. Δημήτριος Γ. Μπίλης» τη μία ως κηδεμών των τέκνων, την άλλη ως εκτελεστής της διαθήκης; Υπάρχουν επίσης άλλα τρία επώνυμα, άγνωστα σήμερα στη Νάουσα Βώϊος, Τελιτσώμος και Τζώτζιος, ενώ το επώνυμο «Δόμνας» είναι ασφαλώς το παρατσούκλι του Χατζημαλούση και το «Πέρος», μάλλον «Μπέρος».

Ως προς τα κτήματα και τις θέσεις τους, παρατηρούμε τα εξής: Δύο φορές χρησιμοποιείται η λέξη «αμπέλιον» και άλλες δύο φορές «αμπελος», ενώ σε άλλες δύο περιπτώσεις αναφέρεται η λέξη «παχτοές» και όχι μπαξές. Στα ονόματα των αγροτικών θέσεων παρατηρούμε μόνο δύο διαφορές: Η Σμίξη γράφεται «Σμίξι» και ο Παπαράντος, ως «Παπαράτος».

Η διαθήκη τελειώνει με την εντολή του διαθέτη, να πληρωθούν τα χρέη τα οποία έχει αυτός και ο αδελφός του Κωνσταντίνος και τα οποία είναι: «Τριάκοντα λίραι (30) Τουρκίας εις Ευαγγέλην Νικολάου, δέκα τρεις

(13) εις χήραν Τρολειμόναινα, δέκα πέντε (15) ως έγγιστα εις Ι. Καμπιτογλου, από τρεχούμενον λογαριασμόν και δέκα (10) λίρας ως έγγιστα εις Δημ. Χατζηνόταν.

Οι κηδεμόνες των τέκνων μου και ο αδελφός μου να πληρώσουν τα χρέη ταύτα από το πράγμα του παντοπωλείου και τα καθυστερούμενα (βερεσέδια)».

Τέλος αφήνει μίαν λίραν εις τα σχολεία και δύο λίρες ως δικαίωμα επικυρώσεως της διαθήκης. Η επικύρωση έγινε αμέσως την επόμενη μέρα 25 Ιουνίου, αλλά στην απόδειξη του εφόρου ταμιά Νικολάου Πεχλιθάνου αναφέρεται μία λίρα για την επικύρωση και ακόμη μία για τα σχολεία, ήτοι το όλον δύο λίρες.

Κλείνοντας το σημείωμα αξίζει ν' αναφέρουμε ότι ο Ιωάννης Τσιώμης ασκούσε και την χειροπρακτική, τέχνη που διδασκε και στη δεύτερη θυγατέρα του την μακαρίτισσα Καλλιόπη Λαπατίτσα, η οποία μέχρι τα γεράματά της πρόσφερε αφιλοκεδώς τις υπηρεσίες της στους συμπολίτες που πάθαιναν εξαρθρώσεις χεριών, ποδιών κ.τ.λ.

● Σημειώσεις

- 1) Το επώνυμο Αλδάκος, προφανώς είναι μεταγενέστερο.
- 2) Όπως μας πληροφορήσε ο κ. Γεώργιος Λαπατίτσας η εύνοια προς την Αγγελική οφείλεται στο γεγονός ότι η μεγαλύτερη θυγατέρα ήταν ράφτρα και έβγαζε χρήματα.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ (2^ο)

Σεφολίζοντας τα τεύχη της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» (πόσο πλούσια σε περιεχόμενο και πόσο όμορφα αλήθεια) είδα στο τεύχος 39 του 1987 την εργασία μου με τίτλο «ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ» και θυμήθηκα την έρευνα που είχα αρχίσει τότε στις εκκλησίες της Νάουσας, χωρίς όμως και (για διάφορους λόγους) να την τελειώσω.

Σε κείνο το δημοσίευσμά μου, έγραφα για τις ενεπίγραφες εικόνες του ιερού ναού της Παναγίας, έργα των ζωγράφων Δημητρίου Σαμαριναίου (1830) και Μανουήλ Γεωργίου εκ Σελίτζης (1840 και 1846), αφιερώματα των Ζευγαράδων και Σαμολαδαίων (:).

Στο αρχείο μου, ανάμεσα στις διάφορες σημειώσεις, βρήκα, εντυχώς, και όσα είχα καταγράψει στα προσκηνήματα και στους άλλους τρεις ενοριακούς ναούς της Νάουσας, τον Άγιο Γεώργιο, τον Άγιο Σωτήριο (Μεταμόρφωση) και τον Άγιο Δημήτριο. Η Ευαγγελίστρια (Βαγγελίστρα) δεν είχε γίνει ακόμη ενορία.

Σκέφτηκα λοιπόν ότι χρήσιμη θα ήταν και η δημοσίευση των ενεπίγραφων εικόνων και αυτών του ναού.

Ελπίζω ότι οι φίλοι αναγνώστες δεν θα διαφρονήσουν, έστω κι αν οι πληροφορίες που θα δοθούν από τις παρουσιαζόμενες επιγραφές δεν θα είναι πρωτόγνωστες.

ΟΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ Ι. ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Στο τέμπλο του Αγίου Γεωργίου της Νάουσας υπάρχουν οι εξής εικόνες:

1. Ο Βασιλεύς των Βασιλευόντων και Μέγας Αρχιερεύς με την επιγραφή (δια εξόδου Σαπονάδων εν η μνήμη αιωνία 1844 Φεβρουαρίου 18 άστια).

2. Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος. «Δέησις Ιω...».

3. Ο Άγιος Σπυρίδων «δέησις των μαστόρων Κοντιζιωτών».

4. Ο Άγιος Κλήμης αρχιεπίσκοπος Οχριδίων και θαυματουργός.

Η μικρή εικόνα που συνοδεύει τη μεγάλη, τοποθετημένη χαμηλότερα, για να είναι πιο εύκολο το προσκύνημα, επιγράφεται ο ΑΓΙΟΣ ΚΛΗΜΗΣ ΑΧΡΙΔΩΝ και φέρει την ημερομηνία 1856 Ιουνίου 5.

5. Ο Άγιος Ελευθέριος. «Λια χειρός Τάκη Χασιούρα».

Γράφει ο Θωμάς Γαβριλίδης Φιλολόγος — Συγγραφέας

6. ΜΡ. ΘΟΥ. «Λιπάνη εργατών αμπατζήδων 1843 Λεγεμβρίου 23».

7. Ο Μεγαλομάρτυς Γεώργιος. «ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΔΑΝΙΗΛ ΜΟΝΑΧΟΥ».

8. Ο Άγιος Νικόλαος. «Λια δαπάνης ψαράδων εν η μνήμη αιωνία 1844 Μαΐου 30».

9. Η Σύναξις των Αποστόλων.

Στη μικρή που συνοδεύει τη μεγάλη, (όλες οι μεγάλες εικόνες συνοδεύονται από μικρές) κεντρικά πρόσωπα είναι οι Απόστολοι Πέτρος και Παύλος, οι οποίοι παρουσιάζονται να κρατούν «την εκκλησία» μαζί, ενώ με το άλλο τους χέρι ο ένας, ο Πέτρος, κρατάει κλειδί, ενώ ο άλλος, ο Παύλος, ρομφαία με την κόψη προς το έδαφος.

Ας σημειωθεί ότι ρομφαιοφόρος παρουσιάζεται ο Απόστολος Παύλος και στην τοιχογραφία που υπάρχει πάνω από το υπέρθυρο της κυρίας (δυτικής) εισόδου του μητροπολιτικού ναού Βεροιάς (ο οποίος είναι αφιερωμένος στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο) και χρονολογείται (η τοιχογραφία) στα 1728, επί μητροπολίτου Ιωακείμ Γ' του Χίου.

Ίσως ο αγιογράφος της μικρής εικόνας της Σύναξης των Αποστόλων της Νάουσας, να είχε υπόψη του την τοιχογραφία που προαναφέρθηκε.

Στη μεγάλη εικόνα της Σύναξης των Αποστόλων, που, επίσης, προαναφέρθηκε κεντρική μορφή είναι ο Χριστός.

10. Ο Λιθοβολισμός του Πρωτομάρτυρα και Αχιδιαζόνου Στεφάνου.

Στα προσκηνήτάρια που υπάρχουν από τη μεία (δεξιά) και την άλλη (αριστερή) μεριά του τέμπλου υπάρχουν οι εικόνες των θαυμάριων Αγίων Γεωργίου τροπαιοφόρου και μεγαλομάρτυρος, στην οποία δεν είδα επιγραφή, και του Αγίου Δημητρίου «Έργον Α. Χασιούρα εκ Ναούσης 1952».

Στα άλλα δυο προσκηνήτάρια που υπάρχουν κοντά στην είσοδο - έξοδο του κυρίου ναού, υπάρχουν οι μεγάλες εικόνες της Αγίας Αικατερίνης του Σινά, στο δεξιά (μπαινόντας) και της Αγίας Βαρβάρας, στο αριστερό.

Στην εικόνα της Αγίας Αικατερίνης διαβάζουμε την εξής επιγραφή: «Ανηστορίθη η παρούσα εικόνα

δια δαπάνης των εντιμοτάτων κυρίων Ζωσταράδων δια δρχ. 400 τον η μνήμη αιώνα 1843 Νοεμβρίου χειρ αποστολάκη παπα Δημητρ. Βεροιαίου».

Στην εικόνα αυτή βλέπουμε ολόκληρο το όνομα του ζωγράφου Αποστολάκη, ο οποίος υπογράφει και την εικόνα του Βασιλέως των Βασιλευόντων του τέμπλου στις 18 Φεβρουαρίου του 1844, τρεις μήνες περίπου υστερότερα ως «άσπλια».

Στο ίδιο προσκνητάρι υπάρχει και μια μικρή εικόνα της Παναγίας με την επιγραφή: «ΜΡ. ΘΟΥ Η Μακαρία έργον Κ. ΧατζηΝότα 1932, αφιέρωμα Αγγελάκη Κ. Τσιούμη».

Στην εικόνα της Αγίας Βαρβάρας (αριστερό προσκνητάρι) υπάρχουν δυο επιγραφές από τις οποίες η πρώτη στο μεγαλύτερο μέρος της είναι δυσανάγνωστη. Στην αρχή της διαβάζουμε το όνομα του ζωγράφου: «δια χειρός παπα Αναστασίου...». Της δεύτερης επιγραφής επίσης κάποια μέρη δεν διαβάζονται και μεταξύ αυτών και η ημερομηνία. Στο εναντίον τμήμα της λέει: «Ανιστορήθη η παρούσα εικόν δια δαπάνης πλουσίας των τιμιωτάτων... μετιών (επαγγελματιών;) Λαναράδων ούσπερ Κύριος διαφινλάτοι αυτοίς εν έτι σωτηρίω ανέθεντο...».

Οι επιγραφές της εικόνας αυτής φαίνεται ότι έσβησαν από την πολυκαιρία και τα φιλήματα των πιστών. Η δεύτερη επιγραφή ίσως έγινε προσπάθεια από κάποιον μεταγενέστερο να ξαναγραφτεί με συνήθεια ορθογραφικά λάθη και ασυνταξίες.

Από αυτές τις λίγες εικόνες του Αγίου Γεωργίου, που παρουσιάσαμε, φαίνεται, νομίζω, η σπουδαιότητα της μελέτης των επιγραφών των εικόνων, γιατί αποκομίσαμε κάποιες αρκετά αξιολογες μαρτυρίες για τους επαγγελματίες της Νάουσας και για κάποιους ζωγράφους της εποχής του 1840 - 1850, δηλαδή δυο ή τριών δεκαετιών μετά το Ολοκαύτωμα.

Στα ονόματα λοιπόν των ζωγράφων που μας είναι γνωστά από τις εικόνες του ναού της Παναγίας της Νάουσας (βλέπε «Εικόνες και Ιστορία» Θ. Γαβριηλίδη, ΝΙΑΟΥΣΤΑ τευχ. 39/1987 σελ. 64 - 65). 1) Δημήτριος Σαμαριναίος (1830), 2) Μαγούηλ Γεώργιος εκ Σελίτζης (1840, 1846), προστίθενται τώρα και τα ονόματα: 3) Αποστολάκης παπα Δημητρίου Βεροιαίος (1843, 1844), 4) Παπά - Αναστασίον... (πρέπει να ανήκει στην ίδια εποχή με τους πιο πάνω), 5) Δανιήλ μοναχός (άγνωστης χρονολογίας), 6) Κ. Χατζηνώτας (1932) και 7) Δημήτριος Χασιούρας, Ναουσαίος (1952).

Στους επαγγελματίες Ζευγαράδες και Σαμοιολαδίους (:), τους γνωστούς από την εκκλησία της Παναγίας, τώρα προστίθενται και οι Σαπωνάδες (1844), Ψαράδες (1844), Αμπατζήδες (1843), οι Ζωσταράδες (1843), οι Λαναράδες (της ίδιας εποχής) και οι Κονιζιώτες μάστορες, που όπως φαίνεται, εργάστηκαν στην ανέγερση του ναού του Αγίου Γεωργίου που έγινε το 1841, σύμφωνα με τη χρονολογία που υπάρχει στο τύμπανο του δυτικού αετώματος του ναού.

Η παρουσία στο ναό του Αγίου Γεωργίου της Νάουσας εικόνων (της Αγίας Αικατερίνης και του Βασιλέως των Βασιλευόντων και Μεγάλου Αρχιερέως - Ιησού Χριστού) του Βεροιαίου ζωγράφου παπα - Δημητρίου Αποστολάκη και εικόνων που θυμίζουν αντίστοιχες της Βέροιας, όπως ο ρομφαιοφόρος Παύλος την τοιχογραφία του μητροπολιτικού ναού των Αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου Βεροίας και η Μήτηρ Θεού (Παναγία) η Μακαρία την «χαμένη» τώρα εκκλησία της Παναγίας της Μακαριώτισσας Βεροίας, δείχνει οπωσδήποτε ότι υπήρχε κάποτε γόνιμη επιικοινωνία των δυο σημαντικότερων πόλεων της Ημαθίας.

Δεν πρέπει εξ άλλου να ξεχνάμε ότι τα συμπεριβάσματα ανάμεσα στους Νιαουστινούς και τους Βεργιωτάδες δεν σταμάτησαν ποτέ.

Αλλά η Νάουσα δεν επιικοινωνούσε μόνο με την κοντινή της Βέροια παρά και με τις μακρινότερες περιοχές της Σαμαρίνας και της Σελίτζας (Εράτυρα Κοζάνης) και την Οχρίδα ή Αχρίδα, στις οποίες μάλιστα την αρχιεπισκοπή υπάχθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα.

Η ομορφιά και ο πλούτος της περιοχής της Νάουσας, όπως φαίνεται, δεν άφησαν την πόλη να πεθάνει μετά το Ολοκαύτωμα. Η εικόνα της «Παντάνοσας» της εκκλησίας της Παναγίας, που ζωγραφίστηκε το 1830 «δια χειρός Δημητρίου Ζωγράφου Σαμαριναίου» μαρτυρεί ότι η Νάουσα γρήγορα, σαν το Φοίνικα της επαναστατικής της σημαίας, αναγεννήθηκε μέσα από τις στάχτες και τα αποκαΐδια της.

Όμως δεν ήταν μόνο η ομορφιά και ο πλούτος που κράτησαν τη Νάουσα, ήταν και οι άνθρωποι σαν το Γεώργιο Μπουφέλα, τον κτίτορα του Αγίου Γεωργίου που της χάρισαν τα υπάρχοντά τους και τη ζωή τους, για να αποκτήσει ξανά τις χαμένες εκκλησίες της και τα σχολεία της.

Συνέχεια στη σελ. 132

Ο ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ΜΑΡΤΥΣ ΒΑΒΥΛΑΣ

Είναι πολύ ενδιαφέρουσες οι πληροφορίες που μας δίνει για τον μάρτυρα των πρωτοχριστιανικών χρόνων Βαβύλα ο κ. Θωμάς Γαβριηλίδης στην εργασία του: «Προσκύνημα στα ιερά της θεοσώστου πόλεως Βερούας», αν κρίνουμε από την επιλογή και την παρουσίαση της εργασίας από τον Αλεξ. Οικονόμου, στο τεύχος Νο 75 του περιοδικού «Νιάουστα» σελ. 81 - 83.

Πρέπει να ομολογήσουμε ότι ο αγιολογικός, και ετυμολογικός σχολιασμός του Κ. Θ. Γαβριηλίδη από πολλές πλευρές είναι πλήρης και εξονυχιστικός.

Χωρίς να θεωρηθεί αδυναμία της εργασίας, θα μου επιτρέψει ο συγγραφέας να προσθέσω και εγώ μια πληροφορία. Την πληροφορία ότι από το συναξάρι του αγίου εμπνεύσθηκε ένα πρώτο μέγεθος της λογοτεχνίας μας, ο Αλεξανδρινός ποιητής Κ. Καβάφης, το ποίημα «Ες τα περίχωρα της Αντιοχείας», που είναι το τελευταίο από τα 154 ποιήματά του και δημοσιεύθηκε μετά τον θάνατό του.

✧ ✧

Ο Κων. Καβάφης είχε ανεπτυγμένη αίσθηση της ιστορίας. Συχνά φιλοσοφούσε πάνω στην ιστορία. Στοχαζόταν και οσφρυσζόταν ποιητικά με την ιστορία. Πολλοί μελετητές θέτουν σε πρώτο επίπεδο τα Καβαφικά ποιήματα που έχουν πηγή εμπνεύσεως την ιστορία.

Έτσι, λοιπόν, το συναξάρι του αγίου Βαβύλα και η συγκυρία του, τον άγγιξαν ποιητικά και τούδωσαν αφορμή για να εκφράσει την προσωπική του στάση απέναντι στον Χριστιανισμό και στην ελληνική φιλοσοφία.

✧ ✧

Είναι γνωστό ότι ο επίσκοπος της Αντιοχείας (237 - 250) ο θαυμαστός, της εκκλησίας μας δόξα, ο άγιος, ο καλλίνικος μάρτυς Βαβύλας με πρωτοβουλία του αδελφού του Ιουλιανού του Παραβάτη Γάλλου, ενταφιάσθηκε στο άλσος του προαστίου της Αντιοχείας Δάφνη, στον περίβολο του περιφημου ναού του Απόλλωνα, που ήταν και μαντείο που οι ιερείς του έδιδαν χρησμούς.

Το 362 ο Ιουλιανός, ο Παραβάτης, πριν από

την μοιραία εκστρατεία του στην Περσία, ήλθε και έμεινε στην Αντιοχεία περί τους 8 μήνες. Στα μάτια του Ιουλιανού τα δυο πιο ενδιαφέροντα πράγματα της Αντιοχείας ήταν η σχολή της ρητορικής και το περι-

Του Γεωργίου Τουσίμν

φημο είδωλο του Απόλλωνα, αριστούργημα του Αθηναίου γλύπτου Φρουάξιδος.

Κατά την παραμονή του στην Αντιοχεία, ο Ιουλιανός πληροφορήθηκε ότι ο Απόλλων δεν χρησιμοποτούσε πλέον. Οι ιερείς είχαν εγκαταλείψει το μαντείο διότι

ο Απόλλων εξηγήθηκε με λόγο του στη Δάφνη.

Χρησμό δεν ήθελε να δώσει (αποτισθήκαμε).

Σκοπό δεν τόχε να μιλήσει μαντικώς

αν πρώτα δεν καθαρίζονταν το εν Δάφνη

τέμενό του. Τον ενοχλούσαν δήλωσε οι γείτονεύοντες νεκροί

Ενοχλημένος λοιπόν ο Ιουλιανός από τη δυσάρεστος του Απόλλωνος, επειδή μιάσθηκε ο ναός του από νεκρό χριστιανό και μάλιστα μάρτυρα,

νευρίασε και ξεφώνιζε: Σηκώστε μεταφέρετε τον, βγάλετε τον τούτον τον Βαβύλα αμέσως.

Ακούς εκεί; Ο Απόλλων ενοχλείται.

Σηκώστε τον, αρπάξτε τον ευθύς.

Ξεθάψτε τον, πάρτε τον όπου θέτε.

Βγάλετε τον, διώξτε τον. Παίζουμε τώρα;

Ο Απόλλων είτε να καθαρισθεί το τέμενος.

Αναγκαστικά, για να μη συληθεί το άγιο λείψανο, οι ευσεβείς Αντιοχείς υπήκουσαν στην προσταγή και

το πήρανε, το πήγανε το άγιο λείψανο αλλού.

Το πήρανε, το πήγανε εν αγάτη κι' εν τιμή.

✧ ✧

Το ελληνικό πνεύμα και ο χριστιανικός Λόγος ζουν και τα δυο έντονα μέσα στην ποίηση του Καβάφη, χωρισμένα το ένα από το άλλο. Ενώ αντίθετα στον Σικελιανό ζουν αξεχώριστα. Φανερά φαίνεται στο συγκεκριμένο ποίημα πώς ο Απόλλων δεν μπορεί να συνυπάρξει στον ίδιο χώρο με χριστιανικό Άγιο. Αυτό βεβαίως συμβαίνει κατά το πρώιμο στάδιο του χρι-

στιανισμού. Την οικείωση του χριστιανικού Λόγου με τις ελληνικές φιλοσοφικές ιδέες θα την πραγματοποιήσουν αργότερα οι πατέρες της Εκκλησίας και κυρίως οι τρεις Καππαδόκες. Για τον Καβάφη, όμως, όπως φαίνεται από τον ποιητικό του λόγο, χριστιανισμός και ελληνισμός θα μείνουν δυο ξεχωριστά πράγματα. Σε κανένα ποίημά του δεν μπορούμε να διακρίνουμε ελληνοχριστιανικό κράμα. Παραμένει στο πνεύμα των πρωτοχριστιανικών χρόνων. Σαν λάτρης του αρχαίου πολιτισμού θα γράψει μεταξύ των άλλων στο επιτύμβιο του Αντίοχου, Βασιλέως Κομμαγενής υπήρξε έτσι το άριστο εκείνο ελληνικό, ιδιότητα δεν έχει η ανθρωπότητα τιμιώτερα. Είς τους Θεούς ευρίσκονται τα πέρα».

Την δε θετική στάση του απέναντι στην χριστιανική θρησκεία την εξομολογείται με το ποίημά του «Μανουήλ Κομνηνός», ο οποίος λίγο πριν πεθάνει «απ' τα κελιά των μοναχών προστάζει ενδύματα εκκλησιαστικά να φέρουν και τα φορεί κι' ευφραίνεται που δείχνει όλην σεμνού ιερέος ή καλογήρου».

Όσον κι' αν έγραψαν ότι ο αμαρτωλός Μανουήλ Κομνηνός πήγε να ξεγελάσει τον Θεό με ένα ράσο, ο Καβάφης απαντά.

«Ευτυχισμένοι όλοι που πιστεύουν
και σαν τον βασιλέα κυρ Μανουήλ τελειώνουν
ντυμένοι μες στην πίστη των σεμνότατα».

Την καταφατική του στάση προς την χριστιανική θρησκεία, δείχνει ακόμη με το ποίημά του: «Μίρης, Αλεξάνδρεια του 340 μ.Χ. ο οποίος πέθανε σε νεαρή ηλικία,
«Κάτι γρηές κοντά μου χαμηλά μιλούσαν
για την τελευταία μέρα που έζησε,
στα χείλη του διαρκώς το όνομα του Χριστού
στα χέρια του κρατούσε ένα σταυρό».

✧ ✧

Με το ποίημα «Είς τα περίχωρα της Αντιοχείας», ο Καβάφης εκφράζει ποιητικά και την αποστροφή του προς τον Ιουλιανό τον Παραβάτη. Η απόλυτη λατρεία του προς τον αρχαίο πολιτισμό και η εξίσου απόλυτη ιστορική ανοχή του απέναντι στην Εκκλησία του υπαγορεύουν μια απόλυτη αρνητική στάση προς τον Ιουλιανό.

Είναι χαρακτηριστικό ότι με 6 ποιήματά του: «Ο Ιουλιανός ορών ολιγοφρία», «Ουκ έγνω», «Μεγάλη συνοδεία εξ ιερέων και λαϊκών», «Ο Ιουλιανός εν Νικομηδεία», «Ο Ιουλιανός και οι Αντιοχείς» και το υπόψη ποίημα εκφράζεται δριμύτατα «για τον ανόσιο «τον κοίφο», «τον γλελιοδέστατον», «τον αποτιρόπαι-

ον», «τον μιρότατον», Ιουλιανό, ο οποίος δεν επιθυμεί να επαναφέρει

«την λατρεία των αρχαίων θεών
και τις καλαισθητές ελληνικές μας τελετές».
«Είγε ετελεύτα»

παρά προσφέρει ένα κακέκτυπο του ελληνικού πολιτισμού

ένα σύστημα καινούργιας εκκλησίας
αστείο και στη σύλληψη και στην εφαρμογή.

«Ο Ιουλιανός ορών ολιγοφρίαν»
διότι επιβάλλει:

Τες περί των ψευδών θεών αρεολογίας τους
τες ανιαρές περιαιτολογίες του
την παιδαριώδη του θεατροφοβία

την άχαρη συμπετοφία του, τα γελοία του γένεια
«Ο Ιουλιανός και οι Αντιοχείς».

Την ακριβή πνευματική διάσταση των αντι-ιουλιανικών ποιημάτων του Καβάφη, στον κύκλο των οποίων συμπεριλαμβάνεται και το ποίημα που αναλύουμε, κερδίζει κανείς άμα τα θεωρήσει και τα ερμηνεύσει υπό το φως της γνώμης του Ιουλιανού: ότι τάχα τα δεινά όσα υπέφερε η τότε κοινωνία, υπήρξαν απότοκα του νέου θρησκευάματος και ότι ημπορούσαν να θεραπευθούν με την αναστήλωση της αρχαίας θρησκείας.

Απέναντι σε αυτή την ιουλιανή αντίληψη ο ρεαλιστής Καβάφης, κλείνει προς την χριστιανική πλευρά. Ασφαλώς δεν μπορούσε ο ποιητής να ανεχθεί πρωτοβουλίαν ερχόμενη σε πλήρη αντίθεση με το ιστορικό γίνεσθαι, μιας συγκεκριμένης εποχής. Η οντότητα του Ιουλιανού δεν ήταν δυνατόν να ανακόψει την ροή της ιστορίας και να ξεπεράσει ή να ανατρέψει τον Ιησούν για τον οποίο είχε σημάει όχι μόνο η θεϊκή βούληση, αλλά και η μεγάλη ιστορική στιγμή.

Γι' αυτό με τον τελευταίο στίχο του ποιήματός του αφενός επαινεί τους ευσεβείς Αντιοχείς που έχουν συλλάβει το νόημα της εποχής και του ενσαρκωμένου Λόγου του Θεού και αφετέρου ειρωνεύεται πικρόχολα τον ουτοπιστή Ιουλιανό.

«Και ωραία τω όντι πρόκοψε το τέμενος.

Δεν άργησε καθόλου, και φωτιά
μεγάλη κόρωσε: μια φοβερή φωτιά:

και κάρη και το τέμενος και ο Απόλλων.

Στάχτη το είδωλο, για σάρωμα με τα σκουπίδια.

Έσκασε ο Ιουλιανός και διέδοσε -

τί άλλο θα έκαμνε - πώς η φωτιά ήταν βαλτή

από τους χριστιανούς εμάς. Ας πάει να λεί:

Δεν αποδείχθηκε' ας πάει να λεί.

Το ουσιώδες είναι που έσκασε».

ΓΙΑΤΡΟΙ - ΜΑΜΕΣ - ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΝΑΟΥΣΑ

Κατά την μακρόχρονη διάρκεια της τουρκοκρατίας η εκπαίδευση για όλο το Ελληνικό στοιχείο ήταν περιορισμένη έως ανύπαρκτη. Ήταν η εποχή του κρυφού σχολείου που έκρυβε την σπίθα της λευτεριάς και ζωογονούσε την ελπίδα για την ανόσταση του έθνους. Με αυτήν την λαχτάρα ζούσαν οι Έλληνες παρά την υποτυπώδη μόρφωσή τους και τον τελείως αμόρφωτο κατακτητή.

Με την πάροδο των ετών βελτιώθηκαν κάπως οι συνθήκες και στην πόλη μας τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας υπήρχε η δυνατότητα μόρφωσης τουλάχιστον στην 1η βαθμίδα κι αυτή όχι σε γενική κλίμακα της τότε παιδικής ηλικίας. Όσο για την 2η βαθμίδα, όσοι μαθητές ήθελαν να συνεχίσουν σε Γυμνάσιο πήγαιναν στην Βέροια ή Θεσσαλονίκη.

Αργότερα κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα ιδρύθηκε ένα σχολαρχείο διετούς φοιτήσεως για να μετατραπεί σε γυμνάσιο και τέλος το 1922 με την δωρεά των αδελφών Λάπα ολοκληρώθηκε σε εξατάξιο. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι για την λειτουργία του ως εξαταξίου και επειδή δεν συμπληρώνονταν το όριο μαθητών που έθετε το Υπουργείο Παιδείας για να εξακολουθήσει την λειτουργία του ερχόταν ως αρωγός η Φιλόπρωτος αδελφότης και μερικοί ευκατάστατοι πολίτες που αναλάμβαναν τα έξοδα φοιτήσεως ενός ορισμένου αριθμού μαθητών και έτσι λειτουργήσε τα πρώτα του χρόνια ως δημόσιο ίδρυμα.

Με αυτές τις συνθήκες και με τις χειρότερες του περασμένου αιώνα δεν αναφέρονται στα όσα υπάρχουν κείμενα στην Ναουσα οι γιατροί, οι μαμές, οι οδοντίατροι και γενικά οι επιστήμονες δεδομένου ότι οι μόνες

Του 'Αγγελου Βαλταδώρου

πανεπιστημιακές σχολές ήταν στην Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη όπου η φοίτηση σ' αυτές απαιτούσε πολλές γραφειοκρατικές διατυπώσεις αλλά και δυσανάλογα έξοδα, λαμβανομένου υπόψη ότι τότε συνέπλεε η τουρκική κυριαρχία με την τελείως απηρχαιωμένη διοικητική μορφή.

... Έτσι μ' αυτήν την τότε κατάσταση η ιατρική ασκείτο από εμπειρικούς «γιατρούς» μιά που οι συνθήκες όπως είπαμε δεν προσφέροντο για την ύπαρξη επιστημόνων του κλάδου αυτού στο σύνολο της Οθωμανικής επικράτειας.

Και για να γυρίσουμε στα δικά μας στα μέσα του περασμένου αιώνα γνωστός επί σειράς δύο γενεών μνημονεύεται ένας βετανολόγος θεραπευτής γιατρός ονόματι Αιμίλιος Νικούσης της γνωστής σημερινής οικογενείας των Νικούσηδων. Και τι δεν άκουσα γι' αυτόν τον άνθρωπο από τους ηλικιωμένους του μεσοπολέμου κάτω απ' τα

πλατάνια του κιοσκιού και από άλλες πηγές. Του απέδιδαν θαυματουργικές ικανότητες. Ήταν ένας θρύλος. Η ζωή του τερματίστηκε με την άγρια δολοφονία του από τον Τούρκο υπηρέτη του για να τον ληστέψει νομίζοντας ότι ένα κλειστό κασόνι που είχε ο γιατρός στην κατοχή του και περιείχε βότανα και διάφορα γιατροσόφια, είχε λίρες.

Στα 1870, περίπου, εμφανίζεται ο πρώτος επιστήμονας γιατρός ο Χατζηγηγοριάδης Ιωάννης πατέρας του μετέπειτα γιατρού Κων)νου Χατζηγηγοριάδη Αντιμετώπισε κι αυτός όπως όλοι τότε οι γιατροί της Βαλκανικής την έλλειψη εμπιστοσύνης του κόσμου που προσέτρεχε στα γιατροσόφια των πρακτικών (άντρων - γυναικών) που πολλές φορές γίνονταν θύματα εκμετάλλευσης από κομπογιαννίτες; πολίτες ή ρασοφόρους. Θυμάμαι στο μεσοπόλεμο διάστημα έναν καλόγερο που συγκλόνησε το Πανελλήνιο για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα με τα γιατροσόφια του.

Αλλά και επί των ημερών μας να θυμηθούμε την αναστάτωση που έφερε το νερό του Καματερού. Ήταν η εποχή που δημιουργούσε τέτοιες αντιλήψεις αφού η ιατρική επιστήμη ήταν ανύπαρκτη σ' ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, λόγω της προαναφερθείσης Τουρκικής κατοχής, αλλά και η ίδια η ιατρική επιστήμη ήταν σε χαμηλό επίπεδο.

Και έτσι κυριαρχούσαν οι γέροι και οι γριές με τα τριψίματα και «νισιαντήρια» για το λαιμό, τα ξεσταυρώματα και τα ξεματιάσματα, τα διάφορα βότανα αλλά και με τις εντριβές από τις «νάνες» μας που ήσαν ένα

είδος φυσιοθεραπεύτριας της τότε εποχής. Πόσες φορές η μάνα μου έδινε ένα ποτήρι και πήγαινα στην γριά την Παπαχατζάραινα, που αφού μου το γέμιζε νερό με μιά κουκουναρά και με μερικές πολύχρωμες χάντρες περασμένες σ' ένα σχοινάκι, το σταύρωνε και μας το 'δινε να πίνουμε μερικές γουλιές σαν θεραπευτικό. Σε μιά άλλη περίπτωση που η μικρή μου αδελφή είχε πρηστεί απ' τα δόντια της, μου την έδωσε και την πήγα στο γέρο Ντουλαπή που την σταύρωσε απ' έξω μ' ένα μικρό κόκκαλο. Αλλά και στην Μαρία Λόγγου μ' ένα φλιτζανάκι στο χέρι για να μου δώσει την «κρηαλοϊφή» για να βάζουμε στις πληγές. Και τέλος πρέπει ν' αναφέρω την καλοκάγαθη γριά Καλλιόπη Λαπαθίτσα που ηγαίναμε να μας σιάξει τα στραμπουλήγματα που παθαίναμε απ' τα κλωστήματα και τα πεσίματα της «απούμας». Και προς άρσιν κάθε υποψίας όλοι οι προαναφερθέντες έκαναν προσφορά χάριν της ψυχής τους που ας τις ευνοήσει ο Θεός.

Πρώτος γιατρός όπως είπαμε παραπάνω ήταν ο Ιωάννης Χατζηγηρηγοριάδης που σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και λίγο αργότερα εμφανίζεται ο Χριστόδουλος Περδικάρης, πατέρας της Θάλειας Περδικάρη, γνωστός από την ηγετική του δραστηριότητα στον Μακεδονικό Αγώνα στην περιοχή μας.

Και μπαίνοντας ο 20ος αιώνας και μέχρι το 1940 εμφανίζονται οι γιατροί Θεοδόσιος Χατζηδημητρίου που σπούδασε στη Βιέννη, και πέρασε κι απ' το ελληνικό κοινοβούλιο ως βουλευτής του τόπου μας, ο Νικόλαος Μπέρος του Πανεπιστημίου Αθηνών και ο Γρηγόρης Πετρί-

δης που σπούδασε στην Αγγλία. Δεν είχαν δικά τους ιατρεία και εξετάζανε τους ασθενείς στο φαρμακείο του Φ. Αρνή και μετέπειτα στα άλλα φαρμακεία. Κι όταν τύχαινε τις γιορτές ή τις νύχτες να προκύπτει ανάγκη τότε εξετάζαν τους ασθενείς είτε από εδώ είτε απ' τις κοινότητες στις αυλές των σπιτιών τους πάνω στην «γριντιά» (τετραγωνισμένος κορμός δέντρου) από τους δύο πρώτους τον Χρήστο Χατζημήτσιο και κάποιον Παπαβασιλείου, από τον δε τρίτο στον Ξύλινο καναπέ που ήταν μόνιμος δίπλα και πάνω στο γεφυράκι της εισόδου του σπιτιού του. Ακολουθούν η άλλη γενιά των γιατρών ο Κων/νος Χατζηγηρηγοριάδης, και μετέπειτα βουλευτής, που άνοιξε πρώτος δικό του ιατρείο, ο Κωνσταντίνος Τσίτσης, ο Νίκος Αρνής, ο Απόστολος Χρονίδης. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα του μεσοπολέμου πέρασαν και αρκετοί Ξενοφερτοί γιατροί για ορισμένες χρονικές περιόδους εκ των οποίων θυμάμαι τους Βάγια Τσαρνούχα και Απόστολο Σάρκα.

Όλοι τους άσκησαν την γενική ιατρική στα δικά τους ιατρεία.

Στα ίδια χνάρια βάδισε και η μαιευτική και η οδοντιατρική στον τόπο μας. Πάντοτε στην περιοχή μας ο τομέας της μαιευτικής ανήκε στις γριές συνήθως γυναίκες όπου κυριαρχούσε η εμπειρία. Με κάποια μαθήματα «σεμινάρια» παρουσιάζονται μετά το 1912 δύο Ξενοφερτες μαμές: η Τσιούταινα και η Πασσαλάραινα μητέρα του επί πολλά χρόνια προϊσταμένου των διοικητικών υπηρεσιών του Δήμου μας Δημητρίου Πασσαλάρη.

Από τις πρακτικές μαμές η

πιό φημισμένη στις αρχές του αιώνα μας ήταν η Λίνου και μετά την Μικρασιατική καταστροφή εγκαθίσταται για πολλά χρόνια η κυρία Αμαλία.

Αλλά και στον τομέα της οδοντιατρικής ισχύουν όπως είπαμε τα ίδια ιστορικά δεδομένα. Στον τόπο μας ξεχωριστή άσκηση της ειδικότητας αυτής δεν μνημονεύεται. Την οδοντιατρική έκαναν κατά κύριο λόγο υπό πρακτική μορφή οι κουρείς. Δύο απ' αυτούς που θυμάμαι ήταν ο Τούρκος Αθναούλης και ο Κωνσταντίνος Κούλης.

Έβγαζαν δόντια και κάνανε σφραγίσματα. Ο Κων/νος Κούλης είχε κι ένα «σετ» πέτσινο που το κουβαλούσε στις επισκέψεις του ιδίως για τις γυναίκες που δεν πήγαιναν στο κουρείο όπως οι άντρες. Υπήρχαν και οι γυρολόγοι πρακτικοί που έκαναν κυρίως εξαγωγές και πουλούσαν κάποιο παυσίπονο. Ένας απ' αυτούς, το 'γραφα κι άλλοτε, μου έβγαλε όταν ήμουν μικρός δόντι πάνω σε μιά άμαξα μ' ένα κατασβίδι. Πρώτος επιστήμων οδοντίατρος ήρθε στη Νάουσα μετά την μικρασιατική καταστροφή ο Χαρίλαος Τζαβέλας, πτυχιούχος του πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως που άνοιξε το ιατρείο του στα Μπαμπατσείικα. Άριστος επιστήμων και δεξιότηχης, άφησε εποχή. Μοναδικός μέχρι την δεκαετία του '30 οπότε συγχρόνως εμφανίστηκαν τρεις Ναουσαίοι οδοντίατροι. Οι Δημ. Καραγιαννόπουλος, που θαλερός κινείται ακόμη ανάμεσά μας και τον χαιρόμαστε, ο Σταύρος Χρυσόχου και ο Αναστάσιος Μάντος οπότε κλείνει και ο κύκλος των οδοντιάρων της Νάουσας μέχρι το 1940 με τους Γεώργιο Σιπητάνο και Ελένη Σπάρτη.

Ηρθεν ένας λιβέντης >> Ρυθμός εφημο
 Ηχος β' Λέγετο βου = φΑ

Στα χι για ου - χτα κο
 ο - - για - του
 - - νι νη - η - - νηνα
 στα - α - - μας ηρ δη να
 α ας γε θέ - ε - εν τη η ης
 α - α - - που - - τιν
 Α α - - ρα πια α
 ετή. Νια ου στα α - - κου νε -
 ε - ευ ευ - ευ με ε ε ες
 του - ου - σε ρε ε - ετ μη
 να α χ

● 'Ηρθεν ένας λιβέντης

Καλουσουρήσι αφέντημ από την αρατιά.
 Τί πράγμα δα φρονίσεις από τη Νιάουστα.
 Παλιό κρασί γυρέιον παλιό τρία χρονόν.
 γυρέιον κι μινιά κόρη την κράζουν Σουτηρώ.
 Κι' η κόρη σαν τ' ακοίει κι σαν του έμαθην
 στου τζιαμακιάνι πάησειν για ν' αποκοιμηθή.
 κι ου έπνους δεν τη πιάνει από τη συλλογή.
 Δεν είναι μάνα Βέργια δεν είναι Βουδινά
 μουν' είναι Αραβία στην άκρα του ντουινιά.
 Τις αδαρφές της κράζει Σουφκιά κι Λιμουινιά

να τη ξεπροβουδίσουν στη μαύρη Αρατιά.
 Πάνουν κι οι φιληνάδες θέλουν να την ιδούν
 στα μάτια την κυτάζουν στον στόμα τη φιλούν.
 'Ωρα καλή σου κόρημ' κι στον καλό να πας
 γράμματα να μας στέλνεις μη μας αλησιουνάς.
 Αφήνον γειά γειτόνους Σουφκιά κι Λιμουινιά
 πάι δ' ανταμουθούμι στον άλλον του ντουινιά.

Δεν μπουρι να καταλάβου.
 'Ηχος ηγ θ' π'α ρυθμός 9 εφημο.

Δεν μπουρι να καταλάβου - -
 τουργα ε ε - - για - του - μα - α
 για γρηγε γα - για φρανττει - γα κίε γεωτο
 εμ - - τσα αγιλ - κα α α.

● Δεν μπουρι να καταλάβου

Δεν μπορώ να καταλάβου Τούργα είσαι για Ρουινιά.
 για ηγκλέζα για φραντσεζα κι έχεις τόση τσαχπινιά.
 Δεν μπορώ να καταλάβου μι αγαπάς ή με γελιάς
 ή με μένα κοροϊδεύεις το καιρό σου να περνάς.
 Από τα μικρά μου χρόνια αγαπούσα ένα παιδί
 και του βάλανε στα λόγια και δε θέλει να με δει.
 Βρήση μον μαλαματένια πως βαστάς κρηγιό νιρό.
 πώς βαστώ κι γω ου καημένους της αγάπης τον
 καημό.
 Κίνησα ναρθό ένα βράδι μ' έπιασε φιλή θροχή
 τον Θεό παρακαλούσα για να σ' εύρον μοναχή.
 Ούτι μοναχή σι βρίζου ούτι μι τη μάνα σου
 μουν σι βρίζου αγκαλιασμένη μι τη φιληνάδα σου.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Συνέχεια από την σελ. 125

Για τους ανθρώπους αυτούς, τους μεγάλους ενεργέτες της Νάουσας, έχει γράψει πολλά και ενδιαφέροντα στη «Νιάουστα» ο παλιός μου μαθητής και τώρα αγαπητός φίλος, ο Τάκης ο Μπατίσης, που πρέπει να τα έχουμε υπόψη μας όλοι οι ενεργετηθέντες Ναουσαίοι και όχι μόνον... γιατί δεν είναι λίγοι και οι μη Ναουσαίοι που απόλαυσαν και απολαμβάνουν τα αγαθά των ενεργεσιών τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Χ. Χιονίδη, Σύντομη Ιστορία του Χριστιανισμού στην περιοχή της Βέρροιας, Βέρροια 1961.
2. Θ. Ι. Γαβρηλίδη, Προσκύνημα στα Ιερά της Θεοσώστου πόλεως Βερούιας, Βέρροια 1996.
3. Α. Τ. Μπατίσης, «Νιάουστα μια πόλη από ενεργέτες», περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ τεύχη 14/1981 - 17/1981, 19/1982, 22/1983, 23/1983, τευχ 25/1984, 28/1984, 31/1985, 32/1985.

Στη ρεματιά της προδοσίας

Κάθε χρόνο στις 14 Οκτωβρίου ημέρα του θανάτου του Παύλου Μελά, γιορτάζεται η επέτειος του Μακεδονικού αγώνα. Η «Νιάουστα» συμβάλλοντας στη διατήρηση της μνήμης δημοσιεύει από το βιβλίο της Θάλειας Σαμαρά «Στο Μακεδονικό Αγώνα». Το διήγημα «Στη Ρεματιά της Προδοσίας». Τα γεγονότα και τα πρόσωπα, όπως η ίδια αναφέρει, είναι πραγματικά και τα έβλεπε ολοζώντανα μπροστά της όταν έγραφε το βιβλίο της.

***

Εκεί ψηλά στην Παπαντή, που κάτασπρη, σκαρφαλωμένη, γραπωμένη λες στον απότομο βράχο, φαντάζει η εκκλησιά της, οι αντάρτες ξεκουράζονται. Κοιμούνται αποκαμωμένοι από την κούραση της μάχης, από τις αγρόπνιες και τις συγκινήσεις. Ο αέρας χαιδεύει απαλά τα κοιμισμένα παλικάρια, είναι τυλιγμένοι στις κάτες τους καλά, ο αέρας τσιτίζει τώρα το προί. Ηουχία, μόνο το καρσούλι πηγαινοέρχεται.

Σε μια πέτρα πιο εκεί, κάθεται η κυρά Ευθυμώ τον Πέϊου και κοιτάζει με συγκίνηση τα παλικάρια που κοιμούνται. Είναι γύρω στα εξηνταπέντε, μα τόσο ζωντανή, ακούραστη. Χειμώνα - καλοκαίρι ανεβαίνει τον άγριο βράχο στην εκκλησιά, την Εκκλησιά της, που αυτή μ' εράνους έχτισε. «Λοξασμένο τ' όνομά της».

Είχε δει στ' όνειρό της τη Χάρη της. «Ευθυμώ, άνοιξε μου τα μάτια, έλα να με ξεθάψεις, χρόνια με πλακώνουν τα χώματα κι οι πέτρες. Στο τάδε μέρος, να, εκεί έλα». Τρο-

μαγμένη ξύπνησε η Ευθυμώ και, ώ του θαύματος, βρήκε εικόνα της Παναγιάς κάτω απ' τα βράχια, μια γλυκιά Παναγιά με τον Χριστούλη αγκαλιά κι από τότε τόβαλε τάμα και σκοπό της ζωής της. Έτσι γινε.

Της Θάλειας Σαμαρά †

παρακαλούσε, πουλούσε λιβάνι, εικόνες και θυμιάτα. «για την Παπαντή» μόνο έλεγε, κι ήταν τόσο φωτερά και καλοσυνάτα τα μάτια της πίσω από τα γυαλιά, «η Παναγιά καρτεράει», συμπλήρωνε και οι Νιαουσιανές δίνανε, δίνανε με πίστη και ευλάβεια κι η κυρά Ευθυμώ πραγματοποιήσε το τάμα της. Μπροστά απ' την εικόνα καίει τώρα άσβεστη μια ασημένια καντήλα κρεμαστή και η Παναγιά, λες χαμογελάει, κρατάει τον Χριστό τρυφερά στην αγκαλιά της.

Ανασηκώνεται η κυρά Ευθυμώ σταυροκοπιέται.

— Παναγία μου, αξίωσε και τις μάνες των παλικαριών να τα κρατήσουν ξανά γερά στην αγκαλιά τους. Φύλαγέ τους απ' την κακιά ώρα, απ' το κακό δόλι.

Πλάγι εκεί έχει όλα τα συμτράγκαλα, ανάβει φωτιά. «Σαν ξυπνήσουν σε λίγο θα τους δώσω ένα ζεστό καφέ».

Το καρσούλι πηγαινοερχότανε. Χαράγματα, σκάζει η αυγή.

«Τί περίφημα που είναι εδώ ψηλά. Άχ, είμαι σαν Θεός ψηλά στον Όλυμπο. Ρουφό με όλη μου τη δύναμη τον αέρα, το φως, την ευωδιά του δάσους, του βουνού. Είμαι χαρούμενος σαν το πουλί. Εδώ και να μ' έβρισκε η σφαίρα θα πέθαινα μ' ένα τραγούδι στο στόμα, εδώ κι

ο θάνατος ακόμα θάταν φως, μα να πεθάνης μέσα σ' ένα σκοτεινό, υγρό μουντρούμι, είναι μεγάλο κρίμα».

Κοίταζε. Ασημένιο το φεγγάρι πάει στη δύση του κι η αυγή τριανταφυλένια βάφει τα γυμνά ψηλώματα, εκεί μακριά, στις απάτητες κορφές. Τα δέντρα αναταράζονται γερά και το βουνό φωτισμένο με τις πρώτες χρυσές ακτίνες του ήλιου στέκεται μπροστά του λαμπρό επιδητικό.

Χίλιες φωνές βγαίνουν. Ξεπετιούνται από τα σπλάχνα του, τα πουλιά ξύπνησαν και κελαϊδούν. Μια ήσυχη, γλυκιά αντρικια φωνή ακούγεται πιο πέρα. Ένας αντάρτης κρατάει τον ίσο στα πουλιά.

Σηκώνομαι μια χαραυγή δυο ώρες πριν να φέξη, παίρνω νερό και νίβομαι φορό και τ' άρματά μου και παίρνω δί-μά δίπλα τα βουνά, πλάγι τα κορυφοβούνια και αζούω τα κεν-τα πέτρα να βογγούν, τα έλατα να τριζον και τα λημέρια των κλεφτών να κρηφαστενιάζουν, να κλαίν τον καπετάνιο τους που είναι λαβωμένος.

Για σήκω απάνω αρχηγέ, για σήκω καπετάνιε.

— Γενιά σου, μωρέ Γκουντιό, μισόξυπναι τον φωναίζουν. Είναι ο Γκουντιός, λεβέντης αντάρτης απ' τη Νιάουστα.

— Θυμάσαι πως μας το τραγούδησες ένα προϊνό, πέρα σ' άλλη μια κορφή, σαν φέρονε πληγωμένο από το Βλάντοβο τον αρχηγό τον Σπυρομήλιο, τον Μπούα;

— Βρέ παιδιά, για θυμηθείτε πορεία. Λεκαέξη μερόνυχτα ώσπου

να τον φέρουμε και μας παρακαλούσε: «Ρίξτε με, παιδιά μου, σε μια χαράδρα, σ' ένα γροεμό να ησυχάσω κι εγώ κι εσείς, παρά να με σεριανάτε σαν πριγκιπέσσα στο φορέιο». Είχε γούστο, μας έκανε και γελούσαμε, μα ήταν παλικάρι μια φορά από τα λίγα, κι αρχηγός σωστός. Πληγωμένος και μας οδηγούσε στο δάσος. Συγγύρισε για καλά τους κομιτατζήδες και τους Τούρκους. Καθένας κάτι έχει να θυμηθεί απ' τη μάχη εκείνη της Πατιτσόνας.

Ο καφέζ έτοιμος, η κυρά Ευθυμώ με τον τέντζερι ζενώνει σ' όλων τις καρδιάνες καφέ. Με τι λαχτάρα τον ρουφούν.

— Στην υγείά σου, καλή κυρούλα, κι αν έχεις και κανένα κρύμα, με τον καφέ αυτόν, στον άλλο κόσμο θα βρής συγχώριο. Όλοι γελούν και την χαιρετούν.

— Πάλι θα ξανάθουμε.

— Να ορίστε, να κοπιάστε.

— Άντε τώρα, να πάμε κάτω στο ποτάμι να γίνη το λούσο.

Σαν τ' αγριοκάτσικα οι σβέλιτοι γεροί άντρες πηδούσαν τους βράχους, κατορακυλούσαν τη δασομένη πλαγιά του Βέρμιου. Κάτω εκεί, στις ρίζες της καστανιάς, ανάμεσα από κάτασπρες πέτρες ξεπηδούσε ένα νερό διάφανο, καθαίο, μια πηγή. Κι άλλη πηγή, κι άλλη... Χοχλακιστό ξετιναζόταν το νερό, το μοιρομυρητό που ζωντανεύει το ήσυχο κοιμισμένο ακόμα δάσος. Το ποτάμι τρέχει χαρούμενο ανάμεσα από πράσινες φυλλοσιές, και όλο μεγαλώνει, ώσπου να φτάση κάτω στον Άγια-Νικόλα. Τώρα το ποτάμι είναι τεράστιο, πλατύ ποτάμι, βαθύ, που το σκεπάζουν θανμάσια όλο πράσινα πλατόνια. Είναι η αγαπημένη Αράπιτσα, το ποτάμι που είναι πηγή πλούτου για τη Νιάουστα πηγή χαράς και ζωής. Απ' τα πολλά σκούρα πράσινα χόρτα που σκεπάζουν την κοίτη της, φαίνονται

μαύρα τα νερά της. Την κοιτάζουν. Τί βουητό, τί δύναμη έχει.

Ο Γιάννης ο Σουμανίκας, αντάρτης Νιαουσιανός, διηγείται στους συντρόφους τον τον ξεσηκωμό και τον χαλασμό, τη σφαγή της Νιάουστας το 1822.

— Να, σ' αυτήν την Αράπιτσα, πάρα κάτω στους Ζντουμπάνους, ριζιτηκαν, πνίγηκαν οι γυναίκες της Νιάουστας, παρά να πέσουν σκλάβες στα χέρια των Τούρκων. Έχουμε και μεις τον σουλιώτικο χορό μας, το Ζάλογγό μας, το λέει και το τραγούδι:

Κατακαημένη Νιάουστα πούσουν γεμάτη λαύρα

τ' είν' τα νερά σου κόκκινα και τα βουνά σου μαύρα;

— Μ' αρπάξαν τις γυναίκες μου, μου σφάζαν τα παιδιά μου κι είδα σουλιώτικο χορό στα γάργαρα νερά μου.

— — —

Κάθησαν λίγο κάτω απ' τα πλατόνια κι έπειτα, όλοι πλύθηκαν στα ολοκάθαρα νερά. Συγγύριστηκαν και ήρθε η σειρά να καθαρίσουν και τα τουφέκια τους. Σε πυραμίδες σημένα τώρα, στραφοκοπούν στον ήλιο.

— Και τώρα, λέει ο Μανώλης ο Κατόγαρης, καθίστε να τσιμπήσουν με κάτι κι ύστερα δρόμο. Κάτω στον Άγια-Θολόγο θ' ανταμώσουν με τον αρχηγό μας, νάμαστε στην ώρα μας, ο καπτάν Ρούβας δε χωρατεύει.

Φάγανε ψομί, χέλι τηγανιτό και μπάτσο, ήπιαν, ξανάπιαν νερό, ύστερα την κάπα στον ώμο και το τουφέκι. Ξεκινούν. Ξεκινούν για τη μάχη φρέσκοι, καθαροί, σιγυρισμένοι, κεφάτοι - έτσι δεν σιγυρίζονταν για τη μάχη, να τους βρή ο θάνατος καθαρούς, λιμπιστούς και οι τριακόσιοι του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες; Αιώνια Ελλάδα! Τα παιδιά σου πάντα ίδια θάναι.

Ξεκινούν σαν να πάνε σε πανηγύρι σ' ανθισμένη πασχάλια.

— Έχετε για θρουσούλες, βουνά, λαγκάδια, ραχούλες. Κι οι φωνές τους ξεστές, δυνατές, για ώρα αντιβούν στα βράχια, στα κλαδιά, των πλατάνων. Μπροστά οι οδηγοί, σωστά ανιχνευτικά σκελιά, οδηγούν το σώμα από παράμερες τοποθεσίες, απάτητα μονοπάτια, ώσπου φτάνουν και κρύβονται στη σπηλιά της ρεματιάς του Άγια-Θεολόγου. Σωπαίνουν και καρτερούν στο Σπήλιο.

Ένα σφύριγμα ακούστηκε, δείτερο απάντησε και μέσα από τα δέντρα βγήκε ο Σπίθας, ο Θανάσης Κιμπίρης, αμαξιάς και αφοσιωμένος οδηγός στ' αντάρτικα σώματα. Πίσω του σοβαρός, ακολουθούσε ο καπετάν Ρούβας - ο Κατεχάκης, ο Γαρέρης και πιο πίσω ο Νικόλτσης ανάρτης Νιαουσιός. Με πνιχτές ζητοκραυγές δέχτηκαν τον αρχηγό τους, που τα κατορθώματά του εκεί πάνω στο Βογατοικό, και η δράση του ανάμεσά τους τώρα, είχαν φλογίσει τη φαντασία και τον πατριωτισμό τους.

Λίγα λόγια τους μίλησε ο αρχηγός που τους άγγισαν κατευθείαν στην καρδιά, και ύστερα ξεκίνησαν. Θα πήγαιναν προς τη Βέρβια που οι Ρουμανίζοντες Ξυλοκόποι είχαν τις καλύδες τους. Μια δδομάδα πον είχαν σκοτώσει, με τον πιο σκληρό τρόπο, πέντε Νιαουσιανούς Ξυλοκόπους πάνω απ' το βουνό.

«Να, να, για να μάθετε να βοηθάτε τους αντάρτες».

Πέντε τάφοι στη σειρά... Οι καταδότες, οι δολοφόνοι, έπρεπε να τιμωρηθούν.

Πάνω στη Νιάουστα ζωηρή ζίνηση στο Κονάκι στρατός ετοιμαζόταν, αρματωνόταν και ο τηλεγράφος δούλευε χωρίς διακοπή. Ειδοποιούσαν: άλλος στρατός απ' το σταθμό ν' ανεβή και να πιάση τις πίσω ράχες της Χοντροσουγγλας. Με δήμα γερό, βιαστικά το τού-

ζικο ασκέρι, διάσχισε τους δρόμους της πολιτείας και ο κόσμος με παγομένη ψυχή αντίκρουζε τα σκληρά πρόσωπα, τα λαμπερά τουφέκια. «Κάμε Παναγιά μου, τα βόλια τους γ' αστοχούν».

Έγερνε ο ήλιος προς τη δύση όταν μαζοριά, βαθιά, ακούστηκαν μερικοί πυροβολισμοί κι ύστερα κι άλλοι, κι άλλοι. Βορρός ακούγεται ο αντίλαλος της μάχης. «Σίγουρα οι Τούρκοι άμπλαξαν τους δικούς μας και τόρα μάχη σωστή έχει ανάψει». Ανήσυχια πρόσωπα, αγωνιώδεις τρυφερότητες από παντού διασταυρώνονται.

— Πού; πώς; τί νέα;

Ώρες βαστάει η αγωνία αυτή με την ανατριχιαστική, την πένθιμη επόχλευση των πυροβολισμών. Ο φόβος σφίγγει όλων τις καρδιές. «Τί γίνεται πέρα κει στη μάχη»; Κρύο, θλιβερό το σούρουπο γεμάτο φροβέρα απλώνεται και πέρα κάτω η μάχη, η άνοιξη μάχη συνεχίζεται.

Ανέποπτοι οι άντρες είχαν μπει στο στενό που σχηματιζόταν στην κοπή της ρεματιάς και προχωρούσαν χαμηλά στα ριζά της Χοντροσούγκλας, όταν ψηλά απ' την πλαγιά του καταρράσινου λόφου δέχτηκαν πυκνούς πυροβολισμούς. Εκεί ψηλά οι Τούρκοι ειδοποιημένοι, πως ός ξέρει από ποιόν, τους έχουν στήσει καρτέρι. Πρηνηδόν πυροβολούν οι αντάρτες, σαν αστραπή δουλεύει η σκέψη του αρχηγού. «Τρέχοντας να περάσουν τη ρεματιά όλοι, ίσως να το κατορθώσαν, μα πόσοι θάρταναν στην έξοδο ζωντανοί; Όταν ο εχθρός από κει ψηλά χτυπάη μέσ' στα όλα; Δεν μένει παρά η υποχώρηση».

Πυροβολώντας με διαδοχικά άλματα οπισθοχωρούν με κόπο, ξεσκίζονται πάνω στους μυτερούς βράχους, το αίμα τρέχει από παντού, μιά ποιός λογαριάζει; Να, πλησιάζουν στο στένεμα του λαμού, στην έξοδο. Μια πνιγμένη φωνή ακούγεται

και πέφτει ο πρώτος που έφτασε. Οι Τούρκοι, Άλλοι Τούρκοι από κει τους κόβουν την οπισθοχώρηση, είναι ο στρατός που ανέβηκε από το σταθμό. Στιγμές αγωνίας, να οπισθοχωρήσουν ή να προχωρήσουν;

— Φοτιά, πάνω τους παιδιά, διατάζει ο αρχηγός, ορμήστε, να βγούμε μια από το στενό έξω, να πολεμήσουμε σαν άντρες παρά να μας σκοτώνουν σαν το σκυλί στ' εμπέλι.

Θεομή, αποφασιστική ακούγεται η φωνή του αρχηγού. Το νέο πρόσωπό του λάμπει απ' το αντιφέγγισμα της μεγάλης τόλμης στ' αντίκρουσμα του γάρου. Πρώτος ορμίζει προς την έξοδο. Τότε, σα βοερό, ορμητική νεροποντή οι αντάρτες ορμούν αζράτητοι, τσαλαπατούν τους Τούρκους, θγαίνουν, πετιούνται. Η απελτισμένη ορμή, η αναπάντευχη αυτή έξοδος των παλικαριών για μια στιγμή σαστίζει τους εχθρούς, μα γρήγορα συνέρχονται και γύρωμα σε λίγο ξαναρχίζουν οι Τούρκοι το θροντερό τουφεκίδι.

Κορμιά πέφτουν, παλικάρια στασιωδικά γονατίζουν, ανασηκώνονται για να πέσουν για πάντα παρά πέρα. Άλλοι ξεφεύγουν πιο πάνω και πυροβολούν προσφύλαγμένοι πίσω από δέντρα, από κοτρώνια. Το σκοτάδι που ολοένα πυκνότερο απλώνεται δεν αφήνει τον εχθρό να σημαδεύη με επιτυχία. Ο αρχηγός ποσπαθεί να συγκεντρώση αυτούς που μέιναν παρά πίσω, όταν μια σσαιρά διαπερνά το δεξί του γέρι, δεύτερη πληγώνει το μεσαίο δάχτυλο. Με το αιστερό αρπάζει το πιστόλι του, γοντρές στάλες το αίμα τον βάφει τις πέτρες, μα εκείνος προχωρεί.

Σε λίγο η νύχτα έπεσε βαριά, όλια τριγύρω σκοτεινά. Οι Τούρκοι πάψανε το τουφεκίδι, γαλήνη απλόθηκε, οι αντάρτες αφανισμένοι συγκεντρώθηκαν κοντά στον πληγωμέ-

νο τους αρχηγό. Μετριούνται με αγωνία, δεκατρείς λείπουν. «Ίσως νάμειναν πιο πίσω, σκέφτονται, να είναι πληγωμένοι, μα ίσως, νάμειναν για πάντα στη στενή ρεματιά του θανάτου». Πέντε ελαφριά πληγωμένοι και ο αρχηγός έξι, λαβωμένος κι ο Κατοίγαρης. Κάθονται πάνω στο χώμα κι αζουρμαίνονται, τα μάτια τους με αγωνία σχίζονται σκοτάδια μα κανένας δεν έρχεται. Οι νεκροί δεν γυρνούν.

— Πάμε, παιδιά, να πάρουμε τους νεκρούς μας, βαριά μιλάει ο αρχηγός. Ίσως λαβωμένοι μας καρτερούν.

Φεύγουν προσεκτικά, σαν σκιές γλιστρούν οι δυο οδηγοί μπροστά, και φτάνουν κάτω στη ρεματιά, στο μέρος που η προδοσία τους είχε στήσει παγίδα.

Ησυχία, ούτε ένα βογγητό, ούτε μια επίκληση. Βουβαμάρα, νεκρά. Σκόρπιοι οι νεκροί, στις πιο διαφορετικές στάσεις, αχνά φωτίζονται από ένα οχρό, κούο μισοφέγγαρο. Κακόμοιρα παιδιά... Η καρδιά σφίγγεται. Πετρωμένοι, βουβοί οι αντάρτες σκέθουν, σκάθουν με τα τουφέκια, μ' αιχμηρές πέτρες, με ξύλα. Ώρα δουλεύουν. Ένας λάκκος μεγάλος ανοίγεται. Δεκατρία κορμιά, που λίγο πριν ήταν γεμάτα νεάτια, και λεβεντιά, δέχτηκε στον κόρφο της η γη η καταλύτρα.

Σιωπηλοί στέκονται οι άντρες με τις μαύρες σκοτίφρες στα χέρια, με πόνο αντιζυρίζουν τον τάφο που έκλεισε για πάντα τόσους αγαπημένους συντρόφους.

— Πάμε παιδιά.

Θλιμμένοι γυρίζουν προς τη Νιάουστα να περιθάλμουν τους τραυματίες. Κοντά στο κάτω γιοφύρι, εκεί που οι καταρράχτες ανάμεσα από πανύψηλα δέντρα πέφτουν ορμητικοί αφρισμένοι, χωριάτηκαν. Ο Γαρέφης με το σώμα τ' αντάρτικο και τον Κουτσογιώργο ανέβηκαν το ύψωμα και πήραν τον δρόμο για το

βουνό. Ο Κυμνίτης, ανάμεσα απ' τους μπαχτσέδες, έφερε τους πληγωμένους στο σπίτι του γιατρού Περδικάρη.

Χαράγματα, αθόρυθα μπήκαν απ' την πίσω πόρτα και τους ανέβασαν ψηλά.

Ο γιατρός σε λίγα λεπτά βρέθηκε κοντά τους. Όλη νύχτα δεν είχε κλείσει μάτι, χρόνος ώσπου να χαράξει και μόνο θλιβερό κλάμα, το πνιχτό ούρλιασμα του Τζέκου αουγόταν. Το μπουλτόκ του αρχηγού ούρλιαζε πένθιμα, πονεμένα.

«Συμφορά μας περιμένει», σκεφτόταν ο γιατρός.

Ωχρό, σκοτεινιασμένο το πρόσωπο του αρχηγού. Το χέρι βαρύ σαν κάτι ξένο κρέμεται. Πονεί, η πληγή ματώνει, μα τ' είναι όλ' αυτά μπροστά στον πόνο που δαγκώνει άγρια την ψυχή του.

«Δεκατρία παιδιά, δεκατρείς λεβέντες, με πόσο ενθουσιασμό ξεκίνησαν από κάθε άκρη της Ελλάδας και ήρθαν. Πόση πίστρα θα πάρουν τα σπίτια τους... Αγώνας είναι αυτός, πάλη σκληρή, κρυφή. Για τη Μακεδονία».

Φέρονουν τον γιατρό Χατζηδημήτρη, που είναι και χειρουργός, περιποιούνται τους τραυματίες, ευτυχώς κανένας σοβαρά. Οι άντρες ξαπλώνουν, ησυχάζουν στο Μεταξουργείο. Ως το βράδι θα τους ετοιμάσουν σπίτια που θα τους δεχτούν, ο αρχηγός θα μείνει στον Περδικάρη.

Ο ήλιος δγήκε. Οι γιατροί με τον Ρούβα καπνίζουν και παίρνουν το καφέ που τους έφερε η γυναίκα του γιατρού η Καλλιόπη, όταν τρεχάτη, κίτρινη σαν το φλουρί ανεβαίνει η Σωτηρώ.

— Γιατρέ μου, τούρκικο ασκέρι ζώνει το σπίτι μας.

Τινάζονται όλοι. Ο γιατρός ψύχραιμος παλιός αγωνιστής, προστάζει.

— Γρήγορα, αρχηγέ, έλα μαζί

μου, κι' εσύ Καλλιόπη, με τον Χατζηδημήτρη μαζέψτε σε μια μαξιλάρα γάζες, φάρμακα, ματωμένα πανιά. Γδύσον, πλάγιασε πάνω στη μαξιλάρα. Είσαι άρρωστη και για σένα ήρθε ο Χατζηδημήτρης, καταλάβετε; Πάμε αρχηγέ, οι αντάρτες έχουν ξεπνήσει.

Ο τοίχος του Μεταξουργείου, που συνορεύει με τον γείτονα, είναι επίτηδες γκρεμισμένος σ' ένα σημείο της γωνιάς. Γρήγορα με μια ανεμόσκαλα οι αντάρτες, ο αρχηγός ανεβαίνουν και περνούν στο σπίτι πλάγι του Γκέρου.

Κάτω στη μεγάλη εξώπορτα οι Τούρκοι χτυπούν βαριά, δυνατά, διαστικά φωνάζουν:

— Άτς καπού - άνοιξε την πόρτα.

Μα φωνάζει από μέσα κι ο Ντίνης, ο πιστός υπηρέτης:

— Αρά, μή χτυπάτε έτσι, δεν αμπορώ να σας ανοίξω, σταθήτε να πλώ πρώτα στο ψηλό να ξεπνήσω το γιατρό. Σταθήτε ντέ.

Πρέπει να κερδίση καιρός ο γέρο - υπηρέτης. Ανεβαίνει απάνω. Ο γιατρός στέκεται στη σάλα ξαλαφρωμένος.

— Εντάξει, λέει. Τρέχα τώρα Ντίνη, ν' ανοίξης.

Ο Ντίνης τρεχάτος ανοίγει.

— Ορίστε, πήγα και τόπα στο γιατρό.

Άγριοι, βρίζοντας οι Τούρκοι ανεβαίνουν την πλατιά σκάλα. Επικεφαλής ο Μουντίρης και ο Μπάσ - τσαούσης.

— Ντοζτόρ εφέντη, λυπούμαι πολύ, μα είμιοι αναγκασμένος να κάνω έρευνα.

— Στο σπίτι μου; θιγμένος ρωτάει ο γιατρός.

— Ναι, στο σπίτι σου. Μάζεψες τους πληγωμένους αντάρτες, αυτούς που τόλμησαν να χτυπήσουν το στρατό του πολυχρονομένου μας Πατισάχ και τους έδωσες άσυλο και προστασία.

Τα μάτια του Μουντίρη σατανικά, μόλις χαμογελούν πίσω απ' τα γυαλιά του. Κοιτάζει κατάματα τον γιατρό και τα μάτια του μιλούν.

«Σε τσάκωσα, επιτέλους, αυτή τη φορά δεν θα ξεφύγης την κρεμάλα».

— Να ψάξτε, είπε ο γιατρός. Μιπες στους άντρες σου Μουντίρη, στο πάνω πάτωμα να κάνουν κάπως ήσυχα, η γυναίκα μου είναι άρρωστη, έχει δυνατή αιμοραγία. Νύχτα φέραμε τον Χατζηδημήτρη μαιευτήρα.

Και το ψάξιμο αρχίζει. Τίποτα δεν αφήνουν στην θέση του, μα αντάρτης πουθενά. Ανεβαίνουν στο πάνω πάτωμα, ορμητικά ανοίγουν τη πόρτα, ο Μουντίρης κι ο γιατρός από κοντά.

— Σούς... τους κάνει νόημα ο γιατρός Χατζηδημήτρης, που ατάραχος ετοιμάζει μια ένεση. Η γυναίκα του γιατρού, πραγματικά ωχρή, βογγάει.

— Τί είναι; ρωτάει ο Χατζηδημήτρης, τί συμβαίνει;

Ο Μουντίρης κλείνει την πόρτα, βράζει, πάει να σκάση, κι όμως η πληροφορία ήταν σίγουρη.

Κατεβαίνουν στην αυλή, αποθήκες, αχούρια, κελάρια. Ψάχνουν μέσα στις τεράστιες κάδες του κρασιού, τα βουτσιά, τίποτε. Αέρας γίνανε:

— Άδειο και το Μεταξουργείο, λένε οι ζαπτιέδες που κατεβαίνουν. Κίμ σε γιόκ - κανένας δεν είναι.

— Και θέβαια κανένας, λέει ο γιατρός. Μα υπάρχουν και αρχές πιο ψηλά από σένα. Μουντίρη εφέντη, και θα διαμαρτυρηθώ. Μπήκες με τέτοιο βάρβαρο τρόπο στο σπίτι μου και νάχω άρρωστη τη γυναίκα μου, μπορεί από την ταραχή της να πάθη κακό. Πηγαίνω απάνω.

Ο Μουντίρης, ωχρός σαν το λεμόνι, μανιασμένος, μάζεψε τους άντρες του και έφυγε. Και πήγαινε

με τόση σιγουριά πως αυτή τη φορά θα τον κάμνανε με πολλές τιμές και μαζάκη στη Βέροια.

Αργά τη νύχτα ξαναφέρανε τον αρχηγό τον Ρούβα στο σπίτι του Πεοδικάρη.

Οι μέρες περνούσαν. Με λύπη έβλεπε ο αρχηγός πως με πληγωμένο χέρι δεν μπορούσε να βγή στο κλαρί και ύστερα, νεότερες ειδήσεις απ' το Προξενείο λέγανε, ότι σε λίγο καταφτάνει ο αντιζαταστάτης του.

Είναι αργά το βράδυ. Στο σπίτι του γιατρού συγκεντρωμένοι φίλοι αγωνιστές συζητούν με ποιό τρόπο θα φυγαδέψουν τον αρχηγό. Πρέπει να περάσει ο Ρούβας μπροστά απ' το φυλάκιο που στην έξοδο της πολιτείας κάτω, απ' τον Αι-Γιώργη, οι ζαπτιέδες με αυστηρότητα παρακολουθούν, ελέγχουν την κίνηση κάθε περαστικού.

— Έ, κι αυτή τη φορά θα πετύχη το πέρασμα, χαμογελούν. Συγκινημένοι αποχαιρετούν τον αρχηγό.

— Καλή ανταπόψη, εύχεται ο γιατρός, στη λεύτερη πατρίδα μας. Πίνουν ένα τελευταίο κονιάκ και φεύγουν.

Ο ήλιος λάμπει. Είναι μια έμμορφη φθινοπωριάτικη μέρα. Η ζέση έχει τσακίσει και η αργατιά της Νιόουστας με το τσαπί και το δικέλι στον ώμο απ' τα χαράγματα καταβαίνουν στη δημοσιά, περνούν μπροστά απ' το φυλάκιο για να πάνε στα κάτω χτήματα.

Στην είσοδο αγριωπός στέκεται ο όμπασης - δεκανέας - και υποψίαρικά παρακολουθεί τους ραγιάδες αυτούς που φτωχοντυμένοι, ποδεμένοι με γουρουνοτσάρουχα περνούν από μπροστά του. Περήφανα γυρίζουν το κεφάλι απ' την άλλη μεριά ή κοιτάζουν ίσια μπροστά τους. Η ματιά τους κρύβει τόση αγανάκτηση, τόσο μίσος. Καλύτερα οι τουρκαλάδες να μην την αντιζύσουν.

Από μακριά ακούγονται φωνές και ποδοβολητά από άλογα.

«Ά, τους ξέρει, είναι οι ψαράδες, πάνε κάτω στο βάλτο. Στο βάλτο, στη λίμνη στα Γιαννισιά για ψάρια.

Ένας καθυστερημένος με τη δίτσα χτυπάει τ' άλογό του και τους προφταίνει, ίσια μπροστά στο φυλάκιο.

— Γειά σας συντρόφοι, καλημέρα.

Απότομα σταματάει τ' άλογό του ο Καρυδάς.

— Ούτε καλημέρα έχει για τα σένα, ούτε σύντροφος είσαι. Μή σιμαζοντεύεις, τράβα σα θέλεις το δρόμο σου μοναχός σου. Είσαι ένας μπαμπέσης. Αρά Κώτα, δεν αντράπηκες να πας να πάρης τις κάσες με τα χέλια τα δικά μου, που είχα καταρώσει στο βάλτο; Και πήγες και τα πουήρηες πρώτος στο παζάρι με καλύτερη τιμή... Κρίμα σε σένα, ούτε ριζά, ούτε αντροπή δεν έχεις. Και τώρα, έχεις και μούτρα να παρουσιαστής μπροστά μου; Είσαι ένας ψεύτης, ένας παλιάνθρωπος, ένας άτιμος, ανάβει ο Καρυδάς. Μα ανάβει και ο Κώτας.

— Πάρ' τα λόγια σου πίσω. Λε βοέθηξε ο άνθρωπος που θα με βρῖση μένα.

Ξεπεξεύει και ορμάει στον Καρυδά, έρχονται στα χέρια, τσακώνονται, βρίζονται, οι άλλοι ψαράδες παίρνουν μέρος στον κανγά, φωνές, γροθιές. Απ' το κοφίνι μέσα αρπάζει ο Κώτας τη μεγάλη παλάντζα με τις χοντρές αλυσίδες και τους χοντρούς μπακιρένιους δίσκους και προσπαθεί να την καταφέρει στο κεφάλι του Καρυδά.

Ο όμπασης και οι ζαπτιέδες γρονθίζουν να τους ξεχωρίσουν.

— Ντούρ μπέ - σταθήτε βρέ, βρίζουν, φωνάζουν κι εκείνοι και τρώνε και μερικές απανωτές.

Πάνω σ' αυτήν την ανεμοζάλη, τις φωνές, τις βροσιές, στην άκρη

του δρόμου περνάει ήσυχα - ήσυχα τριποδίζοντας ένα αθώο γαϊδουράκι. Πάνω του είναι θρονιασμένη η θειάτσα η Λέντσω, η Ντώνενα, κι ο μπάρμπας Ντώνας τραβάει το καπίστρο. Έχει παραμαγούλες και είναι κουκουλωμένος με το ζωνάρι του να μην κρυώσει και φοράει τα χοντρά του σαλβάρια. Κάνει τάχα τάχα να κοινοσταθή να δη, τί είναι αυτός ο σαματάς; το κακό; Μα είναι ψαράς, ο Τσαρνούχας, τον κοιτάζει βαθειά στα μάτια και δίδει μια στα καπούλια του γαϊδουριού:

— Άιντε τράβα, μωρέ Ντόνα, από δω. Εσύ έλειπες την ώρα αυτή μέσα στα πόδια μας, και ξαναχτυπάει τα καπούλια. Το ζώο ξαφνιασμένο φεύγει και η θειά Λέντσω ξεφρονίζει.

— Ντόνα, Ντόνα, βάστηξέ με, το αναγκημένο θα με γρομήση.

Όταν μέσα από το σφιχτό αγκάλιασμα, που τον είχαν περιτυλίξει οι ψαράδες, ο όμπασης μπόρεσε να σηκώσει το κεφάλι και να δει τρίγυρο, ο γάδαρος με τον Ντόνα, το καπίστρο και την αμαζόνα του ήταν πέρα μακριά. Οι ζαπτιέδες ήταν ξεκαρδισμένοι στα γέλια με τις τρομαγμένες φωνές της θειάς Λέντσως. Σαν από μαγεία ο κανγάς καταλάγιασε.

— Άιντε, είτε ο Καρυδάς, αυτή τη φορά πάρε συγχώριο, Κώτα. Μα να μη το ξανακάνης, γιατί τότε θάχουμε ντράβαλα και άσχημα ξεμπεροδέματα.

Όλοι σκουπίζονται, σινιάζονται ανακουφισμένοι. Ο αρχηγός πέρασε.

Έβγαλε απ' το ζωνάρι του που κόκκινες οι δ'ίπλες του, παχιές ετύλιγαν τη μέση του, ένα μπουκάλι τσίπουρο ο Καρυδάς και το πέρασε στη συντροφιά του. Το είχαν πραγματική ανάγκη.

Ένα μετζίτι έχωσε, κρυφά τάχα, στο χέρι του όμπαση - να για ένα

Συνέχεια στη σελ. 149

Τα παλιά Ελληνικά Τυπογραφεία

ΕΝΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΜΕ ΣΕΒΑΣΜΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η τυπογραφία, η κοσμοϊστορική αυτή εφεύρεση του Ιωάννη Γουτεμβέργιου, έμελλε να συνταράξει το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο της Ευρώπης και να αλλάξει ολόκληρο τον κόσμο. Ταυτόχρονα σχεδόν με την άλωση της Κωνσταντινούπολης τυπώνονται τα πρώτα βιβλία. Οι Έλληνες λόγιοι αμέσως αντιλήφθηκαν ότι το ελληνικό έντυπο θα μπορούσε να παίξει διτό ρόλο, αφ' ενός στην διάδοση των ανθρωπιστικών ιδεών και αφ' ετέρου στη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας στο διάσπαρτο γένος και της ορθόδοξης πίστης.

Ελληνικά τυπογραφεία στην Ευρώπη

Ελληνικά τυπογραφεία επιχειρήσαν να συγκροτήσουν οι Έλληνες ήδη από τα πρώτα βήματα της τυπογραφικής τέχνης και πιο συγκεκριμένα από το 1486 στη Βενετία. Η ελληνική κοινότητα της Βενετίας που αποτέλεσε έναν πραγματικό φάρο πνευματικό του Ελληνισμού της διασποράς, διαμόρφωσε ένα εκδοτικό - τυπογραφικό πρότυπο το οποίο ακολούθησαν και τα άλλα κέντρα του Ελληνισμού μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα. Τα κέντρα αυτά κατά χρονολογική σειρά είναι: Βενετία, Οικουμενικό Πατριαρχείο, Παρίστριες ηγεμονίες Μοσχόπολη και Βιέννη.

Το πρώτο ελληνικής ιδιοκτησίας τυπογραφείο, επιχειρήθηκε να στηθεί στο σπίτι δυο Κρητικών του Λαόνικου του Κρητός

και του Αλέξανδρου από το Χάνδακα. Τα δυο βιβλία που τύπωσαν το 1486 ήταν ένα Ψαλτήρι και η Βατραχομουμαχία. Η επόμενη προσπάθεια έγινε το 1499 πάλι από δυο Κρητικούς, τον

της Ελένης Μήτσιαλα — Ζεγκίνη

Νικόλαο Βλαστό και τον Ζαχαρία Καλλιέργη που τύπωσαν 4 καταπληκτικά βιβλία, και αυτή η προσπάθεια όμως δεν είχε διάρκεια.

Ο Ζ. Καλλιέργης που ήταν ο πρώτος τυπογράφος με λόγια παιδεία και μεγάλη ευαισθησία, στον τομέα της εκπαίδευσης έκανε άλλη μια προσπάθεια στη Βενετία το 1509, αλλά και πάλι το πιεστήριό του λειτούργησε μόνο για ένα χρόνο. Ο Καλλιέργης όμως δεν έμεινε άπρακτος, πήγε στη Ρώμη το 1515 όπου και με την υποστήριξη του Πάπα Λέοντος Ι' συγκρότησε το πρώτο εκεί ελληνικό τυπογραφείο και τύπωσε αρκετά βιβλία μέχρι το 1523 οπότε χάνονται τα ίχνη του.

Το εγχείρημα του Καλλιέργη ακολουθούν στη Βενετία Έλληνες έμποροι κυρίως που είχαν την πρωτοβουλία να οργανώσουν το εμπόριο του ελληνικού βιβλίου, απευθυνόμενοι στον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Η συστηματική παραγωγή ελληνικών βιβλίων στη Βενετία, θα συνεχισθεί για τρεις αιώνες. Στο θεματολόγιο, περιλαμβάνονται κυ-

ρίως εκκλησιαστικά βιβλία, αλλά και η κρητική λογοτεχνία που προσέφερε υλικό για λαϊκά αναγνώσματα.

Αυτός όμως που πάνω απ' όλους συνέδεσε τη Βενετία με την ελληνική τυπογραφία, ήταν ένας Ηπειρώτης επιχειρηματίας ο Νικόλαος Γλυκός. Το πρώτο του βιβλίο το 1670 είναι ένα κομψό ημερολόγιο. Το τυπογραφείο του συνέχισε αδιάκοπα και δια των απογόνων του να θησαυρίζει τον Ελληνισμό με κάθε είδους βιβλία μέχρι το 19ο αιώνα. Το τυπογραφικό του σήμα έγινε διάσημο μια μέλισσα πλαίσισιωμένη με τα αρχικά Ν. Γ. Η ορμή του τυπογραφείου του Γλυκού είναι χαρακτηριστική. Σε διάστημα 20 ετών, κυκλοφόρησε τουλάχιστον 80 τίτλους και σε μεγάλο αριθμό τραβηγμάτων που έφταναν τις 5.000.

Παράλληλα με το τυπογραφείο του Γλυκού στη Βενετία λειτουργούν άλλα δυο ελληνικά τυπογραφεία, του Νικολάου Σάρου και του Δημητρίου Θεοδοσίου που μονοπωλούν την έκδοση των ελληνικών βιβλίων.

Τον 17ο αιώνα λειτουργούν ελληνικά τυπογραφεία και στις Παρίστριες Ηγεμονίες όπου υπήρχε τυπογραφική παράδοση. Η ιδέα της συγκρότησης των πρώτων τυπογραφείων ανήκει στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεο (1641 - 1707). Αυτός ανέβασε στο μοναχό Μητροφάνη να κόψει μια σειρά ελληνικών χαρακτήρων και το πρώτο τυπογραφείο εγκαθίσταται στο μο

ναστήρι Κατατζόια έξω από το Ιάσιο της Μολδαβίας το 1682. Ένα δεύτερο ιδρύεται στο Βουκουρέστι το 1690 που λειτουργεί και αυτό με μοναχούς μέχρι το 1794 περίπου. Η περίοδος αυτή είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή, γιατί στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες ανακηρύσσονται Έλληνες ηγεμόνες. Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα ελληνικά βιβλία με τα οικίσματα της Βλαχίας και της Μολδαβίας.

Το πρώτο τυπογραφείο που λειτούργησε συστηματικά στα Βαλκάνια για 30 ολόκληρα χρόνια (1730 - 1760), είναι αυτό της Μοσχόπολης. Η Μοσχόπολη VOSKOPJE (πόλη της Βορείου Ηπείρου 20 χιλ. περίπου Β. της Κορυτσάς) εξελίχθη σε μεγάλο εμπορικό κέντρο και σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Τα πιεστήρια και τα τυπογραφικά στοιχεία αγοράστηκαν από τη Βενετία και το τυπογραφείο στήθηκε στους χώρους της μονής του Οσίου Ναούμ με πρώτο τυπογράφο τον ιερομόναχο Γρηγόριο Κωνσταντινίδη. Οι εκδόσεις του εν λόγω τυπογραφείου είχαν τοπικό κυρίως χαρακτήρα.

Δεύτερο σημαντικό κέντρο παραγωγής ελληνικών βιβλίων μετά τη Βενετία υπήρξε η Βιέννη όπου ήκμαζε Ελληνική κοινότητα κατά το 18ο αιώνα. Η περίοδος αυτή είναι σημαντική, όχι μόνο για την ιστορία της ελληνικής τυπογραφίας, αλλά και για την αφύπνιση του Γένους γενικότερα.

Ελληνικά βιβλία κατ' αρχάς τυπώναν Βιεννέζοι τυπογράφοι οι οποίοι προσπαθούν να πάρουν στα χέρια τους το εμπόριο των ελληνικών εκδόσεων. Στη συνέχεια η ελληνική τυπογραφία περνάει σε ελληνικά χέρια με πρω-

ταγωνιστές τους Γεώργιο Βεντότη και αδελφούς Μαρκίδες Πούλιου. Από τα πιεστήρια της Βιέννης, κυκλοφόρησαν όχι πλέον οι στερεότυπες εκδόσεις εκκλησιαστικών βιβλίων, αλλά και βιβλία που εξέφραζαν τα όραματά και τις ανησυχίες του Γένους. Τα βιβλία αυτά διοχετεύονται κυρίως στη Βόρειο Ελλάδα, Μακεδονία και Ήπειρο.

Ο Ρήγας ο Βελεστινλής όταν ήρθε στη Βιέννη, συνδέθηκε με τα δυο αυτά ελληνικά τυπογραφεία και διέγινε την τεράστια δύναμη που θα είχε η έκδοση μιας εφημερίδας μέσα από την οποία θα περνούσε η ιδέα του ξεσηκωμού. Έτσι τυπώνεται η περιφημη «Εφημερίς» των αδελφών Πούλιου, η οποία κυκλοφορούσε χωρίς διακοπές από το 1790 μέχρι το 1798 οπότε παύθηκε μετά τη σύλληψη του Ρήγα και των συνεργατών του.

Όπως αντιλαμβανόμαστε η προσφορά των ελληνικών τυπογραφείων της Διασποράς, υπήρξε ανεκτίμητη στις πιο κρίσιμες εποχές για το Γένος.

Τυπογραφεία στην Τουρκοκρατούμενη και ελεύθερη Ελλάδα

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, όλο το διάστημα που μεσολάβησε από την εμφάνιση της τυπογραφίας μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους η παραγωγή του ελληνικού βιβλίου, πραγματοποιείται ουσιαστικά εκτός του ελληνικού χώρου στις ευρωπαϊκές παροικίες των Ελλήνων.

Στην περίοδο αυτή στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο θα σημειωθεί ένα σύνολο από τυπογραφικές δραστηριότητες με ένα κοινό χαρακτηριστικό: πρόκειται για τυπογραφεία που ι-

δρύνονται από θρησκευτικές ή πολιτικές αρχές ή από εκπαιδευτικά ιδρύματα προκειμένου να υποστηρίξουν συγκεκριμένες ανάγκες. Δεν θα συναντήσουμε την περίοδο αυτή τυπογραφεία με τη μορφή ιδιωτικής εμπορικής επιχείρησης.

Η πρώτη απόπειρα για εγκατάσταση ελληνικού τυπογραφείου στις τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, έγινε το 1627 στην Κων(σταντινούπολη) με την υποστήριξη του Πατριάρχη Κύριλλου Λούκαρη και υπεύθυνο του τυπογραφείου το μοναχό Νικόδημο Μεταξά. Οι δύσκολες συνθήκες της εποχής όμως δεν επέτρεψαν την λειτουργία του τυπογραφείου το οποίο διέκοψε, αφού τύπωσε μισό βιβλίο.

Στο χώρο του Πατριαρχείου έγιναν παρόμοιες προσπάθειες και έναν αιώνα αργότερα πάλι όμως χωρίς αποτέλεσμα.

Είναι γνωστή και η απόπειρα για στήσιμο τυπογραφείου στο Άγιο Όρος το 1759 από το οποίο τυπώθηκε όμως ένα μόνο βιβλίο.

Στις αρχές του 19ου αιώνα η τυπογραφική δραστηριότητα πυκνώνει. Με πρωτοβουλία του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε' ιδρύεται το Πατριαρχικό Τυπογραφείο το οποίο θα έχει μεγάλη διάρκεια ζωής. Τυπώνει θρησκευτικά κυρίως έντυπα. Λίγο πριν το 1821 λειτουργούν για λίγο τυπογραφεία στη Χίο και στις Κυδωνιές με σκοπό την έκδοση εκπαιδευτικών κυρίως βιβλίων.

Κατά τη διάρκεια της επανάστασης το 1821, δημιουργούνται αρκετά τυπογραφεία στις περιοχές του αγωνιζόμενου Ελληνισμού. Κύριος στόχος τους είναι η υποστήριξη κυρίως των διοικητικών αναγκών του αγώνα, με

διοικητικά έντυπα και κυρίως εφημερίδες.

Στην Καλαμάτα εγκαταστάθηκε το πρώτο τυπογραφείο σε ελεύθερο έδαφος. Τα μηχανήματα τα έφερε ο Δημήτριος Υψηλάντης μέσω Ύδρας. Εδώ ο πρώτος τυπογράφος Κων. Τόμπρας και ο πρώτος συντάκτης εκδότης Θεόκλητος Φαρμακίδης τυπώνουν στις 2 Αυγούστου 1821 την εφημερίδα «Σάλπιγξ Ελληνική». Ακολουθούν ο «Φίλος του Νόμου» του Ιωσήφ Κιάππε από το τυπογραφείο της Ύδρας, τα «Ελληνικά Χρονικά» του J.J. MEYER από το τυπογραφείο του Μεσολογγίου. Το τυπογραφείο αυτό λειτούργησε από το 1824 έως το 1826, οπότε καταστράφηκε από τους βομβαρδισμούς και θάφτηκε κάτω από τα ερείπια της πόλης. Η «Εφημερίς Αθηνών» του Γ. Ψύλλα από το τυπογραφείο των Αθηνών και τέλος η «Γενική εφημερίς της Ελλάδος» Πρόδρομος της σημερινής Εφημερίδος της Κυβερνήσεως από το Τυπογραφείο της Διοικήσεως.

Με την δημιουργία του Ελληνικού κράτους σημειώνεται νέο ξεκίνημα για το ελληνικό έντυπο. Ενώ μέχρι την επανάσταση κύριος σκοπός του ήταν να διδάξει και να παραινεσει τώρα προστίθεται και ο ψυχαγωγικός σκοπός.

Στην Αθήνα με την ανακήρυξη της σε πρωτεύουσα, συγκεντρώθηκαν γρήγορα εκτός από τους διοικητικούς υπαλλήλους και διανοσούμενους και πολλοί επιχειρηματίες. Ανάμεσα στους τελευταίους ήταν και τυπογράφοι οι οποίοι προέβλεπαν τη μεγάλη διάδοση του βιβλίου. Ήδη η τεχνολογία είχε αναπτυχθεί αρκετά, μπορούσαν εύκολα να προμηθεύονται μηχανήματα από

το εξωτερικό και το χαρτί υπήρχε σε μεγάλη αφθονία. Έτσι εγκαθίστανται αρκετά τυπογραφεία στην κεντρική οδό Ερμού.

Ο Γεώργιος Πολυμέρης ήταν από τους πρώτους τυπογράφους της Αθήνας και είχε μάθει την τέχνη της τυπογραφίας στην Αμερική. Άνοιξε δικό του τυπογραφείο το 1834. Άλλοι σύγχρονοι του τυπογράφοι, είναι οι Α. και Ν. Αγγελίδης, Α. Κορομηλάς, Κ. Ράλλης, Ι. Φιλήμων, Ε. και Μ. Αντωνιάδης, Π. Μαντζαράκης, Κ. Νικολαΐδης, Ν. Παπαδόπουλος και Κ. Γκαρπολάς. Δεν πρέπει να παραλείψουμε και το «Εθνικό Τυπογραφείο» το οποίο μεταφέρθηκε το 1834 από το Ναύπλιο με την επωνυμία «Βασιλική Τυπογραφία» και στεγάσθηκε στο κτίριο της Παλαιάς Βουλής. Μετά την έξωση του Όθωνα πήρε το όνομα που έχει σήμερα.

Στα χρόνια 1834 - 1838 λειτούργησαν ένδεκα τυπογραφεία, από το 1839 ως το 1944, άνοιξαν άλλα δεκαεννιά και η αύξηση συνεχίζεται προοδευτικά. Μάλιστα οι τυπογράφοι πληθαίνουν τόσο, ώστε μετά το 1865 σχηματίζουν και εταιρείες για την προστασία των δικαιωμάτων τους.

Τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης

Η τυπογραφία της Θεσσαλονίκης έχει ρίζες μακρές. Λίγα χρόνια μετά την εφεύρεση της τυπογραφίας, το 1512 κατά την πιο νύκτερη άποψη, ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη εβραϊκό τυπογραφείο, το πρώτο της Βαλκανικής. Σ' αυτό τυπώθηκαν αξιόλογα βιβλία για τις ανάγκες της Ισραηλιτικής κοινότητας της Θεσ)νίκης και τους Εβραίους της Ανα-

τολής. Δυο αιώνες μετά, το 1727, ανοίγει στη Θεσσαλονίκη το πρώτο της τουρκικό τυπογραφείο. Τα ελληνικά τυπογραφεία εμφανίζονται στη μακεδονική πρωτεύουσα με αρκετή καθυστέρηση, μόλις στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Μέσα στο γενικό κλίμα της πνευματικής άνθησης και οικονομικής ακμής της Θεσ)νίκης μετά το μισό του 19ου αιώνα, εμφανίζεται το 1850 το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο ιδρυμένο από το Μιλτιάδη Γκαρμπολά. Ο Γκαρμπολάς ήταν Κουτσόβλαχος από τον Όλυμπο. Ο πατέρας του, όπως προαναφέραμε, είχε ιδρύσει το 1838 εκδοτικό οίκο στην Αθήνα και τα παιδιά του συνέχισαν την οικογενειακή παράδοση. Το τυπογραφείο του Μιλτιάδη λειτούργησε μόνο ένα χρόνο, αφού τύπωσε 5 βιβλία, αναγκάστηκε να κλείσει από τις πιέσεις των Τούρκων. Αργότερα, το 1875, η ίδια οικογένεια εξέδωσε την πρώτη ελληνική εφημερίδα της Θεσ)νίκης «Φάρος της Θεσσαλονίκης» με τους διαδοχικούς τίτλους «Φάρος της Μακεδονίας» και «Ερμής». Στο τυπογραφείο του «Ερμού» του Σοφοκλέους Γκαρμπολά τυπώθηκε το 1883 η «Ακολουθία» του Οσίου Θεοφάνους του Νέου υπό Χ. Χ. Πετρίδου.

Δυο χρόνια μετά, το 1852, άνοιξε το δεύτερο ελληνικό τυπογραφείο από τον Κυριάκο Δαρζηλοβίτη. Η καταγωγή του Δαρζηλοβίτη ήταν από το χωριό Δαρζήλοβο (Μεταμόρφωση) του Βερμίου. Η οικογένειά του μετά την καταστροφή του χωριού του το 1821 κατέφυγε στην Έδεσσα. Ο Κυριάκος σπούδασε δάσκαλος στην Αθήνα όπου συνεργάστηκε με την επιχείρηση Γκαρμπολά. Επιστρέφοντας στη

Θεσσαλονίκη είναι πολύ πιθανόν να πήρε τις τυπογραφικές εγκαταστάσεις του Γκαρμπολά. Στο τυπογραφείο του που λειτούργησε 7 χρόνια, τυπώθηκαν 12 τουλάχιστον ελληνικά βιβλία.

Το τρίτο τυπογραφείο της Θεσσαλονίκης είναι του Νικολάου Βαγλαμαλή που ιδρύθηκε το 1868 με την επωνυμία «Μακεδονία» και αργότερα «Ερμής». Δυο χρόνια αργότερα, συνεταιρίστηκε με τον Σπυρίδωνα Βασιλειάδη και μετέφεραν τα πενήντα υλικά του τυπογραφείου στο νέο κατάστημα της οδού Φράγκων. Αργότερα προμηθεύθηκαν σιδερένιο πιεστήριο και ποδοκίνητη μηχανή για την εκτύπωση επισκεπτηρίων. Στο τυπογραφείο του Βαγλαμαλή τυπώθηκαν πολλά και αξιόλογα βιβλία, κανονισμοί και πεπραγμένα των Θεσσαλονικιώτικων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και μεταφράσεις σοβαρών έργων.

Από τα χρόνια αυτά η τυπογραφία στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας γνώρισε γρήγορη ανάπτυξη. Στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα ιδρύονται τα τυπογραφεία του Στεφάνου Θάνου, του Νικολάου Βικοπούλου, Θεοδώρου Ηρακλείδη, Νικολάου Χριστομάνου (στο τυπογραφείο Ν. Χριστομάνου τυπώθηκε το 1912 ο «Κανονισμός της Ελληνικής Ορθόδοξου Κοινότητας Ναούσης»). Σ. Μουρατόρι και Γ. Διβόλη.

Η κοσμοϊστορική εφεύρεση του Ιωάννη Γουτεμβέργιου και η εξέλιξή της έμελλε να αλλάξει τον κόσμο όλο. Για περισσότερους από τέσσερις αιώνες η τυπογραφική τέχνη βασίσθηκε στην ιδιοφυή σύλληψη της απλής ιδέας των χωριστών τυπογραφικών στοιχείων, που στοι-

χειοθετημένα σε μια σελίδα μπορούσαν να τυπώσουν χιλιάδες αντίτυπα.

Η τέχνη του σχεδιασμού και χάραξης τυπογραφικών στοιχείων γνώρισε ραγδαία εξέλιξη στη Δύση. Μεγάλοι σχεδιαστές έφησαν απaráμιλλα δείγματα λατινικών χαρακτήρων. Ο πρώτος γνωστός έλληνας σχεδιαστής και χαράκτης ελληνικών στοιχείων ήταν ο Νικόλαος Καλλιέργης.

Οι πρώτοι ελληνικοί τυπογραφικοί χαρακτήρες, επηρεασμένοι από τα χειρόγραφα, είχαν πολλά συμπλέγματα πάνω από 1500. Σταδιακά απλοποιήθηκε ο σχεδιασμός τους απορρίπτοντας τις πολυάριθμες ενώσεις.

Το 1886 ο Αμερικανός Ο Mergenthaler παρουσιάζει τη λινο-

τυπία. Η νέα εφεύρεση επιτρέπει σε ένα χειριστή ηλεκτρολογίου να φτιάχνει αράδες στοιχείων σε συμπαγή κομμάτια χυτού μολύβδου. Με το νέο αυτό τεχνολογικό θαύμα, δόθηκε νέα τεράστια ώθηση στην τυπογραφία. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60, η λινοτυπία είχε την αποκλειστικότητα σ' όλα τα τυπογραφεία. Με την εισαγωγή της φωτοσυνθετικής τεχνολογίας όμως τα πράγματα άλλαξαν άρδην. Σήμερα τους λινοτύπες και τους στοιχειοθέτες, έχουν αντικαταστήσει δακτυλογράφοι σε αλέκισατα γραφεία και ένα κατ' εσοχήν αντρικό επάγγελμα, αλώθηκε από τη γυναίκα. Ένας κόσμος ολόκληρος έσβησε, έγινε παρελθόν μέσα σε διάστημα δεκαετίας.

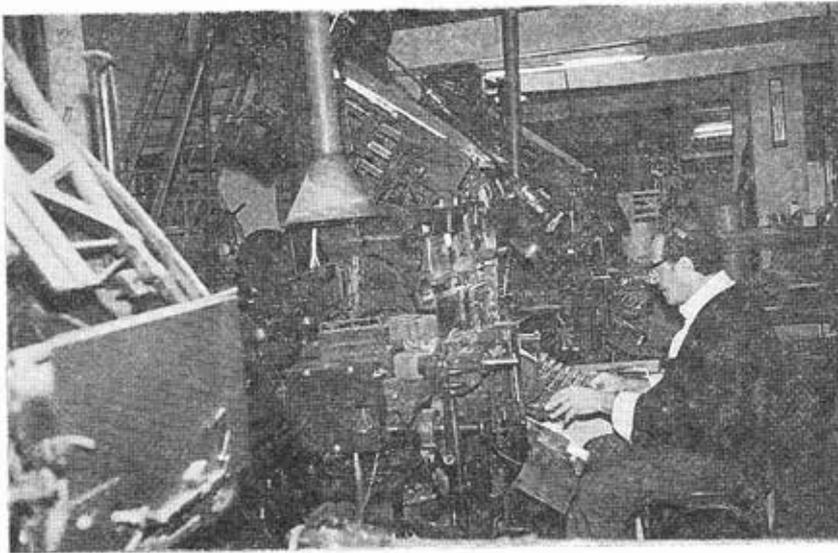
Το τυπογραφείο του Αντώνη Μαυρογένη

Ο Αντώνης Μαυρογένης επιμελείται τις σελίδες της «Νιάουσας»

Η νέα τεχνολογία εισβάλλοντας επιθετικά, έχει εκτοπίσει ταχύτατα την παράδοση τόσο στον χώρο της τυπογραφίας. Παρά ταύτα, υπάρχουν ακόμη μερικά, ελάχιστα, τυπογραφεία που υπερασπίζονται με πείσμα την παράδοση.

Ένα από τα τελευταία τυπογραφεία παλαιού τύπου της Θεσσαλονίκης, είναι και αυτό του Αντώνη Μαυρογένη, με το οποίο έχει συνδέσει την ιστορία της και η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ». Στο πιεστήριό του έχουν τυπωθεί όλα τα τεύχη της μέχρι σήμερα, πλην

Ο λινοτύπης Βασίλης Γρηγοριάδης γράφει στη λινοτυπική τα κείμενα της «Νιάουσας»

των τευχών Νο 15 έως Νο 19 (1981 - 82), που τυπώθηκαν στη Νάουσα. Αλλά και η αφετηρία του συγκεκριμένου τυπογραφείου είναι η Νάουσα.

Συγκροτήθηκε για πρώτη φορά από τον Πέτρο Δεινόπουλο το 1955 για την εκτύπωση της τοπικής εφημερίδας «Φωνή της Ναούσης». Τότε όλη η εργασία γινόταν με το χέρι. Τα στοιχεία της «κάσας» μαζεύονταν ένα - ένα για να σχηματισθούν οι λέξεις και οι αράδες. Ο πρώτος στοιχειοθέτης ήταν ο Αλέκος Ιωαννίδης, από τη Θεσσαλονίκη, που προσλήφθηκε να εκπαιδεύσει παιδιά από τη Νάουσα. Αυτός χειριζόταν και το επίπεδο πιεστήριο, το πρώτο που εγκαταστάθηκε στη Νάουσα.

Το 1965, αγοράσθηκε η πρώτη λινοτυπική μηχανή, ρωσικής κατασκευής και τοποθετήθηκε στον ίδιο χώρο.

Όμως οι δυνατότητες της λινοτυπικής, ξεπερνούν τα στενά όρια της Νάουσας, γι' αυτό μεταφέρεται το 1967 στη Θεσσαλονίκη, όπου υπάρχουν περισσότερες δουλειές σ' ένα οίκημα στην πλατεία Μοριζόβου στα Λαδάδικα. Εδώ γράφεται το κείμενο της «Φωνής» και στη συνέχεια

οι αράδες (μολυβένιες σειρές), μεταφέρονται στη Νάουσα για σελιδοποίηση και εκτύπωση.

Με την οικονομική και πνευματική πρόοδο που χαρακτηρίζει την εποχή, παρουσιάζεται και αυξημένη τυπογραφική δραστηριότητα. Έτσι οργανώνεται το 1969 ένα πλήρες τυπογραφείο που σιγά - σιγά εξοπλίζεται με δυο λινοτυπικές μηχανές αμερικανικής κατασκευής μάρκας «LINOTYPE» μοντέλα του 1935, δυο επίπεδα πιεστήρια για εκτύπωση εφημερίδων και περιοδικών και ένα όρθιο για καλλιτεχνικές εκτυπώσεις (προσκλητήρια-κάρ

τες κλπ.). Πριν εγκατασταθεί στην οδό Αντωνίου Καμάρα 3 όπου βρίσκεται σήμερα, είχε στεγασθεί στις οδούς Αγίας Σοφίας και Δεσπεραί.

Η δεκαετία του '70, αλλά και το πρώτο το μισό της δεκαετίας του '80 είναι χρόνια εκδοτικού οργασμού. Τυπώνονται πλήθος βιβλία, αλλά και περιοδικές εκδόσεις, πάντα με άφογη εμφάνιση.

Το τυπογραφείο παίρνει διάφορες επωνυμίες μέχρι που πουλιέται το 1982, στο σημερινό ιδιοκτήτη Αντώνη Μαυρογένη, που είναι ανεψιός από αδελφή του Πέτρου Δεινόπουλου.

Εν τω μεταξύ η κλασική τυπογραφία παίρνει τη φθίνουσα. Μετά το 1985, οι εκδόσεις συνεχώς ελαττώνονται. Το δεύτερο επίπεδο πιεστήριο καθίσταται περιττό και αντι καθίσταται μ' ένα ακόμη όρθιο για καλλιτεχνικές εκτυπώσεις.

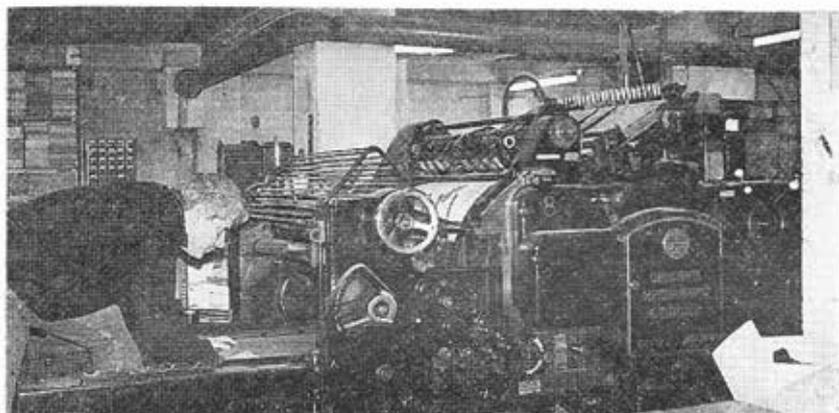
Η «Φωνή της Ναούσης», που συν δημιουργήθηκε με το τυπογραφείο υποκύπτει και αυτή στη σύγχρονη τεχνολογία της φωτοσύνθεσης. Το τελευταίο φύλλο της που βγαίνει από το πιεστήριο HEIDELBERG της Αντωνίου Καμάρα, είναι της 27ης Φεβρουαρίου 1993 φ. 2095.

Σήμερα όλο και λιγότερες γίνονται οι ώρες που ακούγεται ο κελαιρωστός ήχος της λινοτυπικής και ο ρυθμικός του πιεστηρίου, λίγα έν-

Ο σελιδοποιός Δημήτρης Καραγιαννίδης μπροστά στις αράδες της «Νιάουσας»

τυπα τυπώνονται για με τον παραδοσιακό τρόπο. Αλλά η ψυχή του τυπογραφείου, ο Αντώνης Μαυρογένης με τους τελευταίους εργάτες

Το πιεστήριο όπου τυπώθηκαν όλα σχεδόν τα τεύχη της «Νιάουστας» με τον πιεστή Γιάννη Δεληγιάννη

της τέχνης του Γουτεμβέργιου το λινοτύπη Βασιλή Γρηγοριάδη, το σελιδοποιοί - μαμαρά Δημήτρη Καραγιαννίδη και τον πιεστή Γιάννη Δεληγιάννη δεν το δάζουν κάτω, μένουν πιστοί στην παράδοση.

Τους ευχόμαστε να έχουν κουράγιο να συνεχίσουν για πολύ ακόμη.

Βιβλιογραφία

1. Ελληνική τυπογραφία. Καθημερινή ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ 7 Απριλίου 1996.
2. Χ. Παπαστάθη. «Τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ» ΕΜΣ Θεσ)νική 1968

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Συνέχεια από τη σελ. 117

σταντίνος Καρανάσης, Αντώνιος Ζαχαρόπουλος, Δημήτριος Κοντόπουλος, Ανέστης Δημητριάδης, Αριστείδης Βαρθολομιαννίδης, Γεώργιος Μπιτέρνας, Φίλιππος Παπαχρίστος.

✱ ✱ ✱

Όλες οι παραπάνω πληροφορίες καλύπτονται από ενότητα εγγράφων του Αρχείου της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας. Για την παραπέρα, όμως, πορεία και εξέλιξη του ζητήματος δεν υπάρχει συνέχεια στην ε-πόνη αλληλογραφία.

Αν και αναδιφήσαμε επιμόνως τον αστικό και εργατικό τύπο της εποχής, δεν ανεύρομεν αναφορά στο επίμαχο αυτό ζήτημα της εργατικής τάξης της Ναούσης. Παρά την πληθώρα των απεργιών των καπνεργατών, των τροχιοδρομικών, των σιδηροδρομικών και άλλων εργατικών τάξεων της Μακεδονίας που κατακλύζουν τις σελίδες της εφημερίδας «Ριζοσπάστης», δεν γίνεται καμμία αναφορά στο φλέγον ζήτημα της Ναούσης. Αναφέρεται μόνο μια απεργία Ναουσαίων δια την επαναλειτουργία του απογευματινού δρομολογίου των σιδηροδρόμων. Παραδόξως, καμμία άλλη φωνή δεν

βγαίνει από την Νάουσα προς τον Τύπο!

Πιθανόν να υποχώρησε το Κράτος και να λύθηκε το ζήτημα. Αυτό τουλάχιστον μπορούμε να συμπεράνουμε από μια μνεία της Εφημερίδας «Ριζοσπάστης» περί «μεγάλης απεργίας του 1924» η οποία λύθηκε με υπογραφή επισήμου πρωτοκόλλου εργοστασιαρχών και Γενικού Επόπτη Εργασίας στη Μακεδονία, το οποίον όμως, κατά την εφημερί-

δα, συνεχώς παραβιάζετο².

Παραπομπές

1. Γ. Μίντζη: «Η βιομηχανική ανάπτυξη της Νάουσας και της λοιπής Κεντρικής Μακεδονίας στα τέλη της Τουρκοκρατίας» (Φαινόμενο και αιτιολογία), όπου και η σχετική βιβλιογραφία, περιοδικό «Νιάουστα» τ. 72, σελ. 114 - 117 και τ. 73, σελ. 174 - 176.

2. Εφημερίδα Ριζοσπάστης, φ. 144 της 15.1.1927.

Η ΜΙΣΗΡΚΑ ΕΦΤΙΓΙΝ

Συνέχεια από την σελίδα 121

θή μί τη δουλειά που δεν άκουσαν τις τσιρίδες του Νάκη. Μιάφρας τον είδαν μπροστά τους μι αριτσιουμένις τις τρήξις στον κιφάλι του.

— Μαρή, αλησμόνησις τη μισήρκα στου φούρνου κι γίνηκιν σκροϊόμους. Όλις συναχουμένις είσι κι δεν σας μυρίζει καμμένον κρέας; Όλους ον μαχαλάς αντάργιασιν!

— Πηλαλάει η Λέγκου να προυφτάση του φαγί, κι όπουσι ήταν αντραλισμένη πιάνει την τάψα μί γκόλια χέργια, ζιουματίζητι καλά - καλά κι την απουλνιέτι καταγής. Αλλού η τάψα αλλού η μισήρκα. Πηλαλάει ον Νάκους να σώση τη Λέγκου αφίνει κίτου γουρουνίσου στου φούρνου να γένη ντίπ για ντίπ σκρούμους.

Του γίωμα τα Χριστούγινα η Λέγκου μί διμένα χέργια έβγαζιν τους σαρμάδις στον τραπέζι.

— Μπικριάτ μας απόμειναν κι αυτοί να πουρέψουμι χρουνιάρα μέρα. Μας συνιρίστικιν ον Θιός κι μας τιμώρησιν, για τη μισήρκα.

Η ΝΑΝΑ Η ΜΑΡΙΓΙΑ

Η εκπαίδευση των κοριτσιών 1830 - 1833

Στα τεύχη 70-71-72 της ΝΙΑ-ΟΥΣΤΑΣ είχαμε αναφερθεί στην εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα μετά το 1821 και τις επικρατούσες συνθήκες στην κοινωνία, την οικογένεια και το νεοσπελευθερωθέν έθνος σχετικά με αυτήν.

Το 1834 ιδρύεται η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία η οποία θα πρωταγωνιστήσει στον τομέα της εκπαίδευσης ολόκληρο τον 19ο αιώνα.

Εισηγητής για την ίδρυση της Εταιρείας ο Ι. Κοκκώνης, που έδωσε έτσι την αφορμή να δημιουργηθεί μια σημαντική κίνηση γύρω από την Ελλάδα και μάλιστα με κατεύθυνση επαγγελματική, τη δασκαλοσύνη.

Ο Κοκκώνης, ως Διευθυντής του πρώτου Διδασκαλείου και Γενικός Επιθεωρητής των Δημοτικών Σχολείων, διαπίστωσε ότι δεν υπήρχαν αρκετά σχολεία για τα κορίτσια «τοσάυτα σχολεία είναι ολιγώτατα εις την Ελλάδα» γράφει, και κύριες αιτίες ήταν «η σημερινή κατάσταση των Δήμων και η έλλειψις διδασκαλισσών». Για το λόγο αυτό πίστευε ότι «Σχολείον πρότυπον εις μόρφωσιν διδασκαλισσών είναι αναγκαϊότατον να συσταθή εις την πρωτεύουσαν, καθώς περί τούτου διατάττει ο νόμος προνοούμενος την εκπαίδευσιν και του γυναικείου γένους».

Ο Κοκκώνης με τη συμπαράσταση του Γεώργιου Γεννάδιου, του μεγάλου δασκάλου του γένους, και του Μισαήλ Αποστολίδη, Μητροπολίτη αργότερα των Αθηνών, κατόρθωσε να δημιουργήσει τις βάσεις του μεγάλου αυτού έργου και να συγ-

καλέσει τον Ιούλιο του 1836 σε πρώτη συνεδρίαση 73 διακεκριμένους Έλληνες που ίδρυσαν τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.

Στο άρθρο 2 του «Λοιοργανισμού της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας», καθορίζεται με σαφήνεια ότι: «Σκοπός της Εταιρείας ταύτης είναι η πρόοδος των δημοτικών σχολείων και η στοιχειώδης εκπαίδευσις του λαού». Φαίνεται, επομένως, πως η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία ήταν ένας οργανισμός με πολύ πλατιές βάσεις που είχε αρχικό σκοπό να ενδιαφερθεί ενεργά για καθετί που αφορούσε την εκπαίδευση: δασκάλους, μαθητές, βιβλία, μεθόδους διδασκαλίας κ.ά. Το ότι όμως η Εταιρεία αρχίζει τη δημόσια δράση και εμφάνισή της με την ίδρυση ενός σχολείου κοριτσιών, που γίνεται αργότερα και η ειδική της αποστολή, αυτό είναι έργο και επίδραση του Κοκκώνη, που ήταν και ο πρόεδρος της Γραμματείας. Ο Κοκκώνης σύστησε να ιδρύνουν ένα σχολείο κοριτσιών, «ώστε να φανεί αμέσως το έργο της Εταιρείας και να κερδίσει έτσι σε υπόληψη και σε συνδρομητές και πόρους». Πράγματι ο Κοκκώνης δεν απατήθηκε στις προβλέψεις του αυτές. Ενώ όταν ιδρύθηκε η Εταιρεία είχε περίπου 150 μέλη, ιδρύοντας το Διδασκαλείο και στέλλοντας σιγά σιγά δασκάλες και στην αλιόρωτη Ελλάδα, αύξησε τους πόρους της μέσα και έξω από το ελληνικό κράτος και εξελίχθηκε με τον καιρό σε σπουδαίο εκπαιδευτικό οργανισμό.

Σύμφωνα με άλλη άποψη, ο Κοκκώνης «μετέτρεψε τον σκοπόν τούτον εις τον της προστασίας της των θηλέων ανοτέρας παιδείσεως από πνεύματος αντιπράξεως προς το παρ-

θεναγωγείον Χίλλ, ως διευθυνόμενον υπό προτεστάντου Αμερικανού». Την άποψη αυτή υποστηρίζει ο Αλέξανδρος Ραγκαβής, από τα ιδρυτικά μέλη της Εταιρείας, που γράφει ότι «Ο Κοκκώνης... υπέβλεπε

Επιμέλεια Λευκής Σαμαρά

υπόπτως το πνεύμα προσηλυτισμού των σπαδών αλλοτρίων εκκλησιών ιδίως εδυσπίστη προς το των διαμαρτυρομένων ιεραποστόλων».

Ο Κοκκώνης φαίνεται να αντιμετωπίζει κάπως διαφορετικά το θέμα, όταν αναφέρεται στις δραστηριότητες της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας: «Αυτή», γράφει, «έχουσα μόνον σκοπόν το να βοηθή εις την διάδοσιν της στοιχειώδους εκπαίδευσως μεταξύ του λαού, απεδέχθη προς τοίς άλλοις και έργον επωφελέστατον προς το παρόν και αναγκαϊότατον το να μορφώση ιδίως διδασκαλίσσας προς εκπαίδευσιν των κορασιών». Την ίδρυση του Παρθεναγωγείου δηλαδή ο Κοκκώνης δεν την θεωρεί «παρεκκλίση» από τον κύριο σκοπό της Εταιρείας, αλλά μια ακόμη δραστηριότητα, κοντά στις άλλες, που εξυπηρετεί το γενικό σκοπό για τη διάδοση της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Είχε παρατηρήσει ο Κοκκώνης ότι οι πόροι του κράτους με δυσκολία επαρκούσαν στις πρώτες και απόλυτα επείγουσες ανάγκες. Έτσι ήταν μάλλον αδύνατη, για εκείνη την εποχή, η ίδρυση κρατικού Διδασκαλείου θηλέων για να εκπαιδεύονται οι δασκάλες. Αντίθετη φαίνεται πως είναι η γνώμη του Ραγκαβή στο θέμα αυτό: Στη συνεδρίαση της Εταιρείας που ο Κοκκώνης πρότεινε την ίδρυ-

ση Παρθενγωγείου, ο Ραγκαβής αντιτάχθηκε στην πρόταση αυτή «εφροθείς το επολέμηρα δια μακράς αγορεύσεως», γράφει, φέρνοντας ως επιχειρήματα: α) ότι με την ίδρυση του Παρθενγωγείου η Εταιρεία θα άλλαζε εντελώς σκοπό και β) το ότι η κυβέρνηση σχεδίαζε την ίδρυση ενός τέτοιου σχολείου και ο ίδιος ο Ραγκαβής είχε συνάξει τον κανονισμό του. Η αλήθεια βέβαια είναι, όπως ομολογεί ο Ραγκαβής, ότι μετά την ίδρυση του Παρθενγωγείου της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας η πολιτεία «εθεώρησεν εαυτήν απηλλαγμένη της φροντίδος ταύτης και ουδέποτε πλέον ενέκυψεν εις αυτήν», αλλά οπωσδήποτε για τη στάση αυτή της πολιτείας δεν μπορούμε να πούμε ότι ευθύνεται η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.

Η «παρεκτροπή» της Εταιρείας από τον αρχικό της σκοπό «έφερε διαίρεσιν μεταξύ των μελών της Εταιρείας και επικρατησάντων των υπέρ ιδρύσεως ανωτάτου παρθενγωγείου συνηγορούντων απεχώρησαν αυτής οι θιασώται της δημοτικής παιδείας και η Εταιρεία περιορίσθη έκτοτε απλώς εις το έργον της ιδρύσεως και διατηρήσεως παρθενγωγείων ανωτάτων». Η γυναικεία εκπαίδευση θα αποτελέσει στο εξής την αποκλειστική φροντίδα της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και σκοπός της, σύμφωνα με τον «οργανισμό» της 10ης Απριλίου 1882, θα γίνει «η αγωγή και εκπαίδευσις του λαού ιδίως δε του γυναικείου φύλου, δια συστάσεως Παρθενγωγείων, Διδασκαλείων και σχολείων προς την στοιχειώδη και εγκύκλιον εκπαίδευσιν».

Αμέσως μετά τη σύσταση της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας έγιναν έρμαιοι και προσφέρθηκαν εισφορές από τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας και, κυρίως τον εξωτερικού όπως από το Λιόβρο, την Τεργέστη, Μάλτα, Βιέννη, Πέστη, Οδησό,

Μόσχα, Κωνσταντινούπολη, Σύμωρη, Αλεξάνδρεια, Κάιρο, Πίζα, Παρίσι και Λονδίνο, όπου υπήρχαν ελληνικές κοινότητες.

Όπως είναι γνωστό, το έργο της Εταιρείας υποστήριξαν επίσης ηθικά και υλικά οι βασιλίσσες Αμαλία και Όλγα.

Το 1850 ο ηπειρώτης Απόστολος Αρσάκης, που ζούσε στη Ρουμανία, αναλαμβάνει τη δαπάνη για την ανέγερση ιδιόκτητου σχολικού κτιρίου της Εταιρείας και ως το θάνατό του ενισχύει με διάφορα ποσά το έργο της. Το ίδρυμα προς τιμή του μεγάλου αυτού ενεργέτη ονομάζεται από τότε «Αρσάκειο». Το παράδειγμα του Αρσάκη μιμήθηκαν και άλλοι πλούσιοι Έλληνες όπως ο Σπ. Βαλέτας, ο Μ. Ράλλης, ο Α. Στίνης και πολλοί άλλοι.

Το πρώτο σχολείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας άρχισε, όπως φαίνεται και από σχετική πρόσκληση προς τους γονείς των υποηγήφων μαθητών, να λειτουργεί το 1837, δηλαδή ένα χρόνο περίπου μετά από την ίδρυσή της.

«Το υπό της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας συστηθέν σχολείον των κορισίων είναι ήδη έτοιμον, όθεν ειδοποιούνται όσοι των γονείων επιθυμούν να παρουσιάσωσι τα τέκνα των δια να καταγραφώσιν εις τους καταλόγους των μαθητριών. Η καταγραφή γίνεται εις το κατάστημα του σχολείου. (...)».

Αι εις το κατώτερον σχολείον κατατασσόμεναι μαθήτριάι πρέπει να έγωσιν ηλικίαν υπέρ τα έξι έτη, και θέλουν διδάσκεσθαι μισθί τα διωρισμένα εις τα δημοτικά σχολεία μαθήματα και τα χειροτεχνήματα.

Εις το ανώτερον σχολείον, όπου θέλουν διδάσκεσθαι αι μέλλουσαι να γίνωσι διδασκάλισσαι υπότροφοι της Εταιρείας, ημπορούν να συνδιδάσκωνται και άλλων πολιτών κοράσια, όσα έχουν χρειάν ανωτέρας παιδείας, αλλά το περί παραδοχής

τούτων θα κανονισθή μετ' ολίγων».

Το πρώτο αυτό σχολείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, λειτούργησε σε δυο τμήματα: στο κατώτερο, όπου παρέχονταν δωρεάν η στοιχειώδης εκπαίδευση, και στο ανώτερο όπου φοιτούσαν κυρίως υποηγήφεις δασκάλες, αλλά και όσες ενδιαφέρονταν να αποκτήσουν γενικά κάποια ανώτερη μόρφωση. Οι τελευταίες αυτές πλήρωναν βέβαια τα καθορισμένα δίδακτρα: «Αν τινες των γονείων επιθυμούν να δώσουν εις τας κόρας των την ανωτέραν τιαύτην εκπαίδευσιν, δύνανται να τας εισάξωσιν εις το σχολείον, πληρώνοντες κατά μήνα μικρά τινα δίδακτρα, η δε Εταιρεία επιφυλλάττεται το δικαίωμα να παραδέχεται αμισθί τας πτωχάς και ορφανάς των αγωνισθέντων υπέρ πατρίδος», αναφέρει ο αρχιμανδρίτης Μισαήλ Αποστολίδης στο λόγο που εκφώνησε κατά την «εγκαθίδρυση» του Σχολείου της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Βέβαια, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η Εταιρεία δεν πραγματοποίησε πλήρως τις «επαγγελίες» αυτές, γιατί τα δίδακτρα των σχολείων αυτών δεν ήταν χαμηλά και γιατί επανειλημμένα εκφράστηκε η διαμαρτυρία ότι οι υποτροφίες δε δίνονταν μόνο σε μαθήτριες που είχαν πραγματικά ανάγκη. Για να καλύψει τις ανάγκες της χώρας σε διδακτικό προσωπικό για τα Δημοτικά Σχολεία, που είχαν αρχίσει να πληθαίνουν, η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία όρισε από την αρχή πρωταρχικό σκοπό τον ανώτερο σχολείον της την εκπαίδευση κοριτσιών στο επάγγελμα της δασκάλας. Παράλληλα, όμως, έδωσε τη δυνατότητα να φοιτήσουν σε αυτό και όσες κοπέλες ενδιαφέρονταν μόνο να αποκτήσουν κάποια μόρφωση. Ο διττός σκοπός του σχολείου και οι δυσκολίες που παρουσίαζε η πραγμάτωσή του φαίνεται πως αποσχόλησε αρκετά τους εταίρους της Φιλεκπαιδευτικής Ε-

ταιρείας και πως προκάλεσε ουσιαστικές αντιρρήσεις. Στα Πρακτικά της Ε' Γενικής Συνέλευσης της Εταιρείας (1838), μετά από την αναφορά στο σχολείο που ίδρυσε η Εταιρεία «προς μόρφωσιν των διδασκαλισσών» και στο αλληλοδιδασκικό «όπου και αι διδασκάλισσαι θέλουν γυμνάζεσθαι το πρακτικόν της διδασκαλίας», διατυπώνεται, για πρώτη φορά, η σκέψη για ένα άλλο είδος ενδιάμεσου σχολείου:

«Το διοικητικόν συμβούλιον αποφάσισε να συστήσῃ και ἕτερον σχολεῖον μεσαῖον, κατ' αἰτήσιν πολλῶν γονέων, εἰς τὸ οποίον θέλουσι διδάσσεσθαι τῶν ευκαταστάτων τα κορῶσια πληρόντων μικρὰ τινὰ δίδακτρα. Τοῦτο τὸ κατὰσθημα εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ δαπανηρότερον ἔργον τῆς Εταιρείας, ἀλλὰ τί το λαμπρότερον και τὸ εὐοφελέστερον εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς παιδείας, διότι ἐξ αὐτοῦ μέλει να διαδοθῆ εἰς τὰς επαρχίας ἡ ἐκπαίδευσις τῶν Γυναικείων γένους».

Το σχῆμα που προτείνεται στα 1838, Αλληλοδιδασκικό - Μεσαῖο σχολεῖο-Διδασκαλεῖο, δυστυχῶς δεν εφαρμόστηκε. Στα κατοπινὰ χρόνια επικρατεῖ τὸ σχῆμα: Αλληλοδιδασκικό σχολεῖο - Διδασκαλεῖο.

Στα Πρακτικά τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας τῶν δυο πρώτων ετών ἡ διάρκεια τῶν σπουδῶν στο ἀνώτερο σχολεῖο τῆς δεν καθορίζεται με σαφήνεια. Αναφέρονται μόνο τα μαθήματα και ὁ ἀριθμὸς τῶν πρώτων μαθητριῶν τοῦ σχολεῖου. Ἐμμεση ἔνδειξη για τὴν διάρκεια τῶν σπουδῶν ἀποτελεῖ ἡ πληροφορία ὅτι «ἐπτά μαθήτρια τοῦ ἀνωτέρου σχολεῖου, ἐξετασθεῖσαι κατὰ τὸν Νόμον, ἐνεκρίθησαν, ὡς ἔχουσαι τὰς ἀπαιτουμένας γνώσεις εἰς τὸ να λάβωσιν ἕνα βαθμὸν διδασκαλίσσης». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι οἱ πρώτες δασκάλες τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας φοίτησαν δύο μόνο χρό-

νια, ἀπὸ τὸ 1837 ὡς τὸ 1839, στο ἀνώτερο σχολεῖο. Τὴν ἐπόμενη χρονιά ὁμως, στὴ συνεδρίαση τῆς 7ης Ἀπριλίου 1840, ἡ Εταιρεία καθορίζει με σαφήνεια, για πρώτη φορά, τὴ διάρθρωση τῶν σχολείων τῆς: «Τὸ κατὰσθημα διαιρεῖται εἰς δυο μέρη, ἡγουν εἰς ἀνώτερον και κατώτερον σχολεῖον. Ἐκαστον δε τούτων διαιρεῖται εἰς κλάσεις. Το δε ἀνώτερον... διαιρεῖται εἰς τρεῖς κλάσεις. Το δε κατώτερον εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκικόν». Φαίνεται λοιπὸν καθαρά ὅτι τὸ ἀνώτερο σχολεῖο περιλαμβάνει τρεῖς τάξεις, ἐνὸς τῆς σχετικῆς βιβλιογραφία επικρατεῖ ἀσάφεια σχετικὰ με τὸ θέμα αὐτό.

Ὁ πρώτος ἐπίσημος κανονισμὸς τοῦ «ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας» κυκλοφόρησε στα 1842. Σύμφωνα με τὸ ἀρθρο 1 τῶν κανονισμῶν αὐτοῦ «Τὸ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλεῖον τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας, εἶναι μεν συστημένον κυρίως πρὸς μόρφωσιν διδασκαλισσῶν κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς τρίτης συνελεύσεως αὐτῆς, δέχεται δε και ἕτερα κορῶσια πρὸς ἐκπαίδευσιν εἴτ' ἐν αὐτῷ διατιθέμενα εἴτ' ἐξωθεν φοιτῶντα».

Καθιερώνεται λοιπὸν ἀπὸ τὴν Εταιρεία ἕνα τύπος σχολεῖου που ονομάζεται Διδασκαλεῖο, ἀλλὰ ἔχει διπλὸ σκοπὸ: πρῶτα τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς δασκάλας και, κοντὰ σ' αὐτὴ, τὴ γενικὴ μόρφωση τῶν κορι-

τσιῶν, με κοινὸ πρόγραμμα μαθημάτων. Τα χρόνια φοίτησης ἀυξάνονται ἀπὸ τρία σε τέσσερα: «Τῶν εἰρημένων μαθημάτων ἡ περίοδος συμπληροῦνται ἐν τετραετίᾳ». Με τὸν ἐπόμενον κανονισμὸ, τοῦ 1851, ὁ σκοπὸς τοῦ Διδασκαλείου μένει ὁ ἴδιος, ἐνὸς τα χρόνια φοίτησης ἀυξάνονται και πάλι ἀπὸ τέσσερα σε πέντε. Ὁ κανονισμὸς τοῦ 1857 δεν ονομάζει τὸ ἀνώτερο αὐτὸ σχολεῖο «Διδασκαλεῖο», ὅπως οἱ δυο προηγούμενοι, ἀλλὰ «Παρθεναγωγεῖο». Βέβαια ὁ σκοπὸς καθὼς και ἡ διάρκεια φοίτησης παραμένουν τα ἴδια με ἐκεῖνα που ἀναφέρονται και στον κανονισμὸ τοῦ 1851, δηλαδή πενταετῆς φοίτησης, και κύριος στόχος ἡ ἐκπαίδευση τῆς δασκάλας. Ἐπομένως ὡς τὸ τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς, τὸ σχολεῖο τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας (με τὴν ονομασία Διδασκαλεῖο ἢ Παρθεναγωγεῖο), παραμένει ἕνα σχολεῖο Ἐπαγγελματικῆς και Γενικῆς Ἐκπαίδευσης. Ἀπὸ τῆς μαθητριῶν τοῦ σχολεῖου αὐτοῦ, οἱ περισσότερες ὑπότροφες τῆς Εταιρείας και στὴ συνέχεια τῶν κράτους και τῶν δήμων «πτωχαὶ και ὀρφαναὶ τῶν ἀγωνισθέντων ἐπὶ πατρίδος» και ἔμειναν στο οἰκοτροφεῖο που διατηροῦσε τὸ σχολεῖο. Οἱ ὑπόλοιπες εἰσοδικικῆς μαθήτριες πρέπει να προέρχονταν ἀπὸ τα ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας, γιατί τα δίδακτρα τοῦ σχολεῖου ἦταν ἀρκετὰ ἀκριβά.

ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

Συνέχεια ἀπὸ τὴ σελ. 112

5) Θεοδοσιάννης, Καματὰ Φθιώτιδος, 6) Κατσαβριῶς, Καματὰ Φθιώτιδος, 7) Νίκων Γ., Σκεπάρι Νήσια, 8) Εὐθυμόπουλος, Μεσσηνικόλα - Ἄγραφα, 9) Μίσης Τάσσοι, Ἀγ. Ηλίας Βοδενόν, 10) Μπάπκας, Βλάντοβο, 11) Μαλανδράκης, Κρής, 12) Λανίστας, λοχ. πυροβ. Φθιώτις.

1) Ἀλ. Σακελλάρης, τραυματίας ελαφρῶς, 2) Κων. Γαρέφης ἢ Κατσούδης, ἐκ Πηλίου, ἀκόλουθός μου ἰδιαιτέρως.

Συνεχίζεται
Γ. Τονσίμης

Εκδήλωση της Π.Ε.Ν. «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

με καλεσμένο του φιλόσοφο κ. Χρήστο Γιανναρά

Στις 4 του Οκτώβρη η Π.Ε.Ν. «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» διοργάνωσε στην αίθουσα Κοιντοσέρτων της Εστίας Μουσών μια εκδήλωση με ομιλητή τον καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου, τον φιλόσοφο κ. Χρήστο Γιανναρά.

Αντιστάσεις: Ελληνογένεση ήταν το θέμα που ανέπτυξε και συζητή-

Της Λευκής Σαμαρά

σε μαζί με το ακροατήριο που πήγε να τον παρακολουθήσει ο καθηγητής κ. Χρήστος Γιανναράς.

Αναρωτήθηκε ο κ. Γιανναράς, αν στην σημερινή, όπως διαμορφώνεται, Ευρωπαϊκή κοινωνία, αξίζει να νείμει να δηλώνει πως είναι Έλληνας.

Ακούγεται σκληρό, αλλά μόνον έτσι μπορεί να χαρακτηριστεί η σημερινή Ελληνική πραγματικότητα.

Πώς θα μπορούσε στην Ευρώπη, στον κόσμο; Σαν τί;

Θα μπορούσε σαν πιθηκίζοντες φασισφροντίδες, ντιμπεϊτίστες, κινήτο-νεοπλουτο-τρίεφρονάκηδες;

Τί έμεινε από την Ελλάδα, από τον Έλληνα, από αυτήν την θωματουργή μαγιά που όπως έλεγε ο Μακρυγιάννης «όσο και να φάνε από μας πάντα θα μένει μαγιά...». Ποιά μαγιά έμεινε; Η μαγιά της Παιδείας που όσο πάει γίνεται πιο πρόχειρη, πιο παταγαλιώτικη, πιο επιφανειακή, υπακούοντας και αυτή ιαζώμα σε πολυεθνικές σκοπιμότητες και ξένα αποτεχνημένα πρότυπα;

Αναρωτήθηκε ο κ. Γιανναράς,

πως και με ποιο δικαίωμα εν μια νυκτί η βουλή γέμισε την κατάργηση των τόνων στα σχολεία, σβένοντας μια ιστορία δυο χιλιάδων χρόνων.

Πώς θα μπορούσε ισάξιοι πολίτες και όχι δεύτερης κατηγορίας στη σημερινή Ευρώπη; Ποιά ταυτότητα έχουμε να καταθέσουμε στο σημερινό γένεσθαι;

Αν στα διδύμοι όλων των κόσμων σήμερα, ζητούνται ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης είναι γιατί και μετά από τρεις χιλιάδες χρόνια, αυτοί κοιμίζουν μια πρόταση ζωής.

Ποιά είναι η σημερινή δική μας πρόταση; Η γλώσσα μας; Ο πολιτισμός μας; Η Ορθοδοξία;

Την γλώσσα μας την στραγγαλίσαμε και την στραγγαλίζουμε συνεχώς, βοηθώντας και των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Συνεννοούμαστε με τρεις πλέον λέξεις. Βασικά, έγινε, εντάξει.

Με την κατάργηση των αρχαίων ελληνικών, το άλλο έγκλημα, και την υστερία της μισομάθησης άλλων γλωσσών, η δυσκολία επικοινωνίας είναι ζωοφανής κυρίως στους νέους που προσπαθούν απεγνωσμένα να βρουν τις κατάλληλες λέξεις να εκφραστούν.

Ο πολιτισμός μας φθηνώνει καθημερινά και η γνώση μας με την παρακολούθηση κατά κόρον πανάθλιων προγραμμάτων, κλεισμένοι σε κοντιά από μπετόν χωρίς καιιά ταυτότητα που λέγονται στίβια. Ότι είχε ταυτότητα και ιστορία, το αντικαταστήσαμε με την κακογονιστία και την ευτέλεια, καταστρέφοντας όλη την διάχυτη, και στο τελευταίο

χωρό, ελληνική πατροπαράδοτη αγωνιστικότητα. Η επικοινωνία ελάχιστη έως αδύνατη. Όλο το ενδιαφέρον στραμμένο στην απόκτηση πολιτελούς αυτοζινητόν ή εξοχικού, κατά το πρότυπο των Ελβετικών Άλπεων που θα μάζ ανεβάσουν (;) και κοινωνικά.

Είναι καιρός ν' αρχίσει μια σταυροφορία από απλούς πολίτες, να γίνουν πυρήνες για αφύπνιση, για άλλους τρόπους σέφυξης, για διάλογο, για προβληματισμό;

Μπορούμε σήμερα μέσω της Ορθοδοξίας να αξιοποιήσουμε την Ελληνική μας ταυτότητα;

Μπορούμε άραγε να συλλάβουμε το νόημα της Ανάστασης, να έχουμε τη βεβαιότητα ότι με τον θάνατο τίποτα δεν τελειώνει, πως ο πυρήνας της ύπαρξής μας, η προσωπικότητα του ανθρώπου δεν τελειώνει με τον βιολογικό θάνατο; Στη δική μας ορθόδοξη παράδοση η αναφορά είναι σε έναν θεό όχι τιμωρό και δικαστή, αλλά θεό αγάπης.

Δεκαετίες τώρα προσπαθούμε να ξεριζώσουμε πεισματικά κάθε πίστη και ελπίδα από την ψυχή μας, την ομηιάσαμε με πιθηκισμούς και ζιπασιά «μοντέρνων ιδεών», που αφήνουν τον άνθρωπο αβοήθητο σε φοβερή ερημιά και μοναξιά.

Τελείωσαν λοιπόν όλα. Όχι, είπε ο κ. Γιανναράς. Όχι αν εμείς δεν θέλουμε και αν έχουμε τη δύναμη και το θάρρος να παλαίψουμε για να κατακτήσουμε μια ξεχωριστή θέση στον σημερινό κόσμο, παραθέτοντας τη δική μας πρόταση πολιτισμού μαζί με τη διαχρονική Ελληνική μας ταυτότητα.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΗΣΕΩΝ

Ενα βήμα προς την Ευρώπη των Πολιτών

Η γέννηση και η φιλοσοφία του θεσμού

Η σύλληψη της ιδέας των αδελφοποιήσεων μεταξύ των πόλεων διαφόρων κρατών και εθνών έγινε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αφού εντοπίσθηκε η ανάγκη ειρηνικής συνύπαρξης και αποφυγής μελλοντικών διασπάσεων και εθνοπραξιών μεταξύ των λαών της Ευρώπης, που επί πλέον έχουν σε γενικές γραμμές κοινή πολιτιστική κληρονομιά.

Ο θεσμός των αδελφοποιήσεων, που προσφέρεται σήμερα από πρωτοβουλίες δύο μεγάλων οργανώσεων, του Συμβουλίου Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης και της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Ενωμένων και Αδελφοποιημένων Πόλεων, αντιμετωπίζεται ως πράξη συμβολική αλλά και πολιτική, Συμβολική, γιατί δίνει την ευκαιρία στον πολίτη για στενότερη επαφή και συνειδητοποίηση των κοινών στοιχείων του με τον πολίτη άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, και πολιτική, γιατί δημιουργεί τις προϋποθέσεις ν' αναπτυχθούν συγκεκριμένες μορφές συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο.

Ο βασικός στόχος λοιπόν είναι η ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των λαών της Ευρώπης στην βάση των τοπικών κοινωνιών, με την μορφοποίηση κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας, που θα οδηγήσει σταδιακά στην δημιουργία της ΕΥΡΩΠΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ. Η ανθρώπινη διάσταση είναι αυτή η οποία θα παίξει τον σημαντικότερο ρόλο σ' αυτήν την διαδικασία, η οποία θα θα-

ρήσει στην ανάπτυξη της τοπικής αυτονομίας και πρωτοβουλίας για επίλυση κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων όπως η αύξηση της ανεργ-

Των Γιώργου Αδαμίδη και Αλέξ)δρου Οικονόμου

γίας, η περιθωριοποίηση κοινωνικών ομάδων, η φτώχεια, τα ναρκοτικά, καθώς και η υτοβάθμιση των ανθρωπίνων ζοής, η ανασφάλεια, η αύξηση των φαινομένων ρατσισμού και φανατισμού κλπ.

Η μορφή και η φιλοσοφία του δικτύου των επιμέρους αδελφοποιημένων πόλεων δεν μπορεί να παρακλίνει από τον πυρήνα της βάσης των τοπικών κοινωνιών. Γι' αυτό εξ άλλου οι αδελφοποιήσεις γίνονται συνήθως μεταξύ πόλεων που έχουν ανάλογο μέγεθος, και κατά το δυνατόν κάποια άλλα κοινά χαρακτηριστικά, όπως είναι η παραγωγική βάση της τοπικής τους οικονομίας, το περιβάλλον, η πολιτιστική τους κληρονομιά. Έτσι και τα προβλήματα που οι πόλεις αυτές έχουν ν' αντιμετωπίσουν έχουν κάποια κοινή βάση, και επομένως η όποια αντιμετώπισή τους θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως παράδειγμα για τους υπόλοιπους, ή ακόμη ν' αποτελέσει αντικείμενο από κοινού ενεργειών για την επίλυσή τους.

Αναπόφευκτα λοιπόν, στην κατεύθυνση αυτού του γενικότερου πλαισίου των ανταλλαγών και συνεργασιών, κινείται και το δίκτυο των αδελφοποιημένων πόλεων στο οποίο

συμμετέχει και η Νάουσα.

Η Νάουσα στο Δίκτυο

Χρονολογικά η Νάουσα ξεκινά τα πρώτα βήματά της στον χώρο των αδελφοποιήσεων με άλλες πόλεις από το 1992, όταν αδελφοποιείται τον Δεκέμβριο με την Γαλλική πόλη Faches-Thumesnii, αποτέλεσμα των πρωτοβουλιών που ανέπτυξε η εκεί δραστήρια ελληνική Κοινότητα και συνεχίζεται τον Οκτώβριο του 1993 με την αδελφοποίησή της με την Νάουσα της Πάρου, που υλοποιεί μία παλιά πρόταση για την ανάπτυξη δεσμών μεταξύ των ομόνομων ελληνικών πόλεων. Καθώς δε η Faches-Thumesnii, συμμετέχει σε ευρύτερο δίκτυο αδελφοποιημένων πόλεων, γίνεται και η Νάουσα, μαζί με τη Νάουσα της Πάρου συμμετοχος των ενεργειών και επαφών με τις πόλεις Stolberg (Haiz)- Stolberg (Rhid) Γερμανίας, St. Neots - Αγγλίας, Hodonin - Τσεχίας και Cattolica - Ιταλίας.

Από τότε μια μεγάλη σειρά ανταλλαγών και συναντήσεων εργασίας πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των πόλεων αυτών, από επίσημες αντιπροσωπείες Δημάρχων και Δημοτικών Συμβουλίων, μέχρι πολυεθνικές ομάδες προετοιμασίας επιφυλακτών εκδρομικών και βεβαίως οι τακτικές καλοκαιρινές συναντήσεις ομάδων νέων. Σ' αυτές, οι αντιπροσωπείες των νέων καλούνται να συμβιβάσουν για αρκετές μέρες κάθε φορά σε μια από τις αδελφές πόλεις του δικτύου και γνωρίζοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τους

ανθρώπους του κάθε τόπου, να έρθουν σ' επαφή μεταξύ τους και ν' αναπτύξουν τις διαπροσωπικές σχέσεις, μέσα από την ιδιαιτερότητα του καθενός..

Εκατοντάδες συμπολίτες μας, οι περισσότεροι νέοι, έχουν ήδη σημειώσει σ' αυτές τις ανταλλαγές, ενώ οι προσοπτικές που ανοίγονται είναι ακόμη πιο ενθαρρυντικές. Άλλες δραστηριότητες που αναλήφθηκαν κατά την διάρκεια αυτών των ετών είναι οι ανταλλαγές πολιτιστικού χαρακτήρα, η παρουσίαση έντεχνου υλικού σε τοπικές και διεθνείς εκθέσεις με στόχο την προώθηση της πόλης, καθώς και η υποβολή κοινών προτάσεων σε επιδοτούμενα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, οι ανταλλαγές αυτές διαφόρων κατηγοριών πολιτών οδηγούν στην δημιουργία του θετικού κλίματος μεταξύ των πόλεων του δικτύου γεγονός που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη των σχέσεων που θα θέσουν εν τέλει τις βάσεις για το επιθυμητό αποτέλεσμα, την ΕΥΡΩΠΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ.

Οι ενέργειες αυτές του δικτύου μας των αδελφοποιημένων πόλεων εκτιμήθηκαν κατά τέτοιο τρόπο από την Ε.Ε. ώστε τον Οκτώβριο του 1995 στο Λονδίνο ο Δήμος Νάουσας, βραβεύθηκε με τα ΧΡΥΣΑ ΑΣΤΕΡΙΑ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΗΣΕΩΝ, για «τις παραδειγματικές του δραστηριότητες».

Η 6η Διεθνής Συνάντηση Δημάρχων

Κατά την 6η Διεθνή Συνάντηση Δημάρχων Αδελφοποιημένων Πόλεων, που πραγματοποιήθηκε φέτος στη Νάουσα, από 9-14 Οκτωβρίου, έγιναν εκτιμήσεις για την μέχρι τώρα πορεία των αδελφοποιήσεων και καταγράφηκαν οι προβληματισμοί για την παρατέρα εξέλιξη του θεσμού. Πιο συγκεκριμένα, επισημάν-

θηκε ότι τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς και ο φόβος μιας χαμένης Εθνικής ταυτότητας, δεσκόλειον την ανάπτυξη αισθημάτων αλληλεγγύης όπως επιθυμεί η Ε.Ε. και κινδυνεύουν να δημιουργήσουν κρίσεις μέσα από την ανάδυσση γενικού εθνικής έπαρσης.

Παρόσο, επιβεβαιώθηκε για μια ακόμη φορά η πάγια θέση του Διεύθυντος των Πόλεων για ανάδειξη της νεοίαρχης θέσης της Πόλης ως ανθρωπίνου ιδρύματος, γύρω από την οποία επιδιώκεται η Λειψόρος Ανάπτυξη, το εν Ξη, η κοινωνική ανάρθεια της πλειοψηφίας των πληθυσμών και τελικά ο προσδιορισμός του μέλλοντός μας, με ανανεωμένο το όραμα προσδόν της ανθρωπότητας και τον πολιτισμό της. Έτσι, αποφασίστηκε, πέρα από τις επόμενες συναντήσεις Δημάρχων, συνόδων (εμφυχοτών) και νέων, να ενθαρρυνθούν και ενδυναμωθούν οι επί μέρους ανταλλαγές στα πεδία

του πολιτισμού, του αθλητισμού και του εμπορίου με στόχο να δημιουργηθεί ένας θεσμός Ετησίων Διεθνών Πολιτιστικών Συναντήσεων των Αδελφοποιημένων Πόλεων.

Όπως δείχνει τόσο η πρόσφατη διάκριση, όσο και η επιτυχία με την οποία η Νάουσα έφερε σε πέρας την πρόσφατη Συνάντηση Δημάρχων, η πόλη μας κινείται πρωτοποριακά σε πλαίσια τα οποία αντανακλούν την φιλοσοφία του θεσμού των αδελφοποιήσεων, όπως αυτή υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεν σταματά όμως σε παλαιές μνείες, παρά θέτει νέους στόχους για την επίτευξη αυτού του κοινού ονείρου, που εμφανίζεται πλέον ως επιτακτική ανάγκη για το μέλλον, την δημιουργία της ενιαίας Ευρώπης, στην βάση όμως αποφάσεων που πηγάζουν από τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των τοπικών κοινοτήτων, κι όχι των εξουσιών που κατευθύνονται από κυβερνητικά κέντρα.

● ΣΤΗ ΡΕΜΑΤΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ

Συνέχεια από τη σελ. 137

καφέ, την ώρα που εκείνος σ' ένα τερπύρι σημείωνε τα ονόματα για να τους στείλη στην αστυνομία. Το ασπένιο μετζίτι έκανε το θαύμα του. Και σαν από μεγαλοφυγία, τους είπε:

— 'Αίντε, γζίντ ορντά σίντι - 'Αίντε, πηγαίνετε τώρα από δω.

Σεμράζεφαν τα κορίνια και τις πλάστιγγες, ανέβηκαν στ' ύλογά τους κι οι γραφίδες αναφοροκκινισμένοι ακόμη απ' τον καυγά πήραν τον κατήφορο ανασασμένοι, χαμογελόντας, σφυρίζοντας.

Σε λίγο ο Τσαρνούχας τραγουδούσε το αγαπημένο του ντόπιο τραγούδι.

Λεν σάρεζαν τ' αιώνια Μαρία, μόν' σ' άρεζε η Πολιάνα, Νταϊλιάνα, κι ο απάνω μαχαλάς, κι

ο απάνω μαχαλάς.

Λώνια, Πολιάνα, Κίωσι, Καμμένα, σνοιοζίες της Νιάουστας που μέσα σ' αυτές πλέκονταν οι μέρες κι η ιστορία του Αγώνα, του αγώνα που βάσταζε ψηλά το εθνικό φρόνημα των σζλάβων.

Κάτω εκεί δεξιά, στα χράσπεδα της Χοντροσούγγλας, ένας τάφος που κλείνει δεκατρείς ιφρανές μύατρος και ήρους και τόσα άλλα σζόμπια μνήματα μιλούν για τη θεληματική θυσία των παλικαριών, που δόσανε τα νεύατά τους για τη Μακεδονία.

'Ενα ευλαβικό, πονεμένο χαιρετισμό στέλνει ο αρχηγός στα παλικάρια του, και ζείνος παίρνει τον δρόμο του γροισμού για τη λείτερη πατρίδα.

« Π Ε Λ Λ Α »

Η ΝΕΑ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΒΕΡΙΚΟΚΚΙΑΣ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΦΥΛΛΟΒΟΛΩΝ ΔΕΝΔΡΩΝ, ΑΝΕΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΙΩΣΗ «ΕΥΛΟΓΙΑΣ» (SHORKA) ΚΑΙ ΜΕ ΚΑΡΠΟΥΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΥΣ ΓΙΑ ΚΟΝΣΕΡΒΟΠΟΙΗΣΗ

(Η κονσερβοποίηση του βερικόκκου αποτελεί Εθνική ανάγκη)

Ερευνητική Ομάδα

- 1) Στυλιανίδης Δημ., Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 2) Συργιαννίδης Γεώργ. Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 3) Μάϊνου Αθηνά, Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 4) Μαλλίδης Κων)νος Ινστιτούτο Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων
- 5) Παπαργυρίου Αριστείδης Δ)νση Γεωργίας Κορινθίας
- 6) Μαγγανάρης Αθ. Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων
- 7) Dosba F. INRA. Center de Recherches de Bordeaux - France
- 8) Κατσαμποξάκης Κων. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων.

Η Βερικόκκιά σε Παγκόσμια κλίμακα

Η καλλιέργεια της βερικόκκιάς σε Ευρωπαϊκό επίπεδο τα τελευταία χρόνια επεκτάθηκε, αλλά δεν μπόρεσε να ικανοποιήσει την αγορά, τόσο στο επιτραπέζιο, όσο και στο μεταποιημένο βερικόκκο.

Η παραγωγή των χωρών της Ευρώπης αποτελεί το 40% της παγκόσμιας παραγωγής. Η συμμετοχή των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή παραγωγή ανέρχεται στο 75% περίπου.

Σε παγκόσμια κλίμακα οι κυριότερες χώρες παραγωγής βερικόκκου κατά την περίοδο 1982-86 ήταν:

Τουρκία 13%

Πρώην Σοβιετική Ένωση	10%
Ιταλία	10%
Ελλάδα	9%
Ισπανία	8%
Γαλλία και Η.Π.Α.	5%

Η παγκόσμια παραγωγή βερικόκκων, σύμφωνα με στοιχεία του FAO (Οργανισμός τροφίμων και Γεωργίας) ανέρχεται περίπου σε 2.200.000 τόννους ετησίως.

Οι πέντε Μεσογειακές Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παράγαν κατά τα έτη 1990 και 1994 τις εξής ποσότητες σε χιλιάδες τόννους.

Χώρα	1990	1994
Ισπανία	120	199
Ιταλία	185	180
Γαλλία	110	169
Ελλάδα	113	80
Πορτογαλία	5	2

Ανεπίσημα στοιχεία φέρουν την Τουρκία με μιά παραγωγή 320.000 τόννων κατά έτος 1992.

Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής της κάθε χώρας, καταναλώνεται στην εσωτερική αγορά, λόγω ευπάθειας του καρπού στη μεταφορά και συντήρηση. Η βιομηχανία απορροφά το 50% περίπου της παγκόσμιας παραγωγής.

Η Βερικόκκιά στην Ελλάδα

Η καλλιέργεια της βερικόκκιάς στη χώρα μας ήταν και εξακολουθεί και σήμερα να είναι εντοπισμένη στην Πελοπόννησο

και κυρίως στους Νομούς Αργολίδας και Κορινθίας. Μικρές νησίδες υπάρχουν φυσικά και σε άλλα μέρη της χώρας, με κυριότερη αυτήν της Χαλκιδικής, με κέντρο το χωριό «Πορταριά».

Η Ελλάδα από τη δεκαετία του 1960 κατείχε μια εξέχουσα

Του Δημ. Στυλιανίδη τ. Δ)ντή Ιν. Φυλ. Δένδρων

θέση στις αγορές της Ευρώπης, τόσο με τα νωπά, όσο και με τα κονσερβοποιημένα βερικόκκα. Δυσ Ελληνικές ποικιλίες, η «Τίρυνθος» και η Μπεμπέκου, θεωρούνται από τις καλύτερες ποικιλίες της Ευρώπης και ειδικότερα η Μπεμπέκου, μια από τις καλύτερες του κόσμου.

Όλες οι Μεσογειακές χώρες της Ε.Ε. έσπευσαν να αποκτήσουν και να καλλιεργήσουν και τις δυο αυτές ποικιλίες. Αλλά και η μακρινή Νότια Αφρική, που είναι μια από τις πρώτες χώρες στην κονσερβοποίηση ροδακίνων και βερικόκκων, βλέποντας την υψηλή ποιότητα κομπόστας που παράγεται από τη Μπεμπέκου, έσπευσε και αυτή να αποκτήσει την ποικιλία μέσω Γαλλίας.

Το προβάδισμα αυτό της χώρας μας δυστυχώς ήλθε να το διαταράξει η εξάπλωση της φοβερής ασθένειας που οφείλεται στον ιό της shorka (Ευλογία). Η φοβερή αυτή ασθένεια με μια

εξαιρετικά μολυσματική φυλή, τη φυλή «Μ» (Marcus), προκάλεσε πολύ σοβαρά προβλήματα και στις δυο ποικιλίες, αλλά πιο πολύ στην ποικιλία «Τύρυνθος» η οποία αποδείχθηκε εξαιρετικά ευπαθής. Η ίωση Ευλογιά (shoika) υποβαθμίζει σοβαρά την ποιότητα των καρπών της βερικοκκιάς και τους κάνει ακατάλληλους για εμπορία, τόσο ως νωπούς, όσο και ως κονσερβοποιημένους σαν κομπόστα.

Όσο η ασθένεια επεκτεινόταν, τόσο η έλλειψη κατάλληλων καρπών γινόταν πιο εμφανής και οι τιμές των υγιών καρπών αυξάνονταν. Έτσι στη δεκαετία του 1990 οι τιμές των μη προσβεβλημένων καρπών ανέβηκαν και στις 200 δρχ. το κιλό. Αποτέλεσμα των υψηλών τιμών υπήρξε ο δραστικός περιορισμός της κονσερβοποίησης βερικοκκων από το σύνολο των βιομηχανιών και η κάθετη πώση των εξαγωγών κομπόστας από τη χώρα μας.

Έτσι, ενώ η χώρα μας κάλυπτε το 25% της παγκόσμιας αγοράς κομπόστας βερικοκκου με έναν όγκο εξαγωγών της τάξεως των 20.000 τόννων ετησίως, το 1993 έπεσε στο 5% και ασφαλώς σήμερα είναι ακόμα πιο κάτω. Το κενό αυτό έσπευσαν να καλύψουν άλλες χώρες και κυρίως η Νότια Αφρική και η Ισπανία οι οποίες αυξάνουν συνεχώς την παραγωγή κομπόστας και φυσικά και τις εξαγωγές. Η Νότια Αφρική για παράδειγμα, από 5.000 τόννους, ανέβασε την παραγωγή της κομπόστας στους 30.000 τόννους.

Εδώ ανακύπτει το μεγάλο ερώτημα. Τί κάνει η χώρα μας! Θα παραιτηθεί μόνη της και θα αποχωρήσει από τη διεθνή αγορά; Θα αφήσει έτσι άδοξα να

χαθούν οι εξαγωγές των 20.000 τόννων κομπόστας και πολύ περισσότερων νωπών βερικοκκων; Η απάντηση είναι, από εμάς τουλάχιστον, ότι δεν πρέπει να συμβεί κάτι τέτοιο. Είναι καταστρεπτικό για την Εθνική μας οικονομία, είναι καταστρεπτικό για τον Έλληνα αγρότη.

Αντιμετώπιση του προβλήματος από το Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων

Το Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων ήταν το πρώτο Ερευνητικό Ίδρυμα στον κόσμο, που ξεκίνησε να λύσει το πρόβλημα της φοβερής αυτής ασθένειας, με την επιλογή και τη δημιουργία ανεκτικών και ανθεκτικών ποικιλιών. Στη Νάουσα επισημάνθηκαν οι πρώτες ανθεκτικές ποικιλίες οι οποίες στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκαν από εμάς, αλλά και από τους Γάλλους ερευνητές σαν βασικό γενετικό υλικό. Όταν δε αργότερα οι πέντε Μεσογειακές χώρες (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα, Πορτογαλία) ανέλαβαν την εκτέλεση ενός ευρύτατου ερευνητικού προγράμματος για τη βερικοκκιά στα πλαίσια της Ε.Ε., στην Ελλάδα ανατέθηκε το τμήμα του προγράμματος που αφορούσε τη δημιουργία ποικιλιών ανθεκτικών στην ίωση «Ευλογιά» (shoika). Η ασθένεια αυτή βρίσκεται ήδη κοντά στο τέλος της λεηλασίας που πραγματοποιεί πάνω στην καλλιέργεια της βερικοκκιάς στη χώρα μας. Αλλά και στις άλλες χώρες της Ε.Ε., η απειλή άρχισε να είναι ορατή. Τα βλέμματα όλων είναι στραμμένα στην Ελλάδα, στο Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων, όπου 3.000 περίπου υβρίδια αξιολογούνται προς την κατεύθυν-

ση αυτή. Μέσα στα 25 χρόνια έρευνας που πραγματοποίησε το Ι.Φ.Δ. πάνω στο θέμα της αντοχής των ποικιλιών στην ίωση «ευλογιά» (shoika), ένα μέρος των 15 περίπου ετών αφιερώθηκε στην μελέτη και αξιολόγηση μιάς ποικιλίας που επισημάνθηκε στη Νάουσα σαν τυχαίο σπορόφυτο της ποικιλίας Μπεμπέκου. Το άτομο αυτό κατ' αρχήν έφερε την ονομασία Ι.Δ. ΜΠΕ-ΜΠΕΚΟΥ. Από τώρα παίρνει την ονομασία «ΠΕΛΛΑ» και με αυτήν θα αναφέρεται του λοιπού.

Το ιστορικό και η αξιολόγηση της ποικιλίας

Την επισήμανση και επί σειρά ετών παρακολούθηση της ποικιλίας έκαναν οι Γεωπόνοι του Ι.Φ.Δ. κ.κ. Γεώργιος Συργιαννίδης και Αθηνά Μάϊνου. Στη συνέχεια η ποικιλία μελετήθηκε για περισσότερα από 5 χρόνια από τους Γεωπόνους του Ινστ. Τεχνολογίας Γεωργικών προϊόντων κ.κ. Μαλλίδη Κων. και Κατσαμποξάκη Κων.

Ύστερα και από τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα του Ινστιτούτου Τεχνολογίας, απεστάλησαν εμβόλια στη Δύση Γεωργίας Κορινθίας όπου εγκαταστάθηκε συλλογή αξιολόγησης μαζί με την κλασική ποικιλία «Μπεμπέκου». Η συλλογή έγινε στο κτήμα της Γεωργικής Σχολής Βέλου - Κορινθίας. Την αξιολόγηση της ποικιλίας στις συνθήκες της εκεί περιοχής, πραγματοποίησε ο Γεωπόνος κ. Παπαργυρίου Αριστείδης. Το 1991 στάλθηκαν στο Κέντρο Γεωργικών Ερευνών του Bordeaux της Γαλλίας δείγματα βλαστών, όπου η Διευθύντρια κ. Dosba ήλεγξε την κατάσταση του δένδρου από πλευράς ιών και προσδιορίσε

τη φυλή του ιού που έφερε.

Τέλος ο Γεωπόνος του Ι.Φ.Δ. κ. Μαγγανάρης έκανε τον ηλεκτροφορητικό διαχωρισμό των ποικιλιών «Μπεμπέκου» και «Πέλλα».

Αποτελέσματα ερευνών

α) Δενδροκομικά χαρακτηριστικά

Κατά τη μακροχρόνια παρακολούθηση της ποικιλίας «Πέλλα» στο Ι.Φ.Δ. διαπιστώθηκε ότι το δένδρο προσβάλλεται από τον ιό της ευλογιάς (sharka), αλλά συμπτώματα της προσβολής εκδηλώνονται μόνο στα φύλλα και καθόλου ή ελάχιστα στους καρπούς. Ακόμα και στους πυρήνες των καρπών, όπου τα συμπτώματα την ίωσης θεωρούνται ως παθολογικά, δεν παρατηρήθηκε οποιοδήποτε σύμπτωμα. Παρόμοια υπήρξε η συμπεριφορά της στο Αγρόκτημα της Σχολής Βέλου - Κορινθίας, όπου η ποικιλία καρποφόρησε επί μια τετραετία. Αλλά και ιδιώτης παραγωγός ο οποίος εμβολίασε αριθμό δένδρων με την ποικιλία «Πέλλα» είχε τα ίδια αποτελέσματα επί τρία συνεχή χρόνια. Το δένδρο της ποικιλίας «Πέλλα» είναι μικρότερου όγκου αυτού της ποικιλίας Μπεμπέκου, πράγμα που επιτρέπει τη φύτευσή του σε μικρότερες αποστάσεις.

Η καρπόδεση της ποικιλίας «Πέλλα» είναι πολύ μεγάλη. Το ποσοστό της κυμάνθηκε από 50 - 70%, ενώ στην ποικιλία Μπεμπέκου σε διάφορες μετρήσεις αυτό κυμάνθηκε από 27 - 47%. Αποτέλεσμα της μεγάλης καρπόδεσης είναι η σίγουρη καρποφορία, αλλά από την άλλη πλευρά απαιτεί αραιώμα καρπών, λιγότερο αν προορίζεται για κονσερβοποίηση (κομπόστα), περισσότερο αν προορίζεται για επιτραπέζια χρήση. Η ποικιλία είναι αυτογόνιμη και δεν χρειάζεται επικονιαστής. Οι καρποί δεν έχουν στην ηλιαζόμενη πλευρά το κόκκινο επίχρωμα της ποικιλίας Μπεμπέκου, αλλά είναι ε-ξολοκλήρου κίτρινοι. Το φαινόμενο της έλλειψης κόκκινου επιχρώματος παρατηρήθηκε και σε άλλους κλώνους της ποικιλίας Μπεμπέκου. Η έλλειψη κόκκινου επιχρώματος κάνει τους καρπούς λιγότερο ελκυστικούς στην αγορά, αλλά αυτοί είναι πιο κατάλληλοι για παρασκευή κομπόστας. Τέλος οι καρποί της ποικιλίας «Πέλλα» φέρουν σε ορισμένα σημεία μικρή πρόσφυση της σάρκας στον πυρήνα. Το σχήμα του καρπού και τα άλλα χαρακτηριστικά του δεν διαφέρουν από αυτά της Μπεμπέκου.

β) Τεχνολογικά χαρακτηριστικά

Οι καρποί της ποικιλίας «Πέλλα» μελετήθηκαν τεχνολογικά από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων για περισσότερα από 5 χρόνια, ενώ κονσερβοποίηση έγινε και σε υάλινα βάζα στο εργοστάσιο της «Αγροτικής Κολινδρού».

Τα αποτελέσματα από την κονσερβοποίηση, όσον αφορά τρία βασικά χαρακτηριστικά της ποιότητας, ήτοι χρώμα, γεύση και υφή, παρουσιάζονται μ' ένα ιστογράμμα. Από το ιστογράμμα αυτό φαίνεται ότι οι δυο ποικιλίες Μπεμπέκου και Πέλλα, είναι περίπου ισότιμες, εκεί που υπήρξε μια σαφής υπεροχή της ποικιλίας «Πέλλα» είναι η γεύση, η οποία σε μεγάλο βαθμό αποδίδεται στο πλουσιότερο άρωμα των καρπών της. Όλες οι άλλες ποικιλίες που δοκιμάστηκαν μαζί, υστέρησαν πολύ και στα τρία αυτά χαρακτηριστικά.

Στον επόμενο πίνακα (1) παρατίθενται διάφορα φυσιολογικά χαρακτηριστικά των ίδιων ποικιλιών από τα οποία διαπιστώνονται και οι υπάρχουσες διαφορές ανάμεσα στις ποικιλίες Μπεμπέκου και Πέλλα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Φυσιολογικά χαρακτηριστικά ποικιλιών βερικοκκίας.

Ποικιλίες	φαινολιξικές ουσίες	Στερεά διαλυτά	Σ ά κ χ α ρ α		οξύτητα	Χ ρ ό μ α		
			Συνολικά	αναγωγικά		L	A	B
Μπεμπέκου	254	11.2	8.0	2.4	1.40	60.6	15.3	32.7
Πέλλα	296	12.4	9.5	2.5	0.99	61.0	17.1	32.6
Harcot	863	10.8	7.6	2.4	1.35			
Bergeron	735	10.3	6.8	2.3	1.40			
Dobruyanska	679	10.8	7.4	3.5	1.30			
Boccucia	670	10.4	8.1	2.8	1.32			
Festivalna	823	11.0	7.1	2.5	1.28			
Λητώ (Γ 29)	260	11.2	8.4	2.2	1.24			
804X669X197	250	10.1	7.5	2.4	1.05			

Οι τιμές των φαινολικών ουσιών είναι πολύ χαμηλές στις ποικιλίες Μπεμπέκου και Πέλλας, με ελαφρώς μικρότερη της ποικιλίας Μπεμπέκου. Το χαρακτηριστικό αυτό σε συνδυασμό με τη χαμηλή ενζυματική δράση των πολυφαινολοξειδωσών, ειδικά στην ποικιλία Πέλλα (0.02), καθιστούν κατάλληλες τις ποικιλίες αυτές για κονσερβοποίηση σε βάζα χωρίς κίνδυνο μεταβολής του κίτρινου χρώματος των καρπών σε σκούρο καφετί. Αυτό επιβεβαιώθηκε με την κονσερβοποίηση της ποικιλίας «Πέλλα».

σε υάλινα βάζα στο εργοστάσιο της Αγροτικής Κολινδρού, τα οποία παρέμειναν για τρία ολόκληρα χρόνια εκτεθημένα στο φως, χωρίς να υπάρξει οποιαδήποτε αλλοίωση στο χρωματισμό των καρπών.

Σε ένα δεύτερο πίνακα δίνονται ακόμα ορισμένα τεχνολογικά χαρακτηριστικά της ίδιας σειράς ποικιλιών, από όπου φαίνεται η υπεροχή των δυο Ελληνικών ποικιλιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Τεχνολογικά χαρακτηριστικά ποικιλιών βερικοκκιάς.

Ποικιλίες	Πυρήνες %	Χρόνος (δευτ.) αποφλοιώσης 4% NaOH	Απώλεια από την αποφλ. %	PH καρπού
Μπεμπέκου	4.9	40 δευτ	14.6	3.45
Πέλλα	4.8	35 "	14.4	3.56
Harcot	.90	45 "	21.5	3.70
Bergeron	6.3	40 "	20.4	3.63
Dobruyanska	10.5	* "		3.60
Boccucia	10.0	50 "	21.8	3.90
Festivalna	8.5	50 "	22.0	3.65
Πητώ (Γ 29)	6.0	40 "	17.5	3.55
804X669X197	4.6	40 "	21.0	3.45

* δύσκολη η αποφλοιώση.

Αυτά ήταν τα κυριότερα χαρακτηριστικά που βγήκαν από την τεχνολογική έρευνα πάνω στις ποικιλίες Πέλλα και Μπεμπέκου.

Οι καρποί της ποικιλίας Μπεμπέκου που χρησιμοποιήθηκαν στις δοκιμές δεν ήταν προσβεβλημένοι από την ίωση «ευλογιά», (sharka).

γ) Ιολογικός έλεγχος

Όπως προαναφέρθηκε, η ποικιλία «Πέλλα» προσβάλεται από την ίωση ευλογιά (sharka) αλλά εκδηλώνει συμπτώματα μόνο στα φύλλα. Η μή εκδήλωση συμπτωμάτων στους καρπούς, είναι

δυνατόν να οφείλεται σε ανεκτικότητα της ποικιλίας, αλλά μπορεί να οφείλεται και σε άλλα αίτια, όπως την ύπαρξη κάποιας άλλης πιο ήπιας φυλής, ή στην έμμεση επίδραση που μπορεί να ασκεί η ήπια φυλή με τη διασταυρωμένη προστασία, εμποδίζοντας την ισχυρή φυλή να εκδηλώσει τη μολυσματικότητα της. Για να δοθεί απάντηση σ' αυτές τις υποθέσεις, στάλθηκαν δείγματα βλαστών στο Κέντρο Ερευνών του Bordeaux της Γαλλίας όπου έγινε προσδιορισμός των με τη μέθοδο της μοριακής βιολογίας. Η ποικιλία βρέθηκε να φέρει μόνο τον ιό «Μ» και

ως εκ τούτου η μή εκδήλωση συμπτωμάτων στους καρπούς αποτελεί γενετικό χαρακτηριστικό της ποικιλίας.

δ) Ταυτοποίηση ποικιλίας

Ο ηλεκτροφορητικός διαχωρισμός των ποικιλιών Μπεμπέκου και «Πέλλα», έγινε στο Ι.Φ.Δ., από το γενετιστή κ. Μαγγανάρη. Ένδεκα ποικιλίες βερικοκκιάς, συμπεριλαμβανομένων και των παραπάνω ποικιλιών, εξετάσθηκαν ηλεκτροφορητικά για 12 ενζυμικά συστήματα. Ένδεκα περιοχές δράσης έδειξαν πολυμορφισμό μεταξύ των ποικιλιών που εξετάσθηκαν. Σε όλες αυτές τις περιοχές η Μπεμπέκου και η «Πέλλα» ήταν πανομοιότυπες. Έτσι ο μέχρι τώρα ηλεκτροφορητικός διαχωρισμός ενζύμων δεν είναι σε θέση να διαχωρίσει την Μπεμπέκου από την Πέλλα. Αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις που τα σπορόφυτα προέρχονται από ποικιλία αυτογόνιμη και από αυτογονιμοποίηση.

Διάδοση της ποικιλίας «Πέλλα»

Η ποικιλία «Πέλλα» προτείνεται για καλλιέργεια κυρίως στο τρίγωνο Βέροιας - Νάουσας - Έδεσσας, προκειμένου να τροφοδοτηθούν οι υπάρχουσες βιομηχανίες κονσερβοποίησης με την κατάλληλη πρώτη ύλη για παρασκευή κομπόστας βερικοκκίου.

Η ποικιλία όπως προαναφέρθηκε φέρει τον ιό της ίωσης «ευλογιά» (sharka) χωρίς αυτό να βλάπτει την ποιότητα των καρπών. Όταν όμως πρόκειται να διαδοθεί σε περιοχές οι οποίες διατηρούνται αμόλυντες, τότε είναι σκόπιμο να διαδίδεται υλικό άνοσο. Το Ινστιτούτο Φυλ

λοβόλων Δένδρων δημιουργίας βασικό πολλαπλασιαστικό υλικό απαλλαγμένο από τον ιό, με τη μέθοδο της φυσικής θερμοθεραπείας. Αυτό το υλικό πρέπει να πολλαπλασιασθεί σε χώρο όπου δεν υφίστανται δένδρα πυρηνοκάρπων που είναι μολυσμένα, όπως π.χ. είναι το Αγρόκτημα του Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. Το υλικό αυτό φυλάσσεται σε εντομοστεγή θάλαμο και ελέγχεται κυρίως με τη μέθοδο των φυτικών δεικτών, είναι δε στη διάθεση των φυτωρίων τα οποία επιθυμούν να δημιουργήσουν άνοσες μητρικές φυτείες.

Η καλλιέργεια της βερικοκκιάς στη Β. Ελλάδα, πρέπει να γίνει σε όσο το δυνατόν πιο ασφαλείς περιοχές από πλευράς παγετών. Τέτοιες θεωρούνται οι λοφώδεις εκτάσεις, καθώς και τα ισώματα κάτω από τους λόφους, όπου δεν μπορούν να παραμείνουν τα κατερχόμενα από τον ορεινό όγκο ψυχρά ρεύματα.

Επιλογή μικροκλιμάτων για την καλλιέργεια της βερικοκκιάς γίνεται και σε χώρες βορειότερες της δικής μας, όπως είναι η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ουγγαρία, η τέως Τσεχοσλοβακία και άλλες.

Με την κατάλληλη επιλογή των εκτάσεων για καλλιέργεια, οι κίνδυνοι παγετοπληξίας μειώνονται στο ελάχιστο και η καλλιέργεια μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής.

Η έναρξη της άνθησης της ποικιλίας Πέλλα κατά μέσο όρο συμπίπτει με τα μέσα Μαρτίου και η έναρξη ωρίμανσης των καρπών γίνεται μέσα στο τρίτο δεκαήμερο του Ιουνίου, 20 περίπου μέρες πριν από την έναρξη ωρίμανσης των συμπύρηνων

κονοσερβοποιήσεων ποικιλιών ροδακινιάς.

Κατάλληλα υποκείμενα

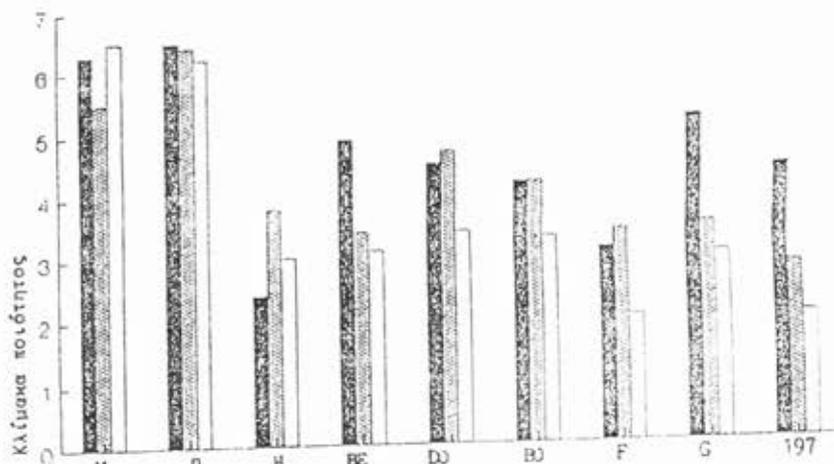
Η βερικοκκιά εμβολιάζεται συνήθως σε υποκείμενο σπορόφυτο βερικοκκιάς. Χρησιμοποιούνται διάφοροι σπόροι αγρίων, ή και καλλιεργουμένων ποικιλιών. Το Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων, ύστερα από σχετική έρευνα έκρινε σαν κατάλληλους τους σπόρους της ποικιλίας «Stella». Τα σπορόφυτα «Stella» είναι πολύ λίγο ευπαθή στο βακτηριακό καρκίνο των ριζών, ο οποίος αποτελεί σοβαρό πρόβλημα στην περιοχή μας.

Όλα στα σπορόφυτα βερικοκκιάς είναι κατάλληλα για εδάφη ελαφράς και μέσης μηχανικής σύστασης. Για τα βαρείς μηχανικής σύστασης εδάφη, χρησιμοποιούνται διάφορα είδη δαμασκηνιάς και κυρίως η κορομηλιά. Το Ι.Φ.Δ. επέλεξε ένα σπορόφυτο κορομηλιάς το οποίο πολλαπλασιάζεται πολύ εύκολα

με μοσχεύματα. Την επιλογή έκανε ο Γεωπόνος κ. Γ. Συργιαννίδης.

Σε μερικές χώρες γίνεται χρήση σποροφύτων ροδακινιάς. Έτσι στη Γαλλία συχνά χρησιμοποιείται υποκείμενο Siberian C, το οποίο μάλιστα προκαλεί ένα νανισμό στα δένδρα και επιτρέπει την εφαρμογή πυκνής φύτευσης.

Η φύτευση της βερικοκκιάς σε εδάφη από όπου εκριζώθηκαν ροδακινιές δεν είναι πάντοτε επιτυχής και δεν συνιστάται υπεύθυνα. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος, ίσως ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος είναι η χρησιμοποίηση αμυγδαλοροδακινιάς με ενδιάμεσο εμβολιασμό ροδακινιάς. Το χρησιμοποιούμενο στη χώρα μας αμυγδαλοροδάκινο G F 677 δεν έχει συμβατότητα με τη βερικοκκιά. Στην Ουγγαρία έχει βρεθεί αμυγδαλοροδάκινο το οποίο παρουσιάζει ικανοποιητική συμβατότητα (συγγένεια) με ορισμένες ποικιλίες.

■ Χρώμα
▨ Γεύση
□ Υφή

M = Μκεμπέκο

H = Harcot

ΔΟ = Dobruyanska

F = Festivalna

197 = 804 x 669 x 197

Π = Πέλλα

ΒΕ = Bergeron

ΒΟ = Βοσσεούια

G = Λητώ (Γ29)

ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ ΑΕ

ΝΗΜΑΤΟΥΡΓΕΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ
